కేరళవర్మ, రాజరాజవర్మ నిశ్చయంగా మళయాళ సాహిత్యంలో అత్యున్నతులు. ఆ వాఙ్మయంలో వారి స్థానం విశిష్టమైంది. వైదుష్యం, సృజనాత్మక శక్తి రెండూ కలిగిన రాజరాజవర్మ కేరళ ప్రాంతంలో సాహిత్య పునరుజ్జీవనానికి ప్రేరకుడు.

ఏ. ఆర్. రాజరాజవర్మను గూర్చి ఉళ్ళూర్ కవి ఇలా పేర్కొన్నాడు: "మళయాళ సాహిత్య భవన భిత్తికల్ని ఇతర కవులు వర్ణచిత్రాలతో, రేఖా చిత్రాలతో మాత్రమే అలంకరిస్తే, ఏ. ఆర్. కేరళ ప్రజల ప్రయోజనార్థం పది కాలాలపాటు నిలిచేలా పునాదులూ, పైకప్పూ రెండింటినీ పటిష్ఠంగా నిర్మించాడు. ఈ భవన నిర్మాణ కళపైననే ఆయన కీర్తిప్రతిష్ఠలు ఆధారపడి ఉన్నాయి. అవి ఆచంద్రార్కంగ నిలుస్తాయి అనడంలో సందేహం లేదు"

ఈ చిన్ని పుస్తకాన్ని డా॥ కె. యం. జార్జిగారు రచించారు. వారు విద్వాంసులు, విమర్శకులు. సాహిత్య అకాడమీతో వారికి అనేక హోదాలలో సంబంధం ఉంది. ఇంగ్లీషు, మళయాళ భాషల్లో వారి కృతులేకాక, సాహిత్య అకాడమీ ప్రచురణ కొరకు "కుమరన్ ఆసన్" జీవిత చరిత్రను, మళయాళ భాషా సాహిత్యాలపై పాశ్చాత్యప్రభావము" అన్న గ్రంథాల్ని రచించారు.

ముఖపత్రం: సత్యజిత్ రాయ్

ముఖచిత్రం: పి. శ్రీధరన్ నాయర్

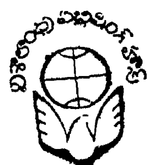
రూ. 5

గురజాడ రచనలు

కవితల సంపుటం

సెట్టి ఈశ్వర రావు
పరిష్కర్త

చంద్రం బిల్డింగ్స్

విజయవాడ - 4

ప్రచురణ సంఖ్య : 1092

ప్రతులు : 3,000

గురజాడ రచనలు కవితల సంపుటం

ప్రథమ ముద్రణ : డిసెంబరు 1984

Publication No : 1092

No of Copies : 3,000

Edition : Ist Edition, December 1984

Title : GURAZADA RACHANALU
Kavitala Samputam

Editor : C. Eswara Rao

Publishers : VISALAANDHRA
PUBLISHING HOUSE
Chandram Buildings
Vijayawada - 520 004

Branches :
VISALAANDHRA BOOK HOUSE
Vijayawada, Visakhapatnam,
Hyderabad, Guntur, Tirupati,
Hanmakonda, Anantapur

Subject : POETRY

Price : 13-00

Printers : Swatantra Art Printers - 520 004

మనవి

గురజాడ సాహిత్యాన్ని పునర్ముద్రించి పాఠకులకు అందించ గలుగుతున్నందుకు మేమెంతో సంతోషిస్తున్నాము.

1945వ సంవత్సరం ప్రాంతంలో, ఈ సాహిత్యం వ్రాత ప్రతులను అప్పారావు గారి కుమారులైన కీ. శే. రామదాసు గారి నుండి సేకరించిన వారు శ్రీ సెట్టి ఈశ్వరరావు గారు.

ఆ వ్రాత ప్రతులను క్రమబద్ధం చేసి 1953లో ప్రారంభించి, ఏడు సంపుటాలుగా కీ. శే. అవసరాల సూర్యారావు గారు కూర్చారు.

ఈనాడు తిరిగి పునర్ముద్రణకు పరిష్కరించి సంపుటాలను సిద్ధపరుస్తున్న వారూ, సెట్టి ఈశ్వరరావు గారే. వీరికి మా కృతజ్ఞతలు.

ఆ నాటికి లభించని వాటిని సేకరించి, వెనుకటి సంపుటాలను సంస్కరించి పునర్విభజించిన గురజాడ రచనలను ప్రచురిస్తున్నాము. ఆధునిక భాషా సాహిత్యాల యుగకర్త ఐన గురజాడ మౌలిక కృషినీ, ఉద్యమాన్నీ వివరించే పీఠికలను, వివరణలను, వారి జీవిత వివరాలను ప్రతి సంపుటంలోనూ చేరుస్తున్నాము.

మునుపటి వలెనే, తెలుగు పాఠక లోకం నేడు మా కృషిని ఆదరించగలదని ఆశిస్తున్నాము.

విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్

ఆధునిక భాషా సాహిత్యాల యుగకర్త

గురజాడ అప్పారావు

తెలుగు భాషా సాహిత్యాలలో పెద్ద మార్పులు రెండుసార్లు వచ్చాయి.

దాదాపు వెయ్యేళ్ళ క్రితం నన్నయ్య (11వ శతాబ్దం), ఆయనకు ముందు వుండిన కవులు తెచ్చిన మార్పు మొదటిది.

మన కాలానికి దగ్గర, సుమారు నూరేళ్ళ క్రితం వచ్చిన మార్పు రెండోది. ఇది గురజాడ అప్పారావు (1862-1915) ద్వారా వచ్చింది.

ఈ రెండు మార్పులకు వెనక వున్నవి, రెండు విధాలైన చారిత్రక పరిస్థితులు.

నన్నయ్య కాలంలో తెలుగు భాషా వికాసానికి అనువైన సామాజిక పునాదిగా వున్నది, ఏలుబడి చేస్తూ వుండిన ఫ్యూడల్ (భూస్వామ్య) వర్గం. ఆ వర్గం వారి అవసరాలు, నమ్మకాలు, అభిరుచులు అప్పటి నాగరికత అంతట్లో ప్రతిఫలించినట్టుగనే భాషా సాహిత్యాల లోనూ ప్రతిఫలించాయి. అందుకు తగ్గట్టుగా, "రాజకులైక భూషణు"డైన రాజరాజ నరేంద్రుడు తన ''కుల బ్రాహ్మణు ననురక్తు నవిరళ జప హోమ తత్పరు''డైన నన్నయ్యను మహా భారతాన్ని ''తెనుగున రచియింపు''మని కోరడమూ, ఆయన రాయడమూ జరిగింది. రాజరాజ నరేంద్రుని ''హృదయంబున ననపరతంబును శ్రీ మహాభారతంబు నందలి యభిప్రాయంబు విన నభిలాష పెద్దయై'' వున్నదట.*

ఫ్యూడల్ వర్గం, ఆ వర్గం భావాలు గురజాడ అప్పారావు కాలం వరకూ పాతుకుపోయి వుండడం వల్ల, ఎనిమిది శతాబ్దాలు గడిచే వరకూ సాహిత్యంలో పెద్ద మార్పులేమీ రాలేదు. (పురాణ రచన దశనుంచి ప్రబంధ రచన వంటి చిన్న మార్పులు తప్ప). కఠిన శైలిలో కాకుండా కొంతగా సులభ శైలిలో వున్న రంగనాథ రామాయణం (13వ శతాబ్దం), బసవ పురాణం (12వ శతాబ్దం), పల్నాటి వీర చరిత్ర (14 వ శతాబ్దం) వంటి కొత్త పోకడలు అప్పుడప్పుడు రాక పోలేదు. అవి పెద్ద మార్పులుగా చెప్పవలసినవి కావు. అయినా సాహిత్యంలో నిలదొక్కుకోవడం జరగలేదు.

---

* ఆది పర్వం, అవతారిక

ఆయన కాలానికి రాష్ట్రమంతటి నుంచీ ఇంగ్లీషువారి పాలన సుస్థిరంగా ప్రాబల్యం చూపిస్తూ వుండడమూ, పెట్టుబడిదారీ సంబంధాలు నానాటికీ గట్టి పడడమూ, మునుపెన్నడూ లేని ఆధునిక విద్య వ్యాపించడమూ, హేతుబద్ధమైన శాస్త్రీయ దృష్టిని అలవర్చుకుంటూ వుండిన మధ్య తరగతి విద్యావంతులు రూపొందుతూ వుండడమూ జరిగాయి. ఈ పరిస్థితి రెండో మార్పుకు కారణం.

మొదటి మార్పువల్ల, పై అంతస్తుల్లోని అతి కొద్దిమందికి మాత్రమే అందుబాటులోనూ, అవగాహనలోనూ వుండిన సంస్కృత భాషా సాహిత్యాల పట్టు కొంతవరకు సడలింది. ఇందుచేత, పై అంతస్తుల వారికే పరిమితమయినా, తెలుగు భాషా సాహిత్యాలకు నామ రూపాలు వచ్చాయి. ప్రజా సామాన్యానికి వాడుక భాష కాని సంస్కృతం స్థానంలో తెలుగు కొద్దిగా చోటు చేసుకుంది.

రెండో పెద్ద మార్పు వల్ల, అధిక భాగం ప్రజల వాడుకలో లేని ప్రాచీన తెలుగు కఠిన భాషా సాహిత్యాల హోరు తగ్గిపోవడమూ, అంతమందీ వాడుక చేసే తెలుగు వ్యావహారిక భాష కావ్యభాష అవడమూ జరిగాయి.

మొదటి మార్పు, తెలుగుకు కావ్య భాషార్హత తెచ్చిందన్న సంతోషమే కాని, ఆ కావ్యాలన్నీ సంస్కృత కావ్యాల పోలికవే, వాటి మారుమోతలే. అవే ''అసంభావ్యములు''; ''మేఘ సంచారములు'' ;* అవే ''అందమైన అబద్ధాలు'';** అడ్డూ ఆపూ లేని శృంగార వర్ణనలూ, పాషాణ పాకాలూ.

శిథిలమవుతూ వుండిన, మెరుగైన జైన, బౌద్ధ మతాల స్థానంలో వర్ణ వ్యవస్థ, కర్మ సిద్ధాంతం మొదలైన విశ్వాసాల ప్రాతిపదికతో వున్న తన మత పునరుద్ధరణ, ప్రాబల్యం నన్నయ్య ''మహా భారత సంహితా రచన బంధురు'' అవడానికి మూల కారణం. కాని తెలుగును కావ్య భాషగా రూపొందించడం ఒక మహోపకారం. గురజాడ తెచ్చిన రెండో పెద్ద మార్పు అభ్యుదయకరం కాని పోకడ వున్నది కాదు.

సామాన్య మానవులకు అయోమయంగా వుండే కఠిన శైలి మాట అటుంచి, నిరాధారాలను నిజమని నమ్మడం, నమ్మించడం ప్రాచీన కావ్యకర్తలకు పరిపాటి. పెద్దన్న (16 శతాబ్దం) తన కథకోసం వర్ణించిన హిమాలయాలు ఆయన ఊహాలోకం లోనివి. సూర్యోదయమంటే సూర్యుడు ఏడు గుర్రాల రథం మీద రావడం, సూర్యాస్తమయమంటే పడమటి కొండ చాటుకు వెళ్లిపోవడమనీ; భూమి బల్లపరుపుగా వుండడంవల్ల హిరణ్యాక్షుడు దానిని చాపను చుట్టినట్టు చుట్టేశాడనీ; ఆ భూమిని మోసేది ఎనిమిది ఏనుగులనీ ప్రాచీన కావ్యాలు మనకు పసితనం నుంచీ తలలో నూరిపోస్తాయి.

---

*కట్టమంచి రామలింగా రెడ్డి (1880-1951). ''కవిత్వ తత్త్వ విచారము''

**శ్రీశ్రీ (1910-1983) విదేశాంధ్ర ప్రచురణల (లండన్) ''మహా ప్రస్థానం'' పీఠిక

శృంగార వర్ణనకు పూనుకున్నప్పుడు, ప్రాచీన కవులు కట్టు తిప్పి విజృంభించకుండా నిగ్రహించుకో లేరు. చెప్పేది తల్లి వరసలో వున్న దేవుళ్ల ఖార్యలైనా సరే, ముదురు పాకం తప్పదు. భక్తి పారవశ్యానికి పేరుపడిన మహా భాగవతం (14వ శతాబ్దం) వంటి పురాణంలో సైతం యిది తప్పలేదు. ఉదాహరించడానికి సాధ్యం కానివి, చాలా పచ్చివీ, ప్రాచీన సాహిత్యంలో కొల్లలుగా వున్నాయి.

వాస్తవికత, ప్రజాహితం, సత్ప్రయోజనం, పరిశుద్ధమైన అభిరుచి దృష్టితో చూస్తే, మొదటి మార్పు కంటె రెండో మార్పు గొప్పది, కోరతగ్గది. ప్రాచీన సాహిత్యం కొన్ని విషయాల్లో ఎంతగా మెచ్చుకోవలసినదయినా, అది నిజానిజాన్ని, వాస్తవ జీవితాన్ని పట్టించు కోని కేవల కల్పన, నేల విడిచిన సాము. అందువల్ల, అది జీవితానికి, జీవితానుభవాలకు చెందనిదీ, పొందనిదీ అయిపోయింది. మనో వికాసానికి అడ్డంకి అయిపోయింది. రెండో మార్పు వల్ల సుస్థాపితమైన ఆధునిక భాషా సాహిత్యాలు యిందుకు భిన్నమైనవి. యదార్థ జీవితాన్ని ప్రతిబింబిస్తూ, పురోగతికి దారి చూపుతూ, విస్తృత ప్రజానీకంతో పెనవేసుకొని వుండడం, వీటి విశిష్టత.

పండిత కవులు సృష్టించి, రాజులు, ధనికులు ఆదరించిన సాహిత్యం సభా మందిరాల లోపల మారుమోగుతూ వుంటే, ఆరు బయట పేద సాదలూ, నిరక్షరాస్యులూ సృష్టి చేసుకొని పాడి, ఆడి ఆనందించినది ప్రజా సాహిత్యం. ఈ రెండు రకాల సాహిత్యాలదీ, దేని దారి దానిదే. ఒకటి అతిగా చదువుకున్న వారిదైతే, యింకోటి అసలు చదువే లేని వారిది, పెద్ద చదువులు లేని వారిదీ. ఈ సాహిత్యాలు ఒకటి ఊహాలోక, పరలోక మయంగా వుంటే, యింకోటి ఎక్కువ భాగం భూలోకానిది.

అగ్ర కులాల వారు తప్పితే తక్కిన వారందరూ, యావన్మంది స్త్రీలూ విద్యకు వెలి అయివుండడం వల్ల, పై అంతస్తుల్లోని శిష్టుల సాహిత్యం శిష్టులకే పరిమితమై పోయింది. తక్కిన వారు తమకు వచ్చినంతలో, తమకు నచ్చినట్టుగా కల్పించుకున్న సాహిత్యం, శిష్ట సాహిత్యానికి భిన్నమైన జానపద సాహిత్య మనబడే ప్రజా సాహిత్యం.

జీవితం దుర్భరం, దుస్సహం అయిపోయినప్పుడు (మార్గ) కవిత్వంలో, ముఖ్యంగా శతక కవిత్వంలో అసమ్మతి ధ్వనులు వినిపించేవి. ''రాజుల్ మత్తులు వారి సేవ నరకప్రాయంబు...'' (కాళహస్తీశ్వర శతకం, 16వ శతాబ్దం); యిటువంటివారే పోతన్నగారి ''...కర్ణాట కిరాట కీచకులు...'' (మహా భాగవతం, 16వ శతాబ్దం). జానపద సాహిత్యానికి చెందిన తత్త్వాల వంటి వాటిలో ఆనాటి పరిస్థితులకు అసమ్మతి ప్రకటనలు తరచు వినిపిస్తుంటాయి. కాల మహిమవల్ల, జానపదుల సాహిత్యంలోనూ నిజాలు కాని నిరాధారాలు, పుక్కిటి పురాణ గాథలు వుండకపోవు. కాని సామాన్యుల కష్టసుఖాలు, వేడుకలు, వినోదాలు, శ్రమ జీవన విషయాలు ఎక్కువ. ఇటువంటివి శిష్టుల సాహిత్యంలో వెతికితే కాని దొరకవు. వారి కాలం, వారి జీవిత విధానం వారినా దారిని నడిపించాయి.

ఈ సందర్భంలో విశిష్టునిగా పేర్కొనవలసిన కవి వేమన. వడపోసిన జీవిత సుభాష సారాన్ని తేలిక మాటలతో, సులభ ఛందస్సులలో సూటిగా చెప్పిన సాటిలేని కవి ఆయన. వేమన "నానా రుచిరార్థ సూక్తి నిధి." పూర్వ సాహిత్యానికీ, గురజాడ సాహిత్యానికీ మధ్య వారధి ఆయన. పండిత పామర జనరంజకంగా వున్న వేమన పద్యాలు యిటీవలి కాలం వరకు పండితామోదాన్ని నోచుకోలేదు.

సౌంజ్ఞలు, మూగ చప్పుళ్ల దశ నుండి మనిషికి పెదవి కదల వచ్చి, తెలుగు మాట, భాష ఏర్పడి రానురాను తెలుగు అక్షరాలు రూపొందాయి. కాని తెలుగు అక్షరాలతో, మాటలతో సాహిత్యం రాసే పరిస్థితి శతాబ్దాలు దొర్లుకు పోయినా వొకంతట వచ్చింది కాదు. సంస్కృత వ్యసనం పట్టు అంత గట్టిది. చివరికి తెలుగులో భారతం రాయడానికి పూనుకున్నాక కూడా, అది "శ్రీ వాణీ గిరిజా శ్చిరాయ..." అంటూ సంస్కృత శ్లోకంతో మొదలయ్యింది.

ఆలోచన పుట్టకా, తెలుగుకు అర్హత లేదనుకొనీ, చాలా శతాబ్దాలు తెలుగులో సాహిత్యం రాయడం జరగనే లేదు. ఎలా అయితేనేం, శాసనాల చెక్కడపు పనితో తెలుగులో మొదట గద్యం, తరవాత పద్యం రాయడం మొదలయ్యింది. తరవాత కాలక్రమాన కావ్య రచన జరిగింది గాని, ఆ కావ్యాలు అశ్రద్ధ వల్ల, అనాదరణ వల్ల నశించిపోయాయి. మత వైషమ్యాలు గ్రంథ దహనానికి దారి తీశాయట.

నన్నయ్యకు ముందర తెలుగులో కావ్య రచన జరిగిందీ లేనిదీ తేలని సమస్యగా వున్నా, నన్నయ్యకు ముందర తెలుగు పద్యం అందచందాలతో వచ్చిందన్న విషయం, నన్నయ్యకు పూర్వపు శాసనాలలోని పద్యాల్నిబట్టి చెప్పవచ్చును. ఆదిపర్వంలోని అవతారికలో వున్న పద్యంలో నన్నయ "కవీంద్రులు"గా ప్రస్తుతించిన కవుల ప్రస్తావన వుంది.* వీరు నన్నయ్యకు సమకాలీనులయిన తెలుగు కవులై వుండాలి.

ఆదిపర్వం అవతారికలోనే నన్నయ్య మహాభారత రచనకు ముందర, రెండు భాషల్లో కావ్యాలు రచించినట్టుగా వుంది. "ఉభయ భాషా కావ్యరచనా శోభితు"డైన నన్నయ్యను మహా భారతాన్ని "తెనుంగున రచియింపు" మని రాజరాజ నరేంద్రుడు కోరాడు. అంటే భారతానికి ముందర రెండు భాషల్లో- సంస్కృతం, తెలుగు భాషల్లో- కావ్య రచన చేసి కీర్తి సంపాదించిన వాడని. అయితే ఆ కావ్యాలేవో, అవేమయ్యాయో తెలియదు.

పదకొండో శతాబ్దం వరకూ ఆంధ్రులు తమ భాషలో కావ్యరచన చేసుకోలేదంటే, నమ్మశక్యం కాకుండా వుంది. భారత రచనారంభానికి శతాబ్దాల ముందర, ఆంధ్రులు దేశదేశాలకు సముద్రాల మీద వెళ్లి వర్తక వ్యాపారాలు చేశారు. అమరావతి, నాగార్జున కొండ శిల్పాల వంటి

* "సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్న కథా కలితార్థ యుక్తి లో
నారసి మేలు నా నితరు లక్షర రమ్యత నాదరింప నా
నా రుచిరార్థ సూక్తి నిధి నన్నయ భట్టు తెనుంగునన్ మహా
భారత సంహితా రచన బంధురుడయ్యె జగద్ధితంబుగాన్."

పరమాద్భుత కళాఖండాలు సృష్టి చేశారు. విదేశాల నుంచి విద్యార్థుల్ని ఆకర్షించిన అమరావతి విశ్వవిద్యాలయం వంటి వాటిని నిర్వహించారు. అతి ప్రాచీనమైన తమిళ కావ్యం "సిలప్పది కారం"లో, వడుగునాడు నుండి, అంటే తెలుగు దేశం నుండి నర్తకులు తమిళ దేశానికి వెళ్లిన ప్రస్తావన వుంది. కార్యకలాపాలలో, విద్యలో, కళలలో యింతగా పురోగమించిన ఆంధ్రులు, 11వ శతాబ్దం వరకూ తమ భాషలో కావ్యరచన చేసుకోలేని అసమర్థులవడం వింతగానే వుంది.

"నానా రుచిరార్థ సూక్తి నిధి" అయిన తాను "జగద్ధితంబు" కోసం "భారత సంహితా రచన బంధురుడ" నయ్యానని నన్నయ్య*; "ఆంధ్రావళి మోదం" కోసం "మహా కవిత్వ దీక్షా విధి"తో రచన సాగిస్తానని తిక్కన** (13 వ శతాబ్దం) చెప్పారు.

అయితే నన్నయ్య దేని హితం కోసమైతే పూనుకున్నాడో ఆ జగత్తు చాలా చిన్నది. అలాగే తిక్కన్న ఎవరి మోదం కోసమైతే మహా కవిత్వ దీక్షా విధిని పెట్టుకున్నాడో ఆ ఆంధ్రావళీ కొంచమే. అవి శిష్టులైన అతికొద్ది పై వర్గాలకు పరిమితం.

ఇహలోక విషయాలు కావ్య వస్తువులుగా తగవనుకొని, మన ప్రాచీన కావ్యకర్తలు వాటి జోలికి పోలేదు. ఇది అప్పటి యింకో సంకుచిత పరిధి.

ఇప్పటి తూకపు రాళ్లతో తూచి, ప్రాచీన సాహిత్యానికి విలువ కట్టడం వల్ల కలిగే ప్రయోజనం శూన్యం. భాషా సాహిత్యాల పరిణామ దశల్లో, ఒకప్పుడుండే తీరు, యింకొ కప్పుడుండే తీరుకు వేరుగా వుంటుంది. ఈ తీరు తెన్నులు చరిత్రలో అంతర్భాగమై పోతాయి. ఆయా కాలాల విలువలు, అవి సాధించిన నిగ్గ పిత్రార్జితాల వంటివి. ఇప్పటి అవసరాల మేరకు మాత్రం ఉపయోగించుకోవలసినవి.

ఒకప్పుడున్న ఆలోచనలు, ఆదర్శాలు, అభిరుచులు, అలవాట్లు కాలం పోకడవల్ల, పరిస్థితుల మార్పువల్ల యింకొకప్పటికి సరిపడని సంగతులవుతాయి; ముందుకు వెళ్ళనివ్వకుండా వెనక్కు లాగుతూ వుంటాయి. ఇది భాషా సాహిత్యాలకూ వర్తించేదే. పురోగమనం స్తంభించి పోకుండా వుండాలంటే, పెద్ద మార్పు తేవలసి వుంటుంది. అందుకు పరిస్థితులు అనుకూలించ వలసి వుంటుంది.

పందొమ్మిదో శతాబ్దం చివరి దశాబ్దాలలో, యిటువంటి పెద్ద మార్పు భాషా సాహిత్యా లలో తీసుక రావలసిన అవసరం గుర్తింపబడింది. వెనక చూపును కాలపరిస్థితులకు తగినట్టు మరల్చి, ముందు చూపును అలవర్చుకోవలసిన అవసరం వచ్చింది. ఈ అవసరం ఎనిమిది,

---

*ఇంతకు ముందర ఉదహరించిన నన్నయ్య పద్యం "సారమతిం...."

**"కావున భారతామృతము కర్ణపుటంబుల నారఁ గ్రోలి యాం
ధ్రావలి మోదముం బొరయునట్లుగ సాత్యవతేయ సంస్మృతి
శ్రీ విభవాస్పదంబయిన చిత్తముతోడ మహాకవిత్వ దీ
క్షావిధి నొంది పద్యముల గద్యములన్ రచియించెదం గృతుల్."

తొమ్మిది వందల సంవత్సరాల తెంపటు, తెలుగు భాషా సాహిత్యాలకు కలిగిన అవసరం కంటె పెద్దది. ప్రజలలో వున్న చైతన్యం ఒకప్పుటున్న చైతన్యంకంటె చాలా ఎక్కువ. ఆ అవసరం తీరడానికి పెద్ద మార్పు - తెలుగు భాషా సాహిత్యాలలో రెండో పెద్ద మార్పు — రావడానికి పరిస్థితులు అనుకూలంగా వున్నాయి. గత శతాబ్దం చివరి దశాబ్దంలో యీ మార్పు రావడం మొదలయ్యింది. ఈ మార్పు ఫలితం, దివినుండి భువికి భాషా సాహిత్యాల అవతరణం. ఈ సాధనలో భగీరథుని పాత్ర, గురజాడ అప్పారావుది. దీక్షా దక్షతలతో యీ చారిత్రక ఆవశ్యకతను సాధించి, ఆధునిక భాషా సాహిత్యాల యుగాన్ని ప్రారంభించిన ఘనత ఆయనది.

2

ఆధునిక భాషా సాహిత్యాల యుగారంభం, యీ యుగానికి ఆది కావ్యమైన "కన్యా శుల్కము" తొలిసారి ప్రదర్శింపబడిన 1892 ఆగస్టు నెలలో జరిగింది. ఆ రోజున, వాడుక భాష ఉత్తమ కావ్య భాషయ్యింది; వాస్తవ జీవితం సహజమైన, సుందరమైన కావ్య వస్తువయ్యింది. కాలం చెల్లిన ప్రాచీన కావ్య పద్ధతుల కది వీడ్కోలు దినం.

నన్నయ్యకు, ఆయన పూర్వులు పూర్వ రంగం సిద్ధపరచి వుంచినట్టుగానే, కందుకూరి వీరేశలింగం (1848-1919) వంటి వారు, గురజాడ ఆధునిక భాషా సాహిత్యాలు సుస్థాపితం చేయడానికి పూర్వరంగాన్ని ఏర్పరచి వుంచారు. ప్రాచీన కావ్య భాషపట్ల, కావ్య వస్తువులపట్ల మోహం మొత్తి వీరేశలింగం సులభ గ్రాంథిక శైలికి మారడమూ, "రాజశేఖర చరిత్ర" (1878) వంటి నవలలూ, వాడుక భాషలో "బ్రాహ్మ వివాహము" వంటి ప్రహసనాలు రాయడమూ, యీ పూర్వరంగం లోనివే. నీచ పాత్ర లనబడే వాటికి మాత్రం పాత్రోచిత భాషతో, చరిత్ర కొంత, అసంభవ ఘటనలు కొంత మిశ్రమం చేసిన "ప్రతాప రుద్రీయం"* యించుమించు కన్యాశుల్కం కాలంతోనే వచ్చింది. పూర్వకాలంలో యక్షగానాల వంటివి, వాడుక భాషలో సాంఘిక సమకాలీన యితి వృత్తాలతో వచ్చినవి వున్నాయి. కాని యివేవీ మార్గదర్శకమైన మహా కావ్య లక్షణాలున్నవి కావు.

కన్యాశుల్కం ఆధునిక తెలుగు సాహిత్యానికి ఆదికావ్యం అవడం ఒక్కటే కాదు, యిప్పటికి తెలిసినంతవరకూ అది గురజాడ రాసిన మొట్టమొదటి తెలుగు రచన కూడా. దీనికి పదేళ్ల ముందర, అంటే తన యిరవయ్యేళ్ల వయసులో, ఆయన ఇంగ్లీషు పద్యాలు రాసి స్థానిక పత్రికల్లో ప్రచురిస్తూ వుండేవారు. వాటిలో "సారంగధర" అన్న ఇంగ్లీషు పద్య కావ్యం, ఆ

* నాటకం. కర్త వేదం వెంకటరాయ శాస్త్రి (1853-1929).

కాలపు బెంగాల్‌లోని ప్రముఖుడు "రీస్ అండ్ రయ్యత్" అన్న ఇంగ్లీషు పక్షపత్రిక సంపాదకుడు అయిన శంభు చంద్ర ముఖర్జీ (1839-1894) విజయనగరం పత్రిక "ఇండియన్ లీజర్ అవర్" లో చదివి మెచ్చుకొని, దానిని తన పత్రికలో మళ్ళీ ప్రచురించారు (1883). గురజాడ పట్ల ప్రశంస, వాత్సల్యం చూపుతూ ఆయనకు ఉత్తరం రాసి, విజయనగరం పత్రికా సంపాదకుని ద్వారా పంపారు. తరవాత వారిద్దరి మధ్యా ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు జరిగాయి. ఈ ఇంగ్లీషు కవిత్వమే, గురజాడకు విజయనగరం మహారాజు ఆనంద గజపతి (1850-1897) దృష్టిలోకి తీసుకు వెళ్ళింది. తరవాత పరిచయాలు (1887), ఆప్యాయతలూ, అనుబంధాలు ఏర్పడ్డాయి.

ఆ కాలంలోనే, ఆనంద గజపతి విశాఖ మండలంలో జరుగుతూ వున్న కన్యాశుల్క వివాహాల వివరాలు సేకరించారు. ఆ వివరాలలో బయటపడ్డ అతి దారుణ విషయం, కడుపులో వున్న బిడ్డల్ని సైతం కొనడానికి (ఆ పుట్టే బిడ్డ ఆడపిల్ల అవుతుందో అవదో తెలియకపోయినా) బేరసారాలు సాగడం. ఈ సమాచార సేకరణ, కన్యాశుల్కం రాయడానికి ప్రేరణ. * "మన మహిళాలోకంలోని ఎంతో నిస్సహాయులైన ఒక విభాగంలోని వారిని, సాంఘిక అవినీతి క్రిములతో నిండిన దుర్భర దాస్యం నుండి కాపాడడానికి" ఆనంద గజపతి ఆలోచిస్తూ ఉండినట్టు గురజాడ తెలిపారు. తనను పెద్దగా బాధించిన యీ దారుణ దురాచారాన్ని యితివృత్తంగా చేసి నాటకం రాయమని, ఆనంద గజపతి తన కాపుడైన గురజాడకు సూచించారేమో.

కన్యాశుల్కం రెండు కూర్పుల పీఠికల్లోనూ (1897, 1909) అంకిత పత్రంలోనూ వున్న గురజాడ ప్రవచనాలు, ఆధునిక భాషా సాహిత్యాలకు పవిత్రోపదేశాలు. అవి ఆయన ఉద్యమానికి పునాది రాళ్ళు.

ప్రగాఢమైన ధార్మికావేశంతో, వాటిలో ఆయన తన మూల భావాన్ని తెలియచేశారు. అవి:

—సమాజాన్ని అప్రతిష్ఠపాలు చేసే పరిస్థితిని కళ్ళ ముందర పెట్టి, నైతిక భావాల ఉన్నత ప్రమాణాల్ని ప్రాచుర్యానికి తేవడం కంటె, సాహిత్యానికి ఉత్తమమైన కార్యమేదీ ఉండదు.

—ఈ చెడుగును జనరంజకమైన నాటకంలో బయటపెట్టి, ప్రజాభిప్రాయాన్ని ప్రభావితం చెయ్యాలి.

—ప్రజా బాహుళ్యంలో చదవడం అలవాటయ్యేంత వరకూ, యిటువంటి ఆరోగ్యకరమైన ప్రభావాన్ని నాటక రంగం నుండి మాత్రమే ఆశించగలం.

---

* చూ. కన్యాశుల్కం మొదటి కూర్పు పీఠిక, ఆనంద గజపతికి అంకితం.

—కావ్య భాష కంటె బాగా తెలిసేవి కాబట్టి, కన్యాశుల్కం వాడుక భాషలో రాయడం జరిగింది; అది నాటకోచితమైన భాష అవడం వల్ల కూడా.

—తెలుగు కావ్య భాషను గొప్ప నాగరికతా సాధనంగా చేయాలనుకుంటే, దానిలోని అనవసరమైన, వాడుకలో లేని పదాలను తప్పకుండా తొలగించి వేయాలి.

—తెలుగు కావ్య భాష, సంప్రదాయం తెలుగువారి మీద రుద్దబడిన పెద్ద ప్రతిబంధకాలు. సంకెళ్ళను పూజించే వారు, వాటిని పూజించాలనుకుంటే పూజించనివ్వండి.

—మాతృ భాషలోని సాహిత్యం రైతుల్ని తట్టి లేపుతుంది; భారత దేశంలోని ఇంగ్లీషు వారినీ తట్టి లేపుతుంది. దానికి ఉన్న సదవకాశాలు అపారం.

—తెలుగులో నూతన కావ్య భాషను రూపొందించేవి వాదోపవాదాలు కావు. గొప్ప రచయిత దానిని రాసి సృష్టి చేయాలి. అతని కోసం మనం రంగాన్ని సిద్ధపర్చి ఉంచుతాం.

ఇటువంటి మూల భావాలతో, సంకల్పాలతో, అపూర్వమైన ఉపజ్ఞతో రాసిన కన్యాశుల్కమూ, యితర రచనలూ గురజాడను ఆధునిక సాహిత్య యుగకర్తను చేశాయి.

* * *

ఒకప్పటి వానరుడు, ఇప్పటి నరుడుగా లక్షల సంవత్సరాల కాలంలో ఎదిగాడు. ఆకో, అలమో, దొరికిన పిట్టదీ, జంతువుదీ పచ్చి మాంసమో తిని బతికాడు. చెట్ల బెరళ్లు, జంతువుల చర్మాలూ కట్టుకొని కాలక్షేపం చేశాడు. కాపురం చెట్ల మీదా, గుహల్లోనూ. ఈ విధంగా, అనేక జీవరాసుల్లాగా నశించిపోకుండా మిగిలాడు. కాలం గడుస్తున్న కొద్దీ, మనిషి బుద్ధి వికసిస్తూండడం వల్లనే, సృష్టిలో ఉత్తమోత్తమ ప్రాణిగా, ఇప్పటి స్థితికి చేరుకున్నాడు.

అయితే యీ పెరుగుదల సూటిగా వచ్చిందీ కాదు, చప్పుచప్పున జరిగిందీ కాదు. మనిషి బుద్ధి వికాసం, ఆయా దశల్లోని అతని అనుభవాన్ని బట్టీ,అవగాహనబట్టీ వచ్చిందే కాని ఇంకొకటి కాదు. అనుభవైకవేద్యం కాకుండా, హేతుచింతన లేకుండా కేవలం ఊహను అనుసరించీ, భ్రమ పైని ఆధారపడీ స్థిర పర్చుకున్న నమ్మకాలు, చేసే చర్యలు మంచి ఫలితాలు ఇవ్వవు. పైగా బుద్ధి మాంద్యం, జడత్వం కలిగిస్తాయి. "అనుభవమ్ముల తత్వమెరుగక శుకము లగుదురు" * అని గురజాడ చెప్పడం ఇందువల్లనే. తన అనేక పరిణామ దశల్లో, మనిషి ఆటంకా లెన్నిట్నో దాటుకుంటూ పెరుగుతూ వచ్చాడు. ఆటంకాలు దాటకుండా ఉండిపోయినప్పుడు మరుగుజ్జయి పోయాడు; మందబుద్ధయిపోయాడు.

నాలుగైదు శతాబ్దాల కాలంలో, యీ రెండు తరహాల పరిస్థితులు- పెరిగే పరిస్థితి, పెరగక స్తంభించిపోయి వున్న పరిస్థితి-ప్రాచ్య దేశాల్లోనూ, పాశ్చాత్య దేశాల్లోనూ కనిపిస్తాయి. అభివృద్ధి విషయంలో పాశ్చాత్య దేశాలు (గ్రీకు, రోము దేశాలు తప్పితే), ప్రాచ్య ఖండంలోని భారత,

---

* "లవణ రాజు కల".

ఈజిప్టు, చైనా దేశాలు ఒకప్పుడు వెనుకబడి వుండేవి. మార్టిన్ లూథర్* క్రైస్తవ మత సంస్కరణ ఉద్యమం, రినైజాన్స్ **, పారిశ్రామిక విప్లవం***, ఫ్రెంచి విప్లవం **** వంటివి, పాశ్చాత్య దేశాల్లో బుద్ధి వికాసానికీ, భౌతిక సంపదల అభివృద్ధికీ దారి చూపాయి. అందువల్ల, ఆ దేశాలు చాలా ముందుకు పోయాయి. అటువంటివి జరగని ప్రాచ్య దేశాలు వెనుకబడిపోయాయి.

పాశ్చాత్య దేశాలలో భౌతిక సంపదల అభివృద్ధి పర్యవసానంగా, అవి వెనుకబడిపోయి వున్న ఇతర ఖండాలను వ్యాపారానికి వెళ్ళి వాటిని కొల్లగొట్టాయి. తరవాత కొత్త అవతారంలో సామ్రాజ్యాలు స్థాపించుకున్నాయి. దీనికి బలి అయిన దేశాల్లో భారత దేశం ఒకటి.

పారిశ్రామిక విప్లవం వల్ల పారిశ్రామికాభివృద్ధి, ఆర్థికాభివృద్ధి జరిగిన ఇంగ్లండ్, భారత దేశంలో వర్తకం పేరుతో ప్రవేశించి, దేశ సంపదల్ని కొల్లగొట్టడం సాగించింది. వర్తక లాభాల పెట్టుబడిని పెంచేందుకు రవాణా సాధనాల ఏర్పాట్లు, యంత్ర పరిశ్రమల నిర్మాణం చేసుకొంది. ఇంకో పక్క తన రాజ్యాంగ యంత్రం స్థాపించుకొంది.

కట్టుదిట్టంగా తన రాజ్యాంగ యంత్రాన్ని నడిపించేందుకు, అసలాగా దేశీయుల్ని అందుకోసం తర్ఫీదు చెయ్యడం ఇంగ్లీషు పాలకులకు అవసరమయ్యింది. ఆ విధంగా ఇంగ్లీషు విద్య వ్యాపించింది. ఆ విద్య ద్వారా, ప్రయోజనకరం కాని ప్రాచీన విద్యా బుద్ధులకు అంతవరకు పరిమితమైపోయిన భారతీయ మేధకు, ప్రయోజనకరమైన ఆధునిక విద్యా లాభం కలిగింది. దీనినే గురజాడ "విద్యల నెరయ నించిన యాంగిలేయు" అని ప్రశంసించారు.• ఈ విద్యా లాభం ప్రశంసే "కన్ను కానని వస్తు తత్త్వము కాంచ నేర్పరు లింగిలీషులు; కల్లనొల్లరు; వారి విద్యల కరచి సత్యము నరసితిన్" అన్న "ముత్యాల సరములు" లోని పంక్తుల్లో కనిపిస్తుంది..

---

* మార్టిన్ లూథర్ (1483-1546) మతాధికారుల నిరంకుశాధికారాన్ని ధిక్కరించారు. జర్మన్ భాషలోకి ఆయన చేసిన బైబిల్ అనువాదం, ఆ భాష అభివృద్ధికి తోడ్పడింది. ఆయన ఉద్యమం యూరప్‌లో ఆత్మిక జీవితాన్ని ప్రభావితం చేసింది.

** ఇటలీలో మొదలైన రినైజాన్స్ (15-17 శతాబ్దాలు) ప్రభావంవల్ల భూస్వామ్య వ్యవస్థ తిరోగమనం, బూర్జువా వ్యవస్థ స్థాపన జరిగాయి. మానవీయ సంస్కృతి యూరప్ అంతటా వ్యాపించింది.

*** 18 వ శతాబ్దం చివర ఇంగ్లండ్‌లో జరిగిన పారిశ్రామిక విప్లవం వల్ల, ఉత్పత్తి యాంత్రికీకరణ జరిగింది. ప్రపంచ విపణిలో సరకుల అమ్మకానికి ప్రేరణ కలిగింది.

**** ఫ్రెంచి విప్లవం (1789-1794) స్వాతంత్ర్యం, సమానత్వం, సోదరత్వం అన్న నినాదాలు ప్రపంచమంతటా ప్రతిధ్వనించాయి.

• చూ. 1911 లో ఐదో జార్జి చక్రవర్తి ఢిల్లీ దర్బారు సందర్భంగా రాసిన గీతాలు.

"దేశం క్రమంగా ఆంగ్లేయాక్రాంతమై, క్రిస్టియను మత ప్రచారమూ, ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసము ప్రబలినవి. వీనికి తోడు భౌతిక దర్శనముల ప్రభావం వల్ల విద్యావంతులు ప్రత్యక్ష ప్రమాణ బుద్ధులు కాజొచ్చిరి. భారతీయ ధర్మము, సంప్రదాయాలు, ఆచారాలు పునర్విచారణకు పాత్రములై, స్వస్థాన వేష భాషాభిమానం సడలుటతో, సంఘ సంస్కారోద్యమాలు సాగినవి". ["తెలుగు కావ్యమాల"లో కాటూరి వెంకటేశ్వరరావు (1895-) "నివేదనం"].

ఆధునిక విద్యా ఫలితమైన యీ సత్య దర్శనం, నూతన భావ సంచలనానికి కారణమయ్యింది. ఆర్థికంగా జరిగిన దోపిడీ ఇంగ్లీషు పాలన వల్ల దాపురించిన దుష్ఫలితమైతే, ఆధునిక భావ సంచలనం దాని సంపర్కంవల్ల లాభించిన సత్ఫలితం.

ఈ సత్ఫలితాలకు ప్రతీకలు బెంగాల్‌లో రాజా రామమోహన్ రాయ్ (1772-1833), ఆంధ్రదేశంలో కందుకూరి వీరేశలింగం (1848-1919), గురజాడ అప్పారావు (1862-1915) వంటి వారు. ఈ నూతన భావాల ప్రభావం ఎంత ప్రబలంగా దేశంలో వ్యాపించిందో, యీ భావాలను మొట్టమొదట దేశంలోవ్యాపింపజేసిన రామమోహన్ రాయ్ పేరుతో లెక్కలేనంతమందికి నామకరణం జరగడాన్నిబట్టి గ్రహించవచ్చును.

సంప్రదాయ విద్యలు, అవి నేర్పే బుద్ధులు తెరమరుగవుతూ వున్న కాలంలో గురజాడ బాల్య, కౌమార దశలు గడిచాయి. ఇంగ్లీషువారి పరిపాలన తాకిడికి, ఇంగ్లీషు విద్యా ప్రభావానికి, పాత సామాజిక వ్యవస్థ పునాదులు కదిలిపోతోన్న కాలం అది. లెక్కలేనన్ని చిన్న చిన్న రాజ్యాలుగా వున్న దేశంలో ఏకీకృతమైన పరిపాలన స్థాపన అయ్యింది. తమ దోపిడీకి అనుగుణమైనమార్పులను ఇంగ్లీషు వారు తెచ్చివుండడం వల్ల, దేశంలో పెట్టుబడిదారీ సంబంధాలు దిట్టపడుతూ వచ్చాయి. పరిపాలనా యంత్రం చక్రాన్ని తిప్పేందుకు సిబ్బంది కోసం, ఇంగ్లీషు విద్యా బోధన దేశమంతటా వ్యాపిస్తూ వచ్చింది. నిర్దాక్షిణ్యంగా అణచివెయ్యబడిన సిపాయిల తిరుగుబాటు (1857-1858) తరవాత, పరాయి పరోక్ష పాలన ప్రత్యక్ష పాలనగా స్థిరపడింది. ఈస్టిండియా కంపెనీ పక్కకు తప్పుకోగా, ఇంగ్లీషు రాణి ప్రభుత్వం తెర వెనుక నుంచి రంగం మీదికి వచ్చింది. దేశంలో వస్తోన్న యిటువంటి మార్పులు, భావ సంచలనకే కాక, భావ సంఘర్షణకూ, రాజకీయాందోళనకు సైతం కారణమయ్యాయి. వీటివల్ల కీడు తెచ్చిపెట్టే పరిస్థితి దాపురించకుండా, ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం ప్రోద్బలంతో, 1885 లో ఇండియన్ నేషనల్ కాంగ్రెస్ స్థాపన జరిగింది. విద్యా వ్యాప్తి విషయంలోనూ, సాంఘికంగా అభ్యుదయకరమైన చర్యల విషయంలోనూ, ఇంగ్లీషు పాలన దేశానికి మేలు కలుగుతూ వుండడం వల్ల, వీరేశలింగం, గురజాడ అప్పారావు వంటి మేధావులు ఇంగ్లీషు పాలనను ఆహ్వానించారు; అది "జ్ఞానమును, స్వాతంత్ర్య మిచ్చే", "సుజనుల వాంఛలెల్లను తీర్చే", "ధర్మరాజ్యం"గా దాని పట్ల భ్రమలకు లోనయ్యారు. * గురజాడ పుట్టుకకు ముందరా, బాల్య విద్యార్థి దశల్లోనూ దేశంలో వీస్తోన్న గాలులు యిటువంటివి.

---

* "డింపు లంగరు".

ఈ పరిణామాల వల్ల దేశంలో ఏర్పడిన పరిస్థితుల ప్రాధాన్యాన్ని, ఆ పరిస్థితులు సంఘర్షించవలసి వచ్చిన అంతకు ముందరి స్థితిగతుల్ని, మేఘ సంచారం చెయ్యకుండా వాస్తవంగా, కళాత్మకంగా చిత్రించిన ఉత్తమ సాహిత్య సృష్టి, కన్యాశుల్కం. గురజాడ యితర సాహిత్య శాఖల్లో చేసిన రచనలూ యిటువంటివే.

కన్యాశుల్కంలో కనిపించే ఆ నాటి దేశ భౌతిక, మానసిక పరిస్థితులెలా వుండేవంటే- విజయనగరానికి చేరువగా వున్న గ్రామాల నుంచి అగ్నిహోత్రావధాన్లు కోర్టు పని మీద, గిరీశం కాకినాడకు ఓడెక్కి వెళతాననడం, అప్పటి రవాణా పరిస్థితిని తెలుపుతుంది. అంటే, గిరీశం దగ్గరి ఓడ రేవు భీమునిపట్నం నుండి కాకినాడకు ఓడ ప్రయాణం చేయవలసి వుంటుంది! ఒక మూఢ నమ్మకాల ముచ్చట: మొగ పెళ్ళికూతురు అబద్ధపు ఆత్మహత్య వల్ల దయ్యమైపోవడం, ఆ దయ్యాన్ని సీసాలో బంధించి బిరడా బిగించడమూ! అప్పటి యిటువంటి స్థితిగతుల్నీ, మనుషుల మనసుల్నీ వివరంగా వీరేశలింగం "రాజశేఖర చరిత్ర", "స్వీయ చరిత్ర" వంటి గ్రంథాలు; అంతకు ముందరి ఏనుగుల వీరాస్వామయ్య (జననం 1780 ప్రాంతం, మరణం 1836) "కాశీయాత్ర" తెలుపుతాయి. కన్యాశుల్కం లాగానే, యివి ఆ కాలపు సాంఘిక చరిత్రలు.

కన్యాశుల్కం రాయడానికి పదేళ్ళ ముందర, ఇంగ్లీషు కవిగా సాహిత్య రంగంలో ప్రవేశించిన యిరవయ్యేళ్ళ ఎఫ్.ఎ. విద్యార్థి. గురజాడ అప్పారావు మనస్సు ఎటువైపు మొగ్గుతూ వున్నదీ, ఆయన ఇంగ్లీషు పద్య కావ్యం "సారంగధర"ను చదివి, మెచ్చుకొని, తన పత్రికలో పునర్ముద్రించిన శంభు చంద్ర ముఖర్జీ 1884 జనవరి 27న ఆయనకు రాసిన ఉత్తరాన్ని బట్టి గ్రహించవచ్చును. "దేశ శ్రేయస్సు కోసమూ, ప్రపంచ శ్రేయస్సు కోసమూ పాటుపడడానికి బలమైన యిచ్ఛా బాధ్యతలున్న వారు,అమితమైన కష్టాలు పడడానికి సిద్ధపడాలి" అనీ; అదే సంవత్సరం జూన్ 22న రాసిన ఉత్తరంలో "మీరు రాద్దామనుకున్న రాజకీయ పద్య కావ్యాన్ని ప్రారంభించారా?" అనీ ముఖర్జీ గురజాడకు రాశారు; వివిధ ఛందస్సుల్లో పద్యాలు, జానపద గేయాలు రాయడానికి ప్రయత్నించమని సలహా యిచ్చారు.* ఈ సలహాలో, తెలుగులో కవిత్వం రాయమని ప్రోద్బలం వున్నట్టుగా వుంది. ముఖర్జీ ప్రస్తావించిన రాజకీయ పద్య కావ్యం గురజాడ అప్పుడు రాసినట్టుగా లేదు. కాని తరవాత చాలా కాలానికి, తాను వెళ్లిన 1908 మద్రాసు కాంగ్రెస్ మహాసభ గురించి ఇంగ్లీషులో వ్యంగ్య గీతాలు రాశారు. గురజాడ తమ్ముడు శ్యామలరావు, ప్రారంభ కాలంలోని కాంగ్రెస్ పెద్దల గురించి "టు ది మాగ్నిఫిసియెంట్ సెడిషనిస్ట్స్" అన్న శీర్షికతో ఇంగ్లీషు పద్యాలు రాసినట్టూ, అని "ది హిందూ" పత్రికలో ప్రచురణ అయినట్టూ తెలుస్తోంది,

తెలుగు సాహిత్య రంగంలో ప్రవేశించడానికి ముందర, గురజాడ ఆలోచనల్నే కాదు, సంకల్పాన్ని కూడా పై విషయాలు తెలుపుతాయి. కన్యాశుల్కం పీఠికల్లో ఆయన వ్యక్తంచేసిన భావాలు (యింతకు ముందర వివరించినవి), గురజాడ రచనా వ్యాసంగంలో, జీవితంలో

* "An Indian Journalist" by F. H. Skrine. I. C. S.

స్థిరమైన రూపంతో కనిపిస్తాయి.

"సాంఘిక అవినీతి క్రిములతో నిండిన మర్బర దాస్యం నుంచి మహిళలను కాపాడ డానికి, "సమాజాన్ని అప్రతిష్ఠ పాలుచేసే పరిస్థితిని కళ్ళ ఎదుట పెట్టి, నైతిక భావాల ఉన్నత ప్రమాణాన్ని, ప్రాచుర్యానికి తేవడం కంటె, సాహిత్యానికి ఉత్తమమైన కార్యమేదీ వుండ"దన్న గురజాడ ఉద్ఘోష, రాను రానూ పరిపక్వమవుతూ, ఆయన యితర రచనలలోనూ ప్రతి చోటా వినిపిస్తుంది. సంఘంలో సాహిత్యాని కుండవలసిన సన్నిహితానుబంధాన్ని, సాహిత్య ప్రయోజ నాన్ని నొక్కిచెప్పే ఉద్ఘోష యిది. సమాజ శ్రేయస్సుకు పాటుపడటం, ఆయన "దీక్షా విధి." దానినాయన ఉత్తమ సుందర సాహిత్య రూపంలో ప్రత్యక్షం చేశారు.

కాటికి కాళ్లు చాచుకుని వున్న ముసలి పెళ్ళికొడుకులకు పసిపిల్లల్ని డబ్బు కక్కుర్తి వల్ల అమ్ముకోవడం (వీరేశలింగం మాటల్లో అది "నరమాంస విక్రయం"), గురజాడ దృష్టిలో సమాజాన్ని అప్రతిష్ఠపాలు చేసే పరిస్థితి ("పూర్ణమ్మ" కథా యిదే) అయితే; "మలిన చిత్తులకు" అగ్ర కులాలు, "మలిన వృత్తులకు" నీచ కులాలు విధించిన "వర్ణధర్మం అధర్మ ధర్మం" ("లవణరాజుకల"). అంచేత "మంచి అన్నది మాల అయితే మాలనే అగుదున్" అని ధిక్కారం. స్త్రీల ఆత్మరక్షణ కోసం ప్రతిఘటనకు ప్రతిపాదన ("కన్యక", "సౌదామిని" అన్న అసం పూర్ణ నవల ప్రణాళిక). "మనిషి చేసిన రాయి రప్పకు మహిమ కలదని సాగి మొక్కుతు మనుషులంటే రాయి రప్పల కంటె కనిష్ఠం" గా చూసే వాదెపట్ల నిరసన ("మనిషి"). మత మౌఢ్యాల ఖండన ("దేవుడు చేసిన మనుషుల్లారా, మనుషులు చేసిన దేవుళ్లారా మీ పేరేమిటి"). వేశ్యా వ్యామోహం గురించి ఎగతాళి ("దిద్దుబాటు", "సంస్కర్త హృదయం"). వేశ్యా వివాహం ప్రతిపాదన (మధురవాణి, "సంస్కర్త హృదయం" లోని సరళ). వితంతు వివాహాలకు ప్రోత్సాహం (కన్యాశుల్కంలో బుచ్చమ్మ, "కొండుభట్టీయం" లో పార్వతి) సకల కులాల సహపంక్తి భోజనాల సమర్థన ("ముత్యాల సరములు"). స్త్రీ విద్యకు ప్రోత్సాహం ("దిద్దుబాటు"). కవిత్వం దేశంలో అభిమానాలు మొలకెత్తించేదిగా వుండాలన్న ఉద్ఘాటన ("దేశభక్తి"). సంఘ సంస్కరణ, దేశ శ్రేయస్సు కోరుతున్నట్టు నటిస్తూన్న దగుల్బాజీల ఖండన (గిరీశం, "కొండు భట్టీయం" లోని కొన్ని పాత్రలు). పూర్వ సంప్రదాయాల పతనావస్థ చిత్రణ (అగ్ని హోత్రావధాన్లు, కొండుభట్లు)...

కొత్త దృక్కోణంతో "దేశమంటే మట్టి కాదోయి, దేశమంటే మనుషులోయి" అన్న కొత్త సత్యాన్ని చాటి చెప్పిన గురజాడ "దేశభక్తి" గీతం (1910), దేశాభివృద్ధి ప్రణాళిక. రవీంద్రనాథ్ టాగూర్ "ఇంటా, బయటా" అన్న నవలలో యీ భావం ప్రతిధ్వని విని పిస్తుంది. "పాడి పంటలు పొంగిపొర్లే దారిలో పాటుపడ" మనీ, "కళలెల్ల నేర్చుకు దేశి సరుకులు నించ" మనీ, అంతే కాకుండా వాటిని అన్ని దేశాల్లో వ్యాపింపజేసి ధన సంపాదన చెయ్యమనీ, "వొట్టి గొప్పలు చెప్పుకో"వడం మాని "పూని యేదైనాను మేల్ కూర్చి జనులకు చూప" మనీ, "ఓర్వ వేమి పిశాచి దేశం మూలుగులు పీల్చే" సింది కాబట్టి, "ఒరుల మేలుకు సంతసించ" మనీ, "సొంత లాభం కొంత మానుకు పొరుగు వాడికి తోడుపడ" మనీ, "అన్నదమ్ముల వలెను

జాతులు మతము లన్నియు మెలగ వలె" ననీ ప్రబోధించే "దేశభక్తి" గీతం; యీసురోమని మనుషులుంటే దేశమేగతి బాగుపడు" తుందని ప్రశ్నిస్తుంది. ఈ గీతం అంతర్గత భావాలు దేశ ఆర్థిక, పారిశ్రామికాభివృద్ధి, అధికోత్పత్తి, విదేశాలతో వాణిజ్యం, దేశ సమైక్యత, మత సామరస్యం, దేశ శ్రేయస్సు కోసం సాహిత్యం.

ఈసురోమంటూ మనుషులుండని దేశానికి యిటువంటి ప్రబోధం అవసరం వుండదు. గురజాడ కాలంలోనే కాదు, ఆయనకు ముందరి కాలంలోనూ, యీ కాలంలోనూ దేశంలోని మనుషులు యీసురోమంటూనే వున్నారు. దేశంలో సగం మందికి పైగా మనుషులు, దారిద్ర్య రేఖకు దిగువనున్న వారే; అంటే ఆకలితో లేదా అర్ధాకలితో మలమల మాడే వారు. వీరంతా పూర్వ సాహిత్యం దృష్టిలో పడని అనామకులు. గురజాడ చెప్పేవరకూ, వీరి ఉనికి సాహిత్యానికి సరిగ్గా తెలియదు. అంచేత, సాహిత్యానికి గురజాడ కలిగించిన ఇహలోక స్పృహ, దాని కాయన చేసిన మహోపకారం.

జాతి బంధములన్న గొలుసులు జారిపోవాలనీ, మతాలన్నీ మాసిపోయి జ్ఞానం వొక్కటే నిలిచి వెలుగుతుందనీ, వర్ణ భేదాలన్నీ కల్ల కావాలనీ, యెల్లలోకము వొక్క యిల్లుగా వుండాలనీ గురజాడ ఆశయాలు, ఆదర్శాలూ. ఇవి వసుధైక కుటుంబ భావనకు ప్రతిధ్వనులు.

వాడుక భాష ఆవశ్యకత గురించి, అది ఉద్యమ రూపంలో మొదలవడానికి సుమారు ఒక దశాబ్దం ముందర, కన్యాశుల్కం పీఠిక (1897) లో గురజాడ దానికి గట్టి ప్రాతిపదికను వేశారు; రెండో కూర్పు పీఠికలో (1909) ఆ ఉద్యమ విజయాన్ని (కన్యాశుల్కం తెలుగు సాహిత్య చరిత్రలో మహత్తర ఘటనగా మెప్పు పొందదాన్ని) వివరించారు. గ్రాంథిక భాషా వాదులతో వాదోపవాదాల్లో, గిడుగు రామమూర్తి (1863-1940) తో కలిసి పత్రికల్లో, సభల్లో, మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయంలో తలమునకలుగా నిమగ్నులయ్యారు. నిరాధారాలుగా, ఊహా కల్పితాలుగా వున్న యితివృత్తాల అలవాటును; పాండిత్యం లేని సామాన్యులకు అంతుపట్టని గ్రాంథిక భాష అలవాటును తిరుగులేని వాదనా బలంతోనూ, అందమైన రచనలతోనూ దురభ్యాసాలుగా నిరూపించి నూతన భాషా సాహిత్యాలను స్థాపించారు.

గురజాడ ఆరాటమంతా మంచిని పెంచడం కోసం, యీసురోమని పడి వుంటే మనుషుల కోసం. మనుషులు యీసురోమంటూ వుంటే దేశం ఎలా బాగుపడుతుందని ఆయన అడుగుతున్నారు. దేశం బాగుపడాలంటే, యిటువంటి మనుషులు సుఖపడాలి, బాగుపడాలి. అందు కోసం, ఉత్పత్తిని పెంచి* విదేశీ సరకులకు బదులుగా, స్వదేశీ సరకులు దేశంలో నింపాలి.

మనుషులకు, దేశానికి మేలు చేయడానికి, గురజాడ ఉపయోగించిన సాధనాలు, భాషా సాహిత్యాలు. దేశంలో అభిమానాలు పెంచే తీరులో వుండాలి సాహిత్యం. అందుకు, అందరికీ తెలిసేదిగా, అందరూ వాడుక చేసేదిగా వుండాలి, భాష. విషయం ఊహాలోంచీ, భ్రమలోంచీ కల్పించుకున్నదిగా వుండకూడదు; వాస్తవ జీవితానికి సంబంధించి, మంచిని పెంచే

---

* "జల్దుకొని కళలెల్ల నేర్చుకు దేశీ సరుకులు నించవోయి"

* "కవిత కోవిల పలుకులను విని దేశమందభిమానములు మొలకెత్తవలెనోయి"

దిగా వుండాలి. ఆ విధంగా భాషా సాహిత్యాలు, గొప్ప నాగరికతా సాధనాలు అవ్వాలి. గుర జాడ అప్పారావు ఆశయాలు, ఆదర్శాలు ఆయన కాలానికి గొప్ప అభివృద్ధి పథకాలు, శుద్ధి కార్యక్రమాలు.

ఆయనకివి పవిత్రమైనవి, ''దీక్షా విధి''గా పెట్టుకున్నవి. వీటి సాఫల్యం కోసం, ఆయన చివరి శ్వాస వరకూ శ్రమించారు, ఎంతో తపించారు.

వాడుకలో లేని భాష మూలను పడింది. వాడుకలోని భాష కావ్య భాష అయ్యింది. ఊహ, భ్రమ అన్న రెండు కర్ర కాళ్ల మీద నడిచే కావ్య వస్తువులు కొన ఊపిరితో వున్నాయి. వాస్తవ జీవితం, ప్రజా హితం అన్న చక్రాల మీద నడిచే కావ్య శకటాలు అడపాదడపా కుదుపుతూ వున్నా మొత్తం మీద సాఫీగానే నడుస్తున్నాయి.

అయితే దారిద్ర్య రేఖకు దిగువను పడివున్న మనుషులు యీసురోమంటూనే వున్నారు. దేశి సరుకులు దండిగా వున్నాయి కాని, ఎక్కువ మంది మనుషుల అనుభవంలోకి అవి రాకుండా కట్టుదిట్టాలు చేయబడ్డాయి. మంచి అన్నది ఏ మాత్రం పెంచడం జరగడం లేదు. శ్రీరంగ నీతులు వల్లిస్తూ, ప్రజల్ని మభ్యపెడుతూ, మోసగిస్తూ సర్వత్రా చెడ్డ వీర విహారం చేస్తోంది. అంచేత దేశం బాగుపడే స్థితిలో లేదు.

గురజాడ తన ఆశయాలను, ఆదర్శాలను ఎలుగెత్తి చాటాక, చాలా దశాబ్దాలు గడి చాయి. స్వరాజ్యం వచ్చింది. కాని సురాజ్యం యింకా రాకపోవడం వల్ల మనుషులు యీసురో మనే పరిస్థితే వుంది. అభివృద్ధి జరిగింది, చాలా జరిగింది. ఆ అభివృద్ధి గురించి అధికారులు అంకెలు చెప్పడమే కాదు; అది కళ్లకు కనిపిస్తూనే వుంది. కాని అభివృద్ధి ఫలితాలు సాదా మను షుల కందడం లేదు; జిత్తులమారి ధనికస్వాముల పాలవుతున్నాయి. ఇప్పటికీ దేశమంటే అర్థం మట్టి గడ్డలే కాని, మనుషులు కాదు.

ఇటువంటి అవ్యవస్థలో దేశాన్ని అప్రతిష్ఠపాలు చేసే పరిస్థితులు, సర్వత్రా సాంఘిక అవినీతి విషక్రిములు వ్యాపిస్తూ వున్న పరిస్థితులు, దిగులు పుట్టించే తీరులో యిప్పుడు చెలరేగు తున్నాయి. నానాటికీ విషమిస్తున్నాయి. ఒకప్పుడు గురజాడ వివరించిన పరిస్థితుల కంటె, తక్కువ దారుణమైనవి కావివి.

తన కాలంలోని నికృష్ట పరిస్థితుల్ని అరికట్టడానికి, సాహిత్యం నిర్వహించవలసిన పాత్ర ఏమిటో గురజాడ నొక్కి వక్కాణించారు. నైతిక భావాల ఉన్నత ప్రమాణాల్ని ప్రాచు ర్యానికి తేవడం కంటె, సాహిత్యానికి ఉత్తమ కార్యమేమీ లేదు అంటూ ఎలుగెత్తి చాటారు. కావ్యాన్ని కార్యసాధనకు ఉపయోగించాలన్నారు; దానిని గొప్ప నాగరికతా సాధనంగా మల చాలని ఉపదేశించారు. ఈ అడుగు జాడను గురుజాడగా భావించి, కావ్య ప్రయోజనాన్ని కార్య రంగానికి విస్తరింపజెయ్యాలి; మంచి అన్నది పెంచడానికి ఉపయోగ పెట్టాలి. భాషా సాహిత్యాలు చదివాక గాలిలోనూ, ధూళిలోనూ కలిసిపోయేవి కాకూడదు; అవి సత్కార్య సాధనలో శక్తివంత మైన పాత్రను నిర్వహించాలి.

భాషా సాహిత్యాలే కాదు, సర్వకళలూ దేశ శ్రేయస్సుకు, బహుజన హితానికీ సాధనాలుగా తమ పాత్రను నిర్వహించవలసి వుంది. ఇప్పటి శాస్త్రీయ సంగీతం, శాస్త్రీయ

నాట్యం వక్తి శృంగారాలమయంగా వుంటున్నాయి. సాహిత్యంలో గురజాడ తెచ్చిన మార్పు ఏటిలోనూ, కళలన్నిటిలోనూ రావలసి వుంది.

* * *

భాషా సాహిత్యాల విషయంలోనే కాదు, సర్వ విషయాలలోనూ ప్రజాహితాన్ని త్రికరణ శుద్ధితో కోరిన జీవితం, గురజాడ జీవితం. కన్యాశుల్కం తొలి కూర్పు ద్వారా వ్యావహారిక భాషకు ఉత్తమ సాహిత్య స్థానాన్ని కల్పించి, దాని పీఠికల్లోనూ, వ్యాసాలలోనూ, తదుపరి గిడుగు మహోద్యమంగా సాగించిన వ్యావహారిక భాషోద్యమానికి అంకురార్పణ చేసిన ఘనత; ఆ వ్యాదానికి వ్యూహకల్పన చేసిన ఘనత గురజాడది. అతిప్రాచీనమైన బిల్హణుని కథను వాడుక భాషలో నాటకంగా వొప్పించిన ప్రజ్ఞ; వాడుక భాషను కవితా శిల్పంలో మలచిన ఉపజ్ఞ, ఒక వేశ్యను, ఒక మూఢను ("ఎవణరాజు కల") ఉత్తమోత్తములుగా తీర్చిదిద్దిన శిల్పనైపుణ్యం ఆయనవి. ఎంతో శ్రమపడి కళింగ దేశ చరిత్ర రచనకు విషయ సామగ్రిని సేకరించి, అది వాడుకభాషలో వుండకూడదని ప్రచురణకర్త పట్టుపట్టగా నిరాకరించిన అచంచల సంకల్పం; అవసాన వేళలో సైతం తాను నమ్మిన ఆదర్శాలకోసం తపించిపోయిన కార్యదీక్ష*; ప్రాణం పోవడానికి క్షణాల ముందర, బతికి వుంటే ఆహార శాస్త్రం మీద పుస్తకం రాస్తానని డాక్టరుకు చెప్పిన శాస్త్రజ్ఞానాభివృద్ధి చింత-యిటువంటి మహాపురుష లక్షణాలన్నీ ఆధునిక భాషా సాహిత్యాల యుగకర్త అయిన గురజాడ అప్పారావు మేధా సంపదను, దీక్షా దక్షతలను, నిరంతర ప్రజాహిత చింతను తెలుపుతాయి.

తనకు మానవ సమాజం పట్ల మహత్తరమైన దాక్షిణ్యత వున్నదనీ**;తనది ప్రేమాడంబరం దానిని ఎవరిని సంతోష పెట్టడానికైనా వదులుకోలేననీ***; ఆయన చెప్పినవి వాగాడంబరాలు కాదు. అవి ఆయన ఆచరణలో నిరూపించిన ప్రకటనలు.

---

* గురజాడ కుమారుడు రామదాసుకు, గిడుగు రామమూర్తి సానుభూతి (1915 డిసెంబరు 6) లేఖ : "ఎలాగ వున్నదో చూచి వద్దామని విశాఖపట్నం వెళ్లాను. అదే ఆఖరుసారి అతన్ని చూడటం. నేనతన్ని చూడడానికి వెళ్లినపుడు డాక్టరు నాతిలా సలహా యిచ్చారు: 'మీరు యెదట కనిపించేసరికల్లా ఆయన వుద్రేకం పట్టలేకపోతున్నారు. అదే పనిగా, జబ్బు మాటే మరచి మీతో సాహిత్య గోష్ఠి చేస్తున్నారు. చారిత్రక విషయాల గురించీ, సారస్వతాన్ని గురించీ చర్చలు జరుపుతున్నారు. విపరీతమైన అలసట కలుగుతున్నా లెక్కచేయడం లేదు. ఇలా అయితే ఆయన ఆరోగ్యం మరి పాడవుతుంది కదా !'

"డాక్టరు అతనికి ఉత్తరాలు వ్రాయవద్దని నాకు చెప్పారు. నాటినుంచీ, అతనికి ఉత్తరాలు వ్రాయడం మానుకున్నాను. జబ్బు నిమ్మదిస్తుంది కదా, ఆరోగ్యం తిన్నబడుతుంది కదా అని ఆశిస్తూ వుంటిని...."

** వొంగోలుముని సుబ్రహ్మణ్యానికి ఉత్తరంలో.

*** డైరీలో.

"అతని మరణంతో ఒక గొప్ప వ్యక్తిని, ఒక పరోపకార పరాయణుని, మహా పండితుని మన దేశం పోగొట్టుకున్నది....

"తెలుగు ప్రజలందరి స్మృతి పథంలో అప్పారావు సదా జీవిస్తాడు. చనిపోయినప్పటికీ ఆయన జీవిస్తున్నాడు. ఆతన్ని తలుచుకోవడమంటే మన జీవితాలలోని అత్యంత ఆనందమయ సంఘటనలను మన స్మరణకు తెచ్చుకోవడమే"*

సెట్టి ఈశ్వరరావు

---

* గిడుగు సానుభూతి లేఖ

గురజాడ వెంకట అప్పారావు జీవిత వివరాలు

గురజాడ వెంకట అప్పారావు కుటుంబం, తాతల కాలంలో కృష్ణా జిల్లా గురజాడ గ్రామం నుండి విశాఖ మండలానికి తరలి వచ్చింది.

తండ్రి వెంకట రామదాసు, తల్లి కౌశల్యమ్మ.

తండ్రికి సంస్కృతంలో మంచి ప్రవేశం వుండేది. ఆయన విజయనగరం సంస్థానంలో పేష్కారుగానూ, రెవెన్యూ సూపర్‌వైజర్‌గానూ, ఖిల్లేదారుగానూ ఉద్యోగాలు చేశారు. విజయనగరానికి చేరువలోని ఊట గెడ్డ అన్న ఏరు బండిలో దాటుతూ వుండగా, హటాత్తుగా ఆ ఏరు పొంగడం వల్ల మునిగిపోయి మరణించారు.

1362 సెప్టెంబరు 21 పుట్టిన తేదీ. జననం మాతామహుల యింట; విశాఖ జిల్లా, ఎలమంచిలి తాలూకా, రాయవరం గ్రామంలో.

జాతకాన్ని బట్టి పుట్టుక తేదీని లెక్క కట్టడంలో తేడా లున్నాయి. ఒకదాని ప్రకారం 1861 నవంబరు 30, యింకోదాని ప్రకారం 1862 సెప్టెంబరు 21. ఆయన మనుమలు రెండో దాన్ని ధ్రువపరుస్తున్నారు.

తండ్రి చీపురుపల్లిలో ఉద్యోగం చేస్తున్నప్పుడు, పదేళ్ల వయస్సు వరకూ అక్కడ చదువు. తరవాత బి.ఏ., పట్టం పుచ్చుకునే వరకు విజయనగరంలో. గిడుగు రామమూర్తితో కలిసి చదువుకున్నారు. ఇద్దరూ చిన్నప్పట్నుంచీ ప్రాణమిత్రులు.

1882 మెట్రిక్యులేషన్.

హైస్కూలు చదువు కాలంలో శ్లోకాలు రాసేవారట. విద్యాభ్యాస దశ పేదరికంలో సాగింది. ఉదారుడైన విజయనగరం మహారాజ కాలేజి ప్రిన్సిపాల్ సి. చంద్రశేఖర శాస్త్రి యింట వసతి, భోజనం.

1882 "కుక్క" అన్న ఇంగ్లీషు పద్యం ప్రచురణ

1882-1884 యఫ్. ఏ.

1883 "సారంగధర" అన్న ఇంగ్లీషు పద్య కావ్య ప్రచురణ. తమ్ముడు శ్యామల రావూ, తానూ విజయనగరంలోని "ఇండియన్ లీజర్ అవర్", "తెలుగు హార్ప్" అన్న పత్రికల్లో ఇంగ్లీషు పద్యాలు రాస్తూ వుండేవారు. "ఇండియన్ లీజర్ అవర్"లో వెలువడిన "సారంగధర"ను మెచ్చుకొని, అప్పటి ప్రముఖ కలకత్తా పత్రిక "రీస్ అండ్ రయ్యత్" (రాజు, రైతు) అన్న ఇంగ్లీషు పత్రికాధిపతి, శంభు చంద్ర ముఖర్జీ దానిని తన పత్రికలో రెండోసారి ప్రచు

రించారు; ఎంతో ప్రోత్సహిస్తూ ఉత్తరం రాశారు. ఇద్దరి మధ్య ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు సాగాయి. ప్రారంభ దశలో ప్రోత్సహించిన వారిలో, "ఇండియన్ లీజర్ అవర్" సంపాదకుడు గుండుకుర్తి వెంకటరమణయ్య ఒక ముఖ్యుడు. "చంద్రహాస" అన్న యింకో పెద్ద ఇంగ్లీషు కావ్యం కూడా రాశారట. "కుక్కు" లాగనే, యిది కూడా అలభ్యం.

1884-1886 బి. యే., ఫిలాసొఫీ అభిమాన శాస్త్రం. రెండో భాష సంస్కృతం.

1884 విజయనగరం మహారాజ కాలేజి హైస్కూలులో ఉపాధ్యాయ పదవి. జీతం 25 రూపాయలు.

1885 వివాహం. భార్య అప్పలనరసమ్మ.

1886 ఉద్యోగానికి సెలవు పెట్టి డిప్యూటీ కలెక్టర్ ఆఫీస్‌లో హెడ్ క్లర్కు ఉద్యోగం.

1887 కాలేజీలో నాలుగో లెక్చరర్. జీతం నూరు రూపాయలు.

1887 విజయనగరం మహారాజు ఆనంద గజపతి పరిచయం.

1887 విజయనగరంలో ఒక కాంగ్రెస్ సభలో ఉపన్యాసం.

1887 ప్రథమ సంతానం, కుమార్తె (ఓలేటి లక్ష్మీనరసమ్మ).

1888 విశాఖపట్టణం స్వచ్ఛంద సేవా దళంలో సభ్యత్వం.

1889 ఆనంద గజపతి ఆస్థానంలోని డిబేటింగ్ క్లబ్బుకు ఉపాధ్యక్ష పదవి.

1890 ద్వితీయ సంతానం, కుమారుడు (వెంకట రామదాసు).

1891 మూడవ లెక్చరర్ పదవి. జీతం నూట పాతిక. చెప్పే పాఠాలు, ఎఫ్.ఏ., బి.ఏ., క్లాసులకు ఇంగ్లీషు వ్యాకరణం, సంస్కృత సారస్వతం, తర్జుమా, గ్రీక్, రోమన్ చరిత్రలు.

1892 మద్రాసు లా కాలేజీలో చదువుతూ వుండిన తమ్ముడు శ్యామలరావు మరణం.

1892 "కన్యాశుల్కం" మొదటి కూర్పు ప్రదర్శనం.

1894 "శ్రీరామ విజయమ్" అన్న సంస్కృత నాటక సమీక్ష, విజయనగరం ఆంధ్రాంగ్ల పత్రిక "తెలుగు హార్ప్"లో. ఇది ఆ గ్రంథానికి పీఠికగా ప్రచురింపబడింది. 1912 తరవాత (?) "జార్జిదేవ చరితమ్" లేక "రాజభక్తి ప్రదీపమ్" అన్న సంస్కృత కావ్యానికి పీఠిక. "సంక్షిప్త రామ చరితమ్" అన్న యింకో సంస్కృత కావ్యానికి పీఠిక. వీటి రచనా కాలాలు తెలియవు. ఈ పీఠికలన్నీ ఇంగ్లీషులో రాసినవి.

సి. పి. బ్రౌన్ సేకరించిన చారిత్రక గాథ. "ది వార్స్ ఆఫ్ రాజాస్, బీయింగ్ ది హిస్టరీ ఆఫ్ హండె అనంతపురం" (తెలుగు) అన్న ప్రతిని, ముఖతా విని బ్రౌన్ రాయించి పెట్టిన "తాతాచార్యుల కథలు" అన్న సంపుటాన్ని సంస్కరించి ప్రచురణకు సిద్ధపరిచారు. అవి చనిపోయాక అచ్చయ్యాయి.

1896 సంస్థాన శాసన పరిశోధక పదవి.

1896 "ప్రకాశిక" అన్న పత్రికకు సంపాదకునిగా డిక్లరేషన్. ఈ పత్రిక వెలువడినట్టు లేదు.

1896 ఆనంద గజపతి భార్య మరణం.

1897 "హరిశ్చంద్ర" అన్న ఇంగ్లీషు నాటకానికి పీఠిక.

1897 "కన్యాశుల్కం" తొలి కూర్పు ఆనంద గజపతికి అంకితం, ముద్రణ. పీఠికలో, గ్రాంథిక భాషలోని అసౌకర్యాలు, యిబ్బందులూ వివరంగా చెప్పి, వాడుక భాషను కావ్య భాషగా పెంపొందించడం వల్ల కలిగే మేళ్లను నొక్కి వక్కాణించడం జరిగింది. ఇది సాహిత్య భాషగా వాడుక భాష స్థాపనకు, నవ్య ఆధునిక భాష వ్యాప్తికి అంకురార్పణ.

1897 ఆనంద గజపతి మరణం.

1898 ఆనంద గజపతి అక్క అప్పలకొండయాంబ (రీవా రాణి) ఆంతరంగిక కార్యదర్శి ఉద్యోగం.

1902 తృతీయ సంతానం. కుమార్తె (పులిగెడ్డ కొండయ్యమ్మ)

1903 సంతానం లేకుండా చనిపోయిన ఆనంద గజపతి, తల్లి అలక రాజేశ్వరికి దత్తత చేసుకునే హక్కునిచ్చారు. ఇది చెల్లదని దాయాదులు దావా వేశారు. దావా 1913 వరకూ సాగి రాజీ అయ్యింది. ఈ దావాను నడిపించే భారం అంతా గురజాడ మీద పడింది. అందువల్ల, గురజాడ భాషా సాహిత్యాల కృషి, తాను ఆశించిన మేరకు జరగలేదు.

1905 తండ్రి మరణం.

1906 పాఠశాలల్లో సులభ తెలుగు బోధనా భాష కోసం, తూర్పు జిల్లాల విద్యాధికారి జె. ఎ. యేట్స్‌తోనూ, విశాఖపట్టణం మిసెస్ ఏ. వి యన్. కాలేజి ప్రిన్సిపాల్ పి.టి. శ్రీనివాసయ్యంగార్‌తోనూ, పర్లాకిమిడి కాలేజి లెక్చరర్ గిడుగు రామమూర్తితోనూ, కలిసి కృషి, చర్చలు, వాడుక భాష కోసం మహోద్యమ ప్రారంభం.

1906 "కొండుభట్టీయం" రచన.

1907 "నీలగిరి పాటలు" ప్రచురణ.

1908 మద్రాసు కాంగ్రెసు మహాసభలో, దాన్ని గురించి ఇంగ్లీషు పత్రికల్లో వ్యాఖ్యలు ఆంగ్ల వ్యంగ్య పద్య రచన.

1909 "కన్యాశుల్కం" రెండో కూర్పు ప్రచురణ.

1910 ఆకాశంలో తోకచుక్క (హేలీస్ కామెట్) కనిపించగా కలిగిన భయాందోళనలను "చన్నకాలపు చిన్న బుద్ధులు"గా వ్యాఖ్య.

1910 సకల కులాల వారితో బరంపురంలో సహ పంక్తి భోజనం.

1910 'ముత్యాల సరములు', 'కాసులు' ప్రచురణ. ఇది మొదలుకొని, ఈ సంవత్సరంలో అనేక ఆధునిక కవితా గీతాలు, ఆధునిక కథలు వివిధ పత్రికలలో ప్రచురణ. వాడుక భాష కోసం వాదోపవాదాలతో, అనేక వ్యాసాలు కూడా యీ సంవత్సరంలో ప్రచురణ (వివరాలు ఆయా రచనలలో చూడవచ్చును.) ఈ ఏడే 'బిల్హణీయం' ప్రథమాంకం ప్రచురణ అయ్యింది,

1911 'బిల్హణీయం" ద్వితీయాంకం ప్రచురణ. "లవణరాజు కల" ప్రచురణ.

1911 మద్రాసు విశ్వ విద్యాలయం బోర్డ్ ఆఫ్ స్టడిస్ సభ్యత్వం.

1911 ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు స్థాపన. (వాడుక భాష ఉద్యమం కోసం.)

1912 "కన్యక" ప్రచురణ.

1912 రీవా రాణి మరణం.

1913 వారసత్వం దావా రాజీ.

1913 "సుభద్ర" రచన.

1913 ఉద్యోగ విరమణ.

1913 మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయం "ఫెల్లో" పదవి

1914 మద్రాసు విశ్వ విద్యాలయానికి 'విశ్వ విద్యాలయాలు; సంస్కృత, మాతృ భాషలు' అన్న నివేదిక సమర్పణ.

1914 మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయం పాఠ్య క్రమంలో వాడుక భాషను చేర్చడానికి విరుద్ధంగా జరిగిన నిర్ణయానికి అసమ్మతిగా 'అసమ్మతి పత్రం' సమర్పణ.

1914 అనారోగ్యం

1914 "దించు లంగరు" రచన.

1915 తన శరీర స్థితిని గురించి, అనారోగ్యం గురించీ వైద్యునికి వివరణ.

1915 ''లంగరెత్తుము'' రచన.

1915 నూతన గృహప్రవేశం.

1915 నవంబరు 30 మరణం.

కృతజ్ఞత

"గురజాడ రచనలు" ఈ నూతన రూపంలో ప్రచురణకు పలువురు మిత్రులు, అభిమానులు పలు విధాలా సహాయపడ్డారు. ఇందుకు సంబంధించిన గ్రంథాలు, పత్రాలు, సామగ్రి, సలహాలు యిచ్చిన వారు; ప్రోత్సహించిన వారు ఎంతో మంది. వారిలో ముఖ్యులు, శ్రీయుతులు అక్కిరాజు రమాపతి రావు, కె. వి. రమణా రెడ్డి, నార్ల వెంకటేశ్వర రావు, బిట్రగుంట రామచంద్ర రావు, గూటాల కృష్ణమూర్తి, జి.జె. రామారావు, రోణంకి అప్పలస్వామి, పర్వతనేని గంగాధరరావు, పురాణం సుబ్రహ్మణ్య శర్మ, ఆరుద్ర, ఆవంత్స సోమసుందర్, చలసాని ప్రసాద్, ఏల్చూరి మురళీధరరావు, కేతు విశ్వనాథ రెడ్డి, ఎన్. వీరయ్య, (గురజాడ మనుమలు) ఒ.వి. సుబ్బారావు, జి. వి. అప్పారావు (విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్‌కు చెందిన) ఏటుకూరి బలరామ మూర్తి, తుమ్మల వెంకటరామయ్య, సొదుం రామ్మోహన్, ఈడ్పుగంటి నాగేశ్వరరావు, పి. పి. సి. జోషి, పి. రాజేశ్వరరావు వీరందరికీ హృదయపూర్వక కృతజ్ఞత.

చక్కని ముఖ పత్రం కూర్చిన శ్రీ చంద్రకు, దానిపై నున్న ఛాయాచిత్రాన్ని ఎంతో శ్రమపడి సిద్ధపర్చిన శ్రీ చంద్రంకు అభివాదాలు.

విషయసూచిక

గెలుపొందుచు వచ్చాడు. మద్రాసులోని ముత్యాలచెట్టియార్ హైస్కూలులో చదివి స్కూలుఫైనల్‌లోను, లయోలా కాలేజిలో చదివి ఇంటర్మీడియేట్‌లోను హెచ్చు మార్కులతో మొదటి తరగతిలో జయంపొందాడు. కాని మెకానికల్ ఇంజనీరింగ్ చదువులో మద్రాసు గిండి ఇంజనీరింగ్ కాలేజిలో అంతగా రాణించలేదు. మొదటి సంవత్సరం పరీక్ష కని రాత్రి ప్రొద్దుపోయేవరకు, తిరిగి తెల్లవారుఝామున చదవటంవల్ల కాబోలు, పరీక్షల సమయంలో అతనికి హెచ్చు డిగ్రీల జ్వరం వచ్చింది అది మెదడు సంబంధమైన జ్వరమేమో అని భయపడ్డాంకూడా. ఆ దెబ్బనుండి అతడు పూర్తిగా విద్యాకాలమంతయు కోలుకోనేలేదు. అతడు గిండి కాలేజిలో ఇంకను విద్యనభ్యసించుచుండగనే ఆస్ట్రేలియాలోని జాతీయ విద్యార్థుల సమాఖ్యవారు కొంతమంది విద్యార్థులను మనదేశమునుండి ఆహ్వానించగా మద్రాసునుండి అతడు ఆస్ట్రేలియాకువెళ్లి, మెల్‌బోర్న్ నగరంలో ఒక పారిశ్రామిక సంస్థలో పనిజేసి కొంత అనుభవం గడించి వచ్చాడు. కొంత ఆలస్యంగానైనా గిండి కాలేజినుండి ఇంజనీరింగు డిగ్రీని గడించి, కొలదికాలానికి మద్రాసు ఎన్నూర్‌లోని అశోక్ లేలెండ్ లిమిటెడ్ కంపెనీలో చేరి ఇంజనీరుగా పనిచేయుచున్నాడు. రెండవవాడు సుధాకర్ చదువులో అంత అభివృద్ధిని చూపలేదు. సహజంగా తెలివితేటలు కలవాడైనా శ్రద్ధగా, ఓపికతో చదివే గుణం తక్కువ. అందువలన 1, 2 సార్లు తప్పటం జరిగింది. చివరకు గుంటూరులో

బి. యస్‌సి. డిగ్రీ కోర్సుకు చదివాడు. అన్నిఅంశాలలో పాసైనాడు గాని, ఫిజిక్స్‌లో మాత్రం తక్కువ మార్కులు వచ్చాయి. దానిని కూడా పూర్తిచేసి బి. యస్‌సి. డిగ్రీని తన పేరుకు చేర్చుకొనగలడో, లేదో చెప్పలేను. మొదటి కుమార్తె వజ్రాంబ చదువు సామాన్యం. ఆమె నాకు 18 సంవత్సరాలు నిండిన కొలది కాలానికే 1916 అక్టోబరు 2-వ తారీఖున జన్మించింది. ఆమె జన్మించకముందే ఆమె మేనమామ, పితామహుడు చనిపోవటం వల్ల పెదసనగల్లులోనే వుండిపోయింది. తరువాత ఆమె కొక కుమారుడు 1933 మార్చి 5-వ తారీఖున కల్గినాడు. తదనంతరం

కథాత్మక కవితలు

ముత్యాల సరములు

గుత్తునా ముత్యాల సరములు
కూర్చుకొని తేటైన మాటల,
కొత్త పాతల మేలు కలయిక
క్రొమ్మెరుంగులు జిమ్మగా.

మెచ్చనంటా వీవు; నీ విక
మెచ్చకుంటే మించిపాయెను;
కొయ్య బొమ్మలె మెచ్చు కళ్ళకు
కోమలుల సౌరెక్కునా ?

తూర్పు బలబల తెల్లవారెను,
తోక చుక్కయు వేగు చుక్కయు,
ఒడయుడౌ వేవెల్గు కొలువుకు
వెడలి మెరసిరి మిన్ను వీథిని.

వెలుగు నీటను గ్రుంకె చుక్కలు;
చదల చీకటి కదలబారెను;
యెక్కడనొ వొక చెట్టు మాటున
నొక్క కోకిల పలుకసాగెను.

మేలుకొలుపులు కోడి కూసెను;
విరులు కన్నులు విచ్చి చూసెను;
ఉండి, ఉడిగియు, ఆకు లాడగ,
కొసరెనో యువ గాలి వీచెను.

పట్టమున పదినాళులుంటిని
కార్యవశమున పోయి; యచ్చట
సంఘ సంస్కరణ ప్రవీణుల
సంగతుల మెలగి,

యిల్లు జేరితి నాటి వేకువ;
జేరి, ప్రేయసి నిదుర లేపితి;
"కంటివే" నేనంటి, "మింటను
కాము బాణం బమరియున్నది."

తెలిసి దిగ్గున లేచి, ప్రేయసి
నన్ను గానక, మిన్ను గానక,
కురులు సరులను కుదురు జేయుచు
ఓరమోమిడ, బల్కితిన్.

"ధూమకేతువు కేతువని యో
మోము చందురు డలిగి చూడడు ?
కేతువా యది? వేల్పు లలనల
కేలి వెలితొగ కాంచుమా!

"అరుదుగా మిను చప్పరంబున
చొప్పు తెలియని వింత పొడమగ,
చన్న కాలపు చిన్న బుద్ధులు
బెదరి యెంచిరి కీడుగా.

"అంతె కాని రవంతయైనను
వంత నేగతి కూర్చనేర్చునె,
నలువ నేరిమి కంతు యిది యన
నింగి తొడవయి వ్రేలుచున్.

"కవుల కల్పన కలిమి నెన్నో
వన్నె చిన్నెలు గాంచు వస్తువు
లందు వెట్టి పురాణ గాథలు
నమ్మ జెల్లునె పండితుల్.

"కన్ను కానని వస్తుతత్వము
కాంచ నేర్పరు లింగిరీజులు;
కిల్లనొల్లరు; వారి విద్యల
కరచి సత్యము నరసితిన్.

"దూర బంధువు యితడు భూమికి,
దారి బోవుచు చూడ వచ్చెను–
డబ్బదెనుబది యేండ్ల కొక తరి
నరుల కన్నుల పండువై.

"తెగులు కిరవని కతల పన్నుచు
దిగులు జెందు టదేటి కార్యము ?
తలతు నే నిది సంఘ సంస్కార
ణ ప్రయాణ పతాకగాన్.

"చూడు, మునుమును మేటి వారల
మాట లనియెడి మంత్ర మహిమను,
జాతి బంధములన్న గొలుసులు
జారి సంపద లుబ్బెడున్.

"యెల్ల లోకము వొక్క యిల్లై,
వర్ణ భేదము లెల్ల కల్లై,
వేల నెరుగని ప్రేమ బంధము
వేడుకలు కురియ,

"మతము లన్నియు మాసిపోవును,
జ్ఞాన మొక్కటి నిలిచి వెలుగును;
అంత స్వర్గ సుఖంబు లన్నవి
యవని విలసిల్లున్.

"మొన్న పట్టమునందు ప్రాజ్ఞులు
మొట్టమొదటిది మెట్టు యిది యని,
పెట్టినారొక విందు జాతుల
జేర్చి; వినవైతో?"

అంటి నే నిట్లంత ప్రియసఖి
యేమి పలుకక యుండి యొక తరి,
పిదప కన్నుల నీరు కారుచు
పలికె నీ రీతిన్.

"వింటి, మీ పోకిళ్ళు వింటిని,
కంట నిద్దుర కానకుంటిని;
ఈ చిన్న మనసును చిన్నబుచ్చుట
యెన్ని కని యోచించిరో?

"తోటి కోడలు దెప్పె; పోనీ;
సాటివా రోదార్చె; పోనీ;
మాటలాడక చూచి నవ్వెడి
మగువ కే మందున్.

"తోడు దొంగని అత్తగారికి
తోచెనేమో యనుచు గుందితి;
కాలగతి యని మామ లెంతో
కలగ సిగ్గరినై.

"చాలునహా! మీా చాకచక్యము.
చదువు కిదె కాబోలు ఫలితము!
ఇంత యగునని పెద్ద లెరిగిన
యింగిలీషులు చెపుదురా?

"కోట పేటల నేల గలరని
కోటి విద్యలు మీాకు కరిపిరి;
పొట్ట కూటికి నేర్చు విద్యలు
పుట్టకీట్లు కదల్చెనా?

"కట్టుకున్నది యేమి కానీ;
పెట్టి పొయ్యక పోతె, పోనీ;
కాంచి పెంచిన తల్లిదండ్రుల
నైన కనవలదో?

"కలిసి మెసగిన యంత మాత్రనె
కలుగబో దీ యైకమత్యము;
మాల మాదిగ కన్నె నెవతెనొ
మరులుకొన రాదో?"

అనుచు కోపము నాపజాలక
జీవితేశ్వరి పరులు నాపై
పరచి చనె క్రొమ్మెరుగు చాడ్పున
మనసు వికలముగాన్.

తూర్పు బల్లున తెల్లవారెను;
తోకచుక్క యాదృశ్యమాయెను;
లోకమందలి మంచి చెడ్డలు
లోకు లెరుగుదురా?

('ఆంధ్ర భారతి' 1910 జూలై)

కా పు లు

పునేల కీ పోరాట మిప్పుడు
దేని గూరిచి కలిగె చెపుమా,
మరచితిని;... నవ్వేద నదేలను ?
యేమి కారణమైన పోనీ;

వినుము... ధనములు రెండు తెరగులు
ఒకటి మట్టిని పుట్టినది; వే
రొకటి హృత్కమలంపు సౌరభ,
మదియు నిది యొక్కెడను కలుగుట
యరుదు; సతులకు వేడ్క తగినది
యెద్దియో ?

“మనసులో నీ కుండు
ధనమన నొండు కలదే పసిడి
గాక”ని. ప్రాజ్ఞులకె కనికట్టు
కనకము; చపల చిత్తుల కన్ను
చెదురుట చిత్రమా! తీవలకు
తలిరుల తెరంగున, కాంచనము
సింగార మందురు లలనలకు;
కానిమ్ము; గాని, కమ్మని తావి
గ్రమ్మెడి పుష్ప నిచయము ప్రేమె
కా ? అది లేక మంకెన కెంపు
కాంతల యందము.

"ప్రేమ కోరుకుకు
తిందురా? యెట్టిదది? నా వలను
కలదో, లేదా?" యను నొక వింత
చూపును చూచెదవు—

బంగరు

మిసిమి మేనికి పసపు నలదితి;
కురుల నలరుల నూనె నించితి;
కాటుకను మెరుగిడితి చూడ్కికి;
విడెము వింత హారంగు గూర్చెను
వాతెరకు; పలు వరుస వెన్నెల
లలమె; దానదానను, మురువు
పెనగొనె, నేర్చి మెరసితి రూపు;
ప్రేమ పెంచక పెరుగునే?
ప్రేమ—
పెన్నిధి గాని, యింటను నేర్ప
రీ కళ, ఒజ్జలెవ్వరు లేరు—
శాస్త్రము లిందు గూరిచి తాల్చె
మౌనము – నేను నేర్చితి భాగ్య
వశమున, కవుల కృప గని, హృదయ
మెల్లను నించినాడను ప్రేమ
యను రతనాల–కొమ్మ!
తొడవులుగ నవి మేన దాల్చుట
యెటుల నంటివో? తాల్చి తడె, నా
కంట చూడుము! సతుల సొరను

కమల వనముకు పతుల ప్రేమయె
వే వెలుగు ప్రేమ కలుగక బ్రతుకు
చీకటి

నా నేర్చు కొలదిది
(ప్రేమ విద్దెకు వోనమాలివి,)
యెదను నిల్పిన, మేలు చేకురు.

మరులు ప్రేమని మది దలంచకు;
మరులు మరలును వయసు తోడనె;
మాయ, మర్మములేని నేస్తము
మగువలకు మగవారి కొక్కటె
బ్రతుకు సుకముకు రాజమార్గము.
ప్రేమ నిచ్చిన ప్రేమ వచ్చును.
ప్రేమ నిలిపిన ప్రేమ నిలుచును.
ఇంతియె.

కాసు వీసము నివ్వ నొల్లక;
కవిత పన్నితి నని తలంపకు;
కాసులివె; నీ కంఠసీమను
జేరి బంగరు వన్నె గాంచుత!
మగడు వేల్పన పాత మాటది;
ప్రాణమిత్రుడ నీకు, నీ నెనరు
కలుగక యున్న, పేదను; కలిగినను
నా పదవి వేల్పుల రేని కెక్కడ?

('ఆంధ్ర భారతి' 1910 ఆగస్టు)

కన్యక

త్రగటు బంగరు చీరె కట్టి
కురుల పువ్వుల సరులు జుట్టి
నుదుట కుంకుమ బొట్టు పెట్టి
సొంపు పెంపారన్;

తొగల కాంతులు కనులు పరపగ
మించు తళుకులు నగలు నెరపగ
నడక లంచకు నడలు కరపగ
కన్నె పరతెంచెన్
రాజవీథిని.

పసిడి కడవల పాలు పెరుగులు
పళ్ళెరమ్ముల పళ్ళు పువ్వులు
మోము లందున మొలక నవ్వులు
చెలగ చెలికత్తెల్
వెంట నడిచిరి.

అంత పట్టపు రాజు యెదురై
కన్నె సొగుసుకు కన్ను చెదురై
మరుని వాడికి గుండె బెదురై
యిట్లు తలపోసెన్.

"ఔర ! చుక్కల నడుమ చందురు
నట్లు వెలిగెడు కన్నె ముందర
నన్నె కాంచిన నగరి సుందరు
లంద రొక లెక్కా !

"పట్టవలెరా దీని బలిమిని
కొట్టవలెరా మరుని రాజ్యం
కట్టవలెరా గండపెండెం
రసిక మండలిలో."

నాల నడుమను నట్టి వీథిని
దుష్ట మంత్రులు తాను పెండెం
గట్టి కన్నెను చుట్టి నరపతి
పట్ట మంకించెన్.

మట్టి వచ్చిన దైవగతి కిక
దైవమే గతి యని తలంచుక
దిట్టతనమును బూని కన్నియ
నెట్ట నిటు పలికెన్.

"ముట్టబోకుడు, దేవకార్యం
తీర్చి వచ్చెద, నీవు పట్నం
యేలు రాజువు, సెట్టి కూతుర
నెటకు పోనేర్తున్."

చుట్టములు తన చుట్టు నిలవగ
భృత్య వర్గం కాచి కొలవగ
సెట్టి కరములు మోడ్చి రాజుకు
ఇట్లు వినిపించెన్.

“పట్టమేలే రాజ ! బలిమిని
పట్టవలెనా ? నీదు సొమ్మే
కాద కన్నియ ? నీవు కోమట
కన్న మరి కలదా
వైశ్య జాతికి వన్నె?”

“గాని మన్నన జేసి మమ్ముల
బంధువర్గం, కులం పెద్దల
ధర్మమన్నది అరసి కొంచం
దారి కనబడితే,

“అగ్నిసాక్షిగ కన్నె నైకొని
ఆదరించుము మమ్ము, కానుక
లందు కొమ్మెంతంత వలసిన,
నునుచు మా జాతిక.”

నవ్వి హేళన నవ్వు, నరపతి
పల్కె, “నోహో ! ధర్మ మార్గం
పట్టమేలే రాచబిడ్డకు
సెట్టి కరపడమా !

“రాజు తలచిందేను ధర్మం
రాజు చెప్పిం దెల్ల శాస్త్రం
రాజులకు పేరైన పద్ధతి
కాద, గాంధర్వం ?

“తడవు చెయ్యక తల్లడిల్లక
నేడు రేపని గడువు పెట్టక,
నెమ్మి గోరితివేని, కన్నియ
నిమ్ము !
లేకుంటే, పొమ్ము !

"డేగ, పిట్టను పట్టి విడుచున?
కన్నె, యింటికి మరలి నడుచున,
తెమ్ము కానుక లిమ్ము, నీవిటు
వచ్చినందాకన్,

కదల"; నంతట సెట్టి పలికెను,
"దేవకార్యం ముందు, ఆవల
దాచకార్యం కాద, రాజా!
శలవు నీవిస్తే-

"యింటి దైవం వీరభద్రుడి
దేవళానికి పోయి యిప్పుడె
పళ్ళెరం సాగించి వత్తును,
పైని తమ చిత్తం!"

"మంచిదే, మరి నడువు, మేమును
తోడ వత్తుము, దేవళంలో
అగ్నిసాక్షిగ కన్యకను మే
మందుకొన గలము."

2

నాడు గుడిలో మండె గుండం
మంట మింటిని ముట్టి యాడగ,
కన్న నరపతి గుండె దిగులై
పట్టు విడ జొచ్చెన్.

భక్తి పరవశ మైన మనసున
దుర్గ నప్పుడు కొలిచి, కన్యక,
ముక్తి వేడుచు వూడ్చి నగలను
శక్తి కర్పించెన్.

దుర్గ కొలనున గ్రుంకి పిమ్మట
రక్త గంధం రక్తమాల్యం
దాల్చి, గుండం చుట్టు నిలిచిన,
జనుల కిట్లనియెన్.

"అన్నలారా తండ్రులారా
ఆలకించం డొక్క విన్నప
మాలు బిడ్డల కాసు కొనుటకు
ఆశతే దొక్కొ
కులము లోపల ?

"పట్నమేలే రాజు అయితే
రాజు నేలే దైవ ముండడొ ?
పరువు నిలపను పౌరుషము మీ
కేల కలగదొకో ?

"విద్య నేర్చినవాడు విప్రుడు
వీర్యముండిన వాడు క్షత్రియు
డన్న పెద్దల ధర్మ పద్ధతి
మరచి, పదవులకై

"ఆశ చేయక, కాసు వీసం
కలిగి వుంటే చాలు ననుకొని,
వీర్య మెరగక, విద్య నేర్చక
బుద్ధి మాలినచో,

"కలగవా యిక్కట్లు ? మేల్కొని,
బుద్ధి బలమును బాహు బలమును
పెంచి, దైవము నందు భారం
వుంచి, రాజులలో

"రాజువై మను డయ్య!" ఇట్లని
కన్య నరపతి కప్పుడెదురై
నాలు గడుగులు నడిచి ముందుకు
పలికె నీ రీతిన్.

"పట్టపగలే, నట్టి వీధిని
పట్టబోరే జార చోరులు,
పట్టదలచితి వింక నీవొక
పట్ట మేలే రాజువట!

"కండకావర మెక్కి నీ వీ
గుండగము తలపెట్టినందుకు
వుండడా వొక దైవమంటూ,
వుండి వూర్కొనునా?

"కులం పెద్దలు కూడి రదుగో!
అగ్నిసాక్షికి అగ్ని అదుగో!
కన్ను కోరిన కన్నె యిదుగో!
జాల మేలోక్కో ?

"పట్టమేలే రాజువై తే
పట్టు నన్నిపు" డనుచు కన్యక
చుట్టి ముట్టిన మంట లోనికి
మట్టి తా జనియెన్.

పట్టమేలే రాజు గర్వం
మట్టి గలిసెను, కోట పేటలు
కూలి, నక్కల కాటపట్టై
అమరె.

యెక్కడైతే కన్య, మానం
కాచుకొనుటకు మంట గలిసెనో
అక్కడొక్కటి లేచె సౌధము
ఆకసము పొడుగై.

పట్టమేలే రాజు పోయెను,
మట్టి కలిసెను కోట పేటలు,
పదం పద్యం పట్టి నిలిచెను
కీర్తులపకీర్తుల్.

('ఆంధ్ర భారతి' 1912 అక్టోబరు,
'శశిలేఖ' 1912 నవంబరు.)

లవణరాజు కల

నిండు కొలువున లవణుడను రా
జుండె, జాలిక డొకడు దరి జని,
"దండి నృప! ఒక గండు గారడి
కలదు కను" మనియెన్.

అల్ల పించ్ఛము నెత్తి నంతనె
వెల్ల గుఱ్ఱం బొకటి యంచల
పల్లటీల్పస నొడయు నుల్లము
కొల్లగొని వచ్చెన్.

వచ్చి నిలిచిన వారువంబును
యచ్చెరువు పైకొన్న చూపున
మచ్చు మేరలు గనక చూసెడి
నృపుని కత డనియెన్.

"ఉత్తమాశ్వం బిది నరేశ్వర!
చిత్ర గతులను సత్వ జవముల
చిత్త మలరించేని, జను మిక
మనసు గల చోట్లన్."

చూపు దక్కఁగ చేష్ట లుడిగెను
చూపరులు వెరగంద నృపునకు;
యేపు చెడి, ఒక కొంత తడవున
కెరిగి, నలుగడలన్

కలయ జూసెను కల్ల నిజములు
కలక జెందిన మనసు లోపల
మెల్ల మెల్లన పూర్వ జ్ఞానం
బల్లుకొని పొడమ.

"యేడి జాలకు డేది యశ్వం
బెడు లెన్నొ గడిచె" నని నృపు,
"డేడు నిమిషము లేవి ప్రభువా!"
యనిరి తన భృత్యుల్.

కలదు లేదను రెండు భ్రాంతుల
కలయ గూర్చుకు బుద్ధి బలమున
కాల మహిమకు వెరగు జెందుచు
లవణు డిట్లనియెన్.

"ఏడు నిమిషము లేడు లాయెనొ?
యేడు నిమిషము లందు యిమిడెనొ
యేడు లెన్నో? యింత లంతలు
చింతచేయు నొకో!"

యెక్కెనట వొక మాయ గుఱ్ఱం
బొక్క నరపతి మనసు నిలవక;
యెక్కినంతనె పరవశంబై
యెగసె నది యెటకో!

కన్ను మిన్నును కనని జవమున
కాననంబులు గడచి యెన్నో,
యెన్న జీవం బొక్కటేనియు
లేని మరుభూమిన్

మట్టి చనె, సంస్కృతిని జీవం
బట్టు; యిరులును మరులు వేళకు
తుట్టతుద కొక గున్న యడివిని
బట్టి గమనంబున్

మందగించిన, మానవేంద్రుం
డందుకొనె నొక కొమ్మ నల్లుకు
క్రిందు ప్రేలెడి తీవ; గుఱ్ఱము
ముందువలె పరచెన్.

అడుగు పుడమిని తగిలి నంతనె,
బడలి యుంటను నిదుర పాలై
ఒడలు తెలియక వ్రాలి నరపతి
చాగె మృతునల్లన్.

పిదప జన్మాంతరము తెరగున
నిదుర జారిన వేళ, కన్నుల
యెదుట వెలసెను వింత లోకము
సంజ కెంజాయన్.

వెలుగు నీడలు కనుల కింపై
మెలగి చెలగెడు నాకసంబున
ప్రేలు మబ్బుల యంచు లంటను
రగిలె రత్న రుచుల్.

పారె పక్షులు పోజు పోజుల;
జీరె కోయిల లొకటి నొకటిని;
దూరి గూండుల బొసలాడెను
పిట్ట లెల్లెడలన్.

గగన రాజ్యము గ్రమ్ము వేడుక
మగటిమిని తన కళలు గూర్చుచు,
పగలు వెన్నున దన్ని సోముడు
పైనమై వెడలెన్.

తాడి వనములు తూర్పు కొండను
గొడుగు లెత్తెను; చామరంబులు
నడిపె జీలుగు, లుడు గణంబులు
దవ్వులను నిలిచెన్.

చల్ల గాలులు సాగి యలలుగ
జల్లుజల్లున రాల్చె పూవుల ;
ఉల్ల మలరెను; ఆక లొక్కటె
బడబ వలె నడరెన్.

అంత చెవులకు దవ్వు దవ్వుల
వింత గానం బొకటి సోకెను;
సోకి నంతనె పూర్వ వాసన
పిలిచి నట్లాయెన్.

మరిచె నాకలి; మరలె నిడుములు;
పరవశుండై నృపతి, గానము
దరియ, గాంచెను శ్యామలాంగిని
నొక్క జవ్వనినిన్.

అర మొగిడ్చిన కన్నుగవతో
చెదరి యాడెడి ముంగురులతో,
బెదరు నెరగని బింక మొప్పిన
బెడగు నడకలతో;

కూటి కడవను బుజముపై నిడు
వాట మది యొక మురువు గులకగ
పాట పాడెను, పాటలాధరి
చెట్లు చామలకై.

పాట పాడెను, చెట్లు చామలు
కోటి చెవులను గ్రోలి యలరగ;
తాటి వనమున నాగి చంద్రుడు
తాను చెవి యొగ్గన్.

ఎవని గూరిచి పాట పాడెనొ?
యెవని నామము ధన్యమాయెనొ?
లవణుడను మాటొకటి నా చెవి
తాకినట్లయ్యెన్.

2

మంచి వలె నిది మాయ మగునని
యెంచి, యించుక సంశయించక
కించలన్నియు తొలగి వెంబడి
వేడి యిట్లంటిన్.

"వినుము, కిన్నరి! నీకు దైవం
బన్ని శుభములు కూర్చుగావుత!
నిన్న నుండియు నన్న మెరుగని
యాక-లాక వంకన్,

"అంతకన్నను అధికతర మొక
వింత యాకలి మనసు గ్రాచెను;
యింత అంతని చెప్ప నేరక
యిట్లు వెంబడితిన్."

అనగ కన్నియ, తిరిగి మెల్లన
నన్ను కన్నులు విచ్చి చూసెను;
పూర్ణ బ్రహ్మాండాధిరాజ్యము
పూని నట్లయ్యేన్.

చూసి, కన్నులు డించి, మది తల
పోసి, మిన్నక తోవ సాగెను;
బాసె బింకము బెడగు నడకల;
ముగిసె గానంబున్;

పండు వెన్నెల కుముద వనిపై
నిండు గమ్మన నీడ కై వడి
నిండె మోమున చింత యొక్కటి,
మరల నేనంటిన్,

"అన్న మిడు టాకొన్నవారల
కెన్న సుకృతతమం బటంచును
మున్ను పెద్దలు బల్కి రది నీ
వెరుగ కుందువే ?

"భృత్యునై తిని నీదు మూర్తికి;
భృత్యునౌదును నీకు సుందరి !
మృత్యు ముఖమున నున్న భటునకు
నన్న మీవలదో ?

చన్న బ్రతుకుల కొలిచి కుడిచిన
తెన్ను మనసుకు కొంత తోచెడి ;
నిన్న యన్నదె నేడు రేపులు
అన్ను నెట్లగుదున్ ?

"మౌన మూనిన, మరల గలనని
మది దలంపకు" మంటి ; కన్నియ,
గమన మించుక మందగించి
శిరంబు వంచి యనెన్,

వన్నె మీరిన మేని పసతో
కన్ను మణగెడి రత్న రుచితో,
"నన్ను తెలియక నాస చేసెద
వయ్యో ! మాలిత నేన్.

"అయ్య కోసము కూడు కొందును,
ఇయ్యలే నను మాట, హృదయము
వ్రయ్య చేసెదు ; నాదు భాగ్యము
కెవరి నేమందున్?"

3

అన్న పలుకు విసంపు భల్లము
కన్న వాడయి మనసు దూసెను ;
కన్నె కన్నుల నీరు గమ్ముట కాంచి
ఖిన్నుడనై,

కొన్ని నిమిషము లెన్ని యెన్నో
కన్న విన్నవి ధర్మముల నే
నెన్నుకొని, వొక పరమ ధర్మము
నపుడు గనుగొంటిన్.

మలిన వృత్తులు మాలవారని
కులము వేర్చిన బలియు రొక దే
శమున కొందరి వెలికి దోసిరి
మలినమే, మాల.

కులము లేదట వొక్క వేటున
పసరముల హింసించు వారికి ;
కులము కలదట నరుల వ్రేచెడి
క్రూర కష్మలకున్.

మలిన దేహుల మాల లనుచును,
మలిన చిత్తుల కనైక కులముల
నెల వొసంగిన వర్ణ ధర్మ ము
ధర్మ ధర్మంబే,

అనెడు నిశ్చయ మాత్మ దోపగ
"వినుము, కన్నియ!" యంటి యెమ్మురై,
"జనులు తెలియక పలుకు మాటకు
జనదు వగవంగన్.

"మంచి చెడ్డలు మనుజు లందున,
యెంచి చూడగ, రెండె కులములు ;
మంచి యన్నది, మాలయైతే,
మాలనే అగుదున్.

"తెలివి యొలికెడి తేట కన్నులు
మురువు గులికెడి ముద్దు మోమును
వేల్పు చేడియలైన నేరని
గాన మాధురియున్;

"చిత్తరవు లందైన గనని ప
విత్ర రూపపు సౌష్టవంబును,
ఉత్తమోత్తమ జాతి లక్షణ
యుక్తి సంపదయున్,

"మాలయను వారున్న, వారల
మందబుద్ధికి వగవ వలె; తన
యందు లేని కొరంత కలదని
వగవగానేలా ?

"నమ్మ నేనను మాట తెరవ ! భ
యమ్ము వాయుము; కూటి నిడి చే
కొమ్ము నా హృదయంపు రాజ్యము
నిస్సపత్న్యముగాన్."

వినియె వ్రీడా విస్మయంబులు
ఆననంబున పొడమి పొంగ
కనుల నెత్తుచు, డించుచును నను
కాంత యిటు బలికెన్.

"తండ్రి కోసము తెచ్చు కూటిని
—తిండికై యొరు కెట్టు లిత్తును?
పెండ్లియాడిన — పెనిమిటొకనికి
—పెట్ట ధర్మంబా !

"తడవు ఆయెను; తల్లడిల్లుచు
తండ్రి నాకై యెదురు చూసును"
అనుచు నన్ను తొలంగు భావము
అతివ అగుపరచన్.

కరము బట్టి యురంబు యురమున
జేర్చి, ముద్దిడి కురులు దువ్వెతి;—
తాళ వనమును వెడలి చంద్రుడు
పక్కనను నవ్వెన్.

"ఆడబోయిన తీర్థమెదురై
వేడబోయిన వరము వచ్చెను;
పెండ్లి యాడెద చంద్రు సాక్షిగ
పెట్టు కూ" డంటిన్.

మున్ను వేల్పులు వెన్న చేతను
గొన్న యమృతము కన్న రుచులను
చెన్ను మీరెను కూడు, కన్నియ
చేత నిడినంతన్

4

"వచ్చితివ యల్లుండ!" నీకై
వేచి యుంటిని యింత కాలము;
యిచ్చితిని, చేకొమ్ము కూతును
ప్రాణ మది నాకున్.

"వచ్చితిమి యెట నుండొ, అటబో
నిచ్చ మెండై యుండు మనమున;
పసిడి గొలుసులు, బిడ్డ నాకై
పట్టి నన్నుంచెన్.

"ఇహము లోపలి మంచి యంతయు
యిమిడి యున్నది దీని ఆత్మను;
ముక్తి కాంతై తుదకు నీ కిది
ముందు గతి చూపున్.

"కరపినాడను పరము మరవక
యిహము నందున మనెడు మర్మము;
కోటి తపముల పుణ్యఫల మిది
కొమ్ము నీకిస్తిన్!

"మాలనైనను మలిన వృత్తులు
మానుకుంటెని గురువు దయచే;
పొలము లోపల పశుల మేపుచు
పొట్ట పోషింతున్.

"మలిన వృత్తులు మాన్పి, మాలల
వలన తెచ్చితి యీ ననాంతము;
పల్లె కల దిట; ప్రాజ్ఞు లందలి
ప్రజలు మా వారల్.

"పాడి పంటలు గలవు. తామర
తంపరలు మా పశుల మందలు;
జంతు హింసను చేయ నొల్లము;
భూతదయ మతము!

"కాని మనుజుని బుద్ధి లోపల
కలవు, తన మే లోరుల కీడును
తలచు వృత్తులు; కానబోయిన
కలచు నెవ్వారిన్.

"మాన్పగలిగితి కత్తి కోతలు;
మాన్ప వశమే; మాట కోతలు?
కత్తి చంపును; మాట వాతలు
మాన వేనాడున్.

"నాటునను గలయట్టి యిడుములు
కాటి యందును కలవు; ఓరిమి
యేటికైనను మందు; కలిగిన
కలుగు సౌఖ్యంబుల్.

"యేలుకొను డొండొరుల; సిరులకు
మిట్టి పడకుడు; కీడు మూడిన
నాడు కుంగకు; డొరుల మేలుకు
పాటుపడు డెపుడున్."

అనుచు పలికెను వేద వాక్కులు
మమ్ము చేతులు బట్టి కన్నియ
తండ్రి; తొల్లిటి ఋషి యితండని
తోచ చిత్తమునన్.

పండు గెడ్డము; నిండు కన్నుల
నిండ శాంత రసంబు; పలుకుల
కడలి గాంభీర్యంబు, యొడలిని
దివ్య తేజంబున్,

కలిగి కూచునె రాజ ఋషి వలె
రావి కిందను రచ్చ శిలపై
కొమ్మలను జొరి చంద్ర కాంతులు
మేన చెదరంగన్.

అంత నుండియు కొన్ని పంటలు
కాంతతో నట స్వర్గ సౌఖ్యము
లొంది, మంటిని; చక్రవర్తుల
కొమరులను కంటిన్.

చిత్తమా కొమరులను తగులుట
కొత్త శృంఖల యంచు మామ ని
వృత్తి మార్గము పట్టి, దేహము
వాసె యోగమునన్.

పల్లె లోపల దొమ్ములాటలు
అల్లుకొనె, ఆ నాట నుండియు
యెల్లవారలు పెద్ద లగుటకు
యెంచి చూడంగన్.

సన్నగిల్లెను సాగు పొలమున;
వున్నదెల్లను తిన్న పిమ్మట
తినిరి పెంచిన పశుల చంపుకు;
అవియు కడితేరన్,

చెల్లచెదరై పరచి రందరు
యెల్ల దిశలను; పరచు ముందర
కొల్లగొని రేనున్న పొలమును
పండి మేముండన్.

తెల్లవారిన నుండి మేమును
పిల్లలము పడ్డట్టి పాటులు
ఝల్లుమనియెడు నొడలు, తలచిన
చాల, చెప్పంగన్.

అడవి యందలి కాయ కసురులు
కుడవ నేరక బడలె బిడ్డలు;
అడవి ద్రిమ్మరి కడకు ప్రాణము
చేరి నే నుంటిన్.

ప్రాణసఖి నను పిలిచి యప్పుడు
పలికె స్మితముఖియై "వినుం డిక
చేయు కార్యము లేదు, చెల్లెను;
ముందు గనవలయున్.

"కడకు జేరితి మీా భవంబున;
తడవు లేదిక; మనసు తిప్పుకు
గడగవలె రాబోవు భవమున
జ్ఞాన సంపదకై.

"కష్ట సుఖముల తీరు లెన్న న
దృష్టములు — మన సత్యవర్తన
కాచు గావుత, కావ గలిగిన
కనఘ పసివాండ్రన్.

"చింత యుడుగుడు—చితిని జొత్తము
యింత కన్నను భాగ్యమున్నదె!
అంతమున మతి యెట్టులుండునొ
అట్టి గతి గల్గున్.

"కలుగు భవములు కూడ నీతో
కలిసి గడుపుచు ముక్తి జెందెద —
కలదె నీ ప్రణయాతిరేకము
కన్న సద్గతియున్ ?"

అనుడు, చింతలు వాసి, కై కై
జేర్చి జొచ్చితి మప్పుడు చితి.

* * *

5

పలికె నిట్టుల పలు విషాద స
మాకులేక్షణు డగుచు లవణుడు;
"కలగవల దిది మాయ సర్వం"
బనిరి శాస్త్రజ్ఞుల్.

లవణు డనియెను, బొమలు ముడివడ,
"కలగ వలదట ! కల్ల యిది యట !
కలిగి నది లేదన్న యంతనె
తొలగునట వేదల్ !

"పుస్తకంబులలోని మాటలు
విస్తరించుచు, ననుభవమ్ముల
తత్వమెరగక, శుకము లగుదురు
వొట్టి శాస్త్రజ్ఞుల్ !

"యెప్పటికి అనుభూత మెద్దియొ
అప్పటికి యది నిక్కువంబే-
యెప్పుడో లోకంబు కల్లగు;
ననుట యిపుడెట్లో ?

"చిత్తమందున కీలితములై
నిత్య ఖేదము నిచ్చు తలపుల
నెత్తి వైచును— లేరె, హా! యిది
చెప్పగల ప్రాజ్ఞుల్?

"యెక్కడిది ఆ మాయ దేశం
బెక్కడుందురు నాదు బిడ్డలు?
ఒక్కరైె నను జూప లేరే
నాదు ప్రాణ సఖిన్?"

నృపుడు యిట్లని శోక భార
మ్మాపుకొన శక్యమ్ముగా కిరు
కేల కన్నులు మూసి, చింతా
మగ్నుడై యుండెన్.

అంత దుర్గ ద్వార సీమను
వింత కలకల వినగ నయ్యెను;
చెంత ద్వారకు డేగి నృపునకు
తెల్పె నొక "మునియున్,

"వారువముపై నొక్క కన్నియ
వచ్చి నిలిచిరి ద్వార సీమను".
"చెచ్చెరను తెమ్మ"నియె నరపతి
నోట మాటుండన్,

జొచ్చె నాస్థానాంగణం బపు
డప్సరాకృతి వొక్క కన్నియ;
అచ్చ వర్ణపు టశ్వరాజం
బొక్క తాపసుడున్.

పలికె తాపసు "దతుల సౌఖ్యం
బధిప ! నీ కౌగాక ! యవనుడు,
సింధు దేశాధిపుడు, పితృసఖు
డంపె కానుకగా;

"తనదు గాదిలి పట్టి, యీ యువ
వినయ విద్యా సద్గుణాన్విత;
కోరె నీ నెయ్యంబు; నీ గుణ
సంపదకు నలరెన్.

"పంపె నీకీ యశ్వరాజం
బెందు లే దిద్దానికీ" డనె —
చెవిని మాటలు సోకి సోకక
లవణు డక్కన్నం

జూచె, స్మయ హర్షాతిరేకము
లాత్మ పెనగొన; డాసి, చేకొని
"వచ్చితివ, నా ప్రాణ సఖి !" యని
గద్దియను జేర్చెన్.

('ఆంధ్ర భారతి.' మే. 1911)

డామన్, పితియస్

వన్నె కెక్కిరి డమను పితియసు
లన్న యవనులు ముజ్జగంబుల
మున్ను ; వారల స్నేహ సంపద
నెన్న సుకృతంబౌ.

ఒక్క నాడా సీమ జనపతి
యక్కజంబగు కోప భరమున
"ప్రక్కలించుము డమను శిర"మని
పలికె తలవరితోన్.

చెక్కు చెదరక నిలిచి డమనుడు
"నిక్కమే కన చావు నరునకు?
యెక్కడెప్పుడు, యెటుల గూడిన
నొక్కటే కాదా ?

"ముందు టన్నది బొంది మార్చుట,
ముందు భవమున కలుగు విభవము
నందజేయుటె కాదె, యేలిక !
దండ మను మిషను ?

"కాని యింటికి పోయి యొక తరి
కనుల జూచెద నాలు బిడ్డల ;
పనులు తీర్చుకు మరలి వత్తును
యానతిం"డనియెన్.

వింత పలుకుకు విస్మితుండై,
కొంత కరకరి తీరి నరపతి,
"యింత యిట్టుల మిడుసె విద్య"ను
చింత చిగురెత్తన్,

అనియె నరపతి "యటులె కానిమ్మ
వని కొంచము విపుల మందురు;
తనువు దాచను తగిన చోటులు
కలవు యెటు జనినన్.

"మించు చతురత మాట విరుపున
యెంచి నాడవు చెడ్డ మంచని;
పంచప్రాణము లందు ప్రేముడి
పరచునే? చెప్పుమా?

"ఆలు బిడ్డల చూతు నంటివి,
ఆలకించిన వారి శోకము,
తొలగు విద్యలు; తొలుగు ధైర్యము
తొలగు నీకైనన్.

"కాన నీకై తనువు నోడెడి
వాని నొక్కని జూపి చననగు;
మాన వేశుని యాన తప్పిన
మాయదే జగము?"

లేచి పలికెను పితియ సప్పడు,
"రాచ సింగమ! ఒడలి కొడ లిదె!
వేచి యుంటిని బ్రతుకు ఫలముకు,
దొరికె నీ నాటన్."

"ఐన, చనుమ" నె, నవని పతి, డా
మనుడు కొంచము తలచి, యిట్లను,
"పనుపు, భటులను పనికి, యిప్పుడె
పోవ నే నొల్లన్.

"వొకటి తలచును నరుడు మది; వే
రొకటి తలచును బ్రహ్మ-వినమే ?
పోక రాకల నడుమ నడ్డము
లెన్ని తలపడునో !"

"పొమ్ము, పొమ్మ" నె, రేడు, "పొమ్మిట
రమ్ము, యీ నెల నిండు నంతకు;
లెమ్ము, చాలదె యదను పో, రా,
నడ్లు గడ్డైనన్."

2

కడలి నడుమను కలదు సేమా
సనెడి ద్వీపము కవుల పుట్టిలు;
వాడి లే దట యినుని వేడికి
సీతు వలికైనన్.

ఋతువు కొక్కొక వింత రూపం
బతుల శోభా భాజనంబై
మతుల కొల్లల నాడు, స్వర్గం
బేమొ యీ సీమ ?

అందు నుండొక కొండ కోనను
సుందరంబగు భవన రాజము;
విందు కనులకు కడలి యెమ్మరై
లీల లోలాడన్.

పక్షముల నారింజ, ఆలివు
వృక్ష షండము లుప్పతిల్లును;
ద్రాక్ష పందిరు లింటి పంటలు
సొంపు పచరింపన్.

నవ్వులకు నెనరులకు నిత్తై
నివ్వటిల్లెను భవన రాజము;
పువ్వు లెత్తెను దాన నిలిచిన
మొందు మనసైనన్.

తదియ చంద్రుం డబ్ధి సోకెను;
చదల విడబడి, యిరులు ప్రాకెను;
అదును కాంచిన రిక్కమూకలు
అంతటను ప్రబలెన్.

చారు తరముగ పసిడి పమిదల
బారు తీరి వెలింగె జోతులు;
వారి యంత్రము తళుకు ముత్తెపు
సరులు విరజిమ్మెన్.

అలరు జిగురుల తోరణావళి
యలమి చుట్టెను జిలుగు కంబము
లుల్ల మలరగ నాట పాటలు
వుమ్మిరయి సెలగెన్.

ఘుమ్ము, ఘుమ్మని కమ్మతావులు
గ్రమ్మె ధూపము లాసవమ్ముల
దుమ్ము రేగెను నాటి పండువ
నిండు వేడుకతోన్.

చుట్టలును, మిత్రులును, భ్రాతలు
చుట్టు మూగుచు డమను నడిగిరి
"యెట్టి వింతలు తెచ్చినాడవు
కలదు పెక్కు, గనన్?"

పలికె డామను "యిలను ద్రిమ్మరి
పలు తెరంగుల జనుల గాంచితి;
తెలియ నేర్చితి మర్మ మెల్లను
వారి విద్యలలో.

"యెరుగ రాదని తొల్లి విబుధులు
మరుగు పరచిన మంతనంబుల
తిరుగుడులు మరలించి తీసితి
రాళ్ళ రప్పలలోన్.

"వింత నొక్కొక దాని కని, మును
యింత కెక్కుడు లేద నుంటిని;
వింత లన్నిటి వమ్ము జేసెడి
వింత విను డింకన్.

'ఒకటె' ఆయెను రెండు మూడులు
'ఒకటె' ఆయెను కోటి సంఖ్యలు;
పెక్కు లొకటిగ జూచువాడే
ప్రాజ్ఞుడన వినమే?

"నేను తానను భేద బుద్ధిని
లేని కాగ్రహ మొదవి డామను
కాని వాడని తలచి ప్రాణము
గోలు పోమ్మనియెన్.

"ఒక్క వింతిది— విరికి డామను
నొకటి నొకటికి సమము కద? నే
రొకడు నాకయి ప్రాణ మిచ్చిన
చాలదా యనియన్.

"వింత రెండవ దిద్ది— నృపుడును,
చింత వాపుచు వల్లె యనియె, న
నంతరము నే నిటకు నచ్చితి
వింత కనగోరి—

"కాన, మీరల నెవ్వ డిప్పుడు,
తాను, నేనను బుద్ధి తలపక
తనువు నాకై విడుచు వాడ"న
పలుక డొకడైనన్.

చింతవంతలు చిత్రితములై
అంతకానగ నయ్యె మోముల
"వింత యిదె!" యని పలికె డామను
వికసితాననుడై.

ఆట పాటలు అణగె నంతట;
మాటు మణిగెను భవన రాజము;
చాటు మాటున బార జొచ్చిరి
సఖులు చుట్టములున్"

"కల్ల జెప్పితి !" వనియె డామను
"యెల్లరెప్పటి యట్ల నలరుం
డుల్లముల !" వారపుడు "కొనుమివె
ప్రాణముల" నన్నన్.

"పంజరమ్ముల నున్న పిట్టలు
మంజులారణ్యములు మరచెను;
శింజితములా కాలి గొలుసులు
శిక్షయని మరచెన్.

"దారిపోయే వారికొక్కటి
కారవాసర* కల్పనాయెను;
దారి కాదిది దరి యటంచును
తలచుటొక వింత !"

అనుచు, డామను డాసనమ్ముల
నాని పాడదొడంగి మించెను;
కాని పండువ నందు కొండొక
కలక కన నయ్యెన్.

3

మొల్లి పున్న మనంగ పితియసు
యిల్లు నందొక విందు మిత్రుల
కెల్లనాయెను, పితియసప్పుడు
పల్కె నీ పగిదిన్.

"తెలియు వాడన నొక్కడే భువి;
తెలుపు వాడన నొక్కడే భువి;
పలు తెరంగుల సద్గుణాళికి
పట్టు వక్కండే॥

* మఠిలీ సత్రం

"కనియు, నేర్చుట, వాని కడనే;
వినియు నేర్చుట, వాని వలనే;
అనగవలెనా, అతడు దామను
డన్న మాటొకటి ?

"లోకమం దభిమాన మంచియొ,
నాకు యశె మొనగూర్చె నెంచియొ,
నాకపతి, నా మిత్రు దామను
రాక నడ్డెడొకొ !

"బ్రతికి, చచ్చియు ప్రజల కెవ్వడు
ప్రీతి గూర్చునొ, వాడె ధన్యుడు;
బ్రతికి, దామను ప్రజల నేలును;
చచ్చి, నేనొకడన్.

"మ్రందుటన్నది బొంది మార్చుట;
ముందు భవమున కల్గు విభవము
నంద, ప్రాజ్ఞుడు వగవ జెల్లునె
చెప్పుడీ"యనియెన్.

"చదివి చెడితివి చాలు" ననె నొక
"డొదవె యశమ"ని బలికె నొక్కం
"డదనునకు దామనుడు రాడా"
యనియె నొక్కరుడున్.

అంత పితియసు కాంత పలికెను
కొంత గద్గదికంబు తోపగ,
"ఇంత వరకును ధైర్యమూనితి
మాట నమ్మికచే,

"వచ్చువాడయితేను డమనుడు
వచ్చు నింతకె; చావు కోసము
యిచ్ఛగించుచు తానె వచ్చునె
పిచ్చి వాడైనన్ ?

"వత్తు నన్నను, వారి వారలు
మొత్తమై తా పడమడ్డురే ?
పొత్తులన్నవి సంపదలకే;
ఆపదల కగునే !

"వాని ననుటె వింత? పతి తన
చాన నెంచక, బలగ మెంచక
తనువు మిత్రున కోడు టన్నది
తగవ? యది చెపుడా !

"కష్ట సుఖముల కలిసి కుడుచుచు,
గోష్ఠి ప్రాణంబంచు నెంచుచు
ఇష్టవర్తన నున్న చానను
బాయు టొక మహిమా ?

"విందు, నీల్గుట నిక్క మాటను
యెందు, యెప్పుడనైన నొకటని ;
యెందరో కల రనెడు వారలు
లేరు చను వారల్.

"చదువు వారికి వెఱ్ఱి భ్రాంతులు
మెదడు కెక్కిన పాయ వంగురు ;
అదను లేదే దేనికైనను
అంద రెఱుగనిదే ?

“పండ గలదని కాయ కుడుతురె ?
తిండి మెల్లిది నేడు తిందురె ?
అండ మందున చిలుక కలదని
అరచి జీరెదరే ?

“బతక వలసిన కాల ముండఁగ
బతుక నొల్లమి కంటె పుట్టునె
బతుకు దునిమిన బతుకు భారము
పాయదే చెపుడా !

“అది యటుండఁగ డమనుపై పగ
మది దలంచిన మానవేశుడు
బదులుగాఁ గొనె పాప మెఱుగని
ప్రాణి నేలనొకో ?

“నరుని చావే కాంక్ష్యమేనియు
నరపతికి, నరులెంద రిను దిస
ముసుగు వారలు యముని పురమున
కంత తనియ డొకో ?

“తప్పు వొక త్రోవ దండ మొక త్రోవ,
వొప్పు యని, నరపతికి దోచిన
నప్పగించెద నాదు ప్రాణము
డమను కన్నంతన్.

నీడ వెలువడి నిలిచె ముందట
వేడ్క మోమున వెల్లివిరియఁగ
“ఏడె డమనుం” డంచు నందరు
విస్మయము చెందన్.

ఆ మహామతి; అంత వేరొక
యమిత విక్రము డతని కెదురై
"డమన ! బతుకుము బతుకు"మనె;
"కేడ" నిరి, పలువురటన్.

పలికె నరపతి "మిత్ర భావము
నలుపు డిక నీ సఖుడు నీవును;
అలఘు రాజ్యము ప్రేమ సంపద
కలతి యని దలతున్.

"విద్య లందలి మాయ మర్మము
దిద్ది చెప్పిం దబల యొక్కతె;
విద్య లెరుగని ప్రేమ భరమును
వింతగా చూపెన్.

"వినగ తగినది వింటి నిచ్చట;
కనగ తగినది కాంచి నాడను;
మనుజు లిద్దరు మగువ యొక్కతె
మాన్యు లీ జగతిన్".

("ఆంధ్ర భారతి": 1910 సెప్టెంబరు)

పూర్ణమ్మ [1]

మేలిమి బంగరు మెలతల్లారా !
కలువల కన్నుల కన్నెల్లారా !
తల్లులగన్నా పిల్లల్లారా !
విన్నారమ్మా యీ కథను.

ఆటల పాటల పేటికలారా !
కమ్మని మాటల కొమ్మల్లారా !
అమ్మలగన్నా అమ్మల్లారా !
వినరమ్మా మీ రీ కథను.

కొండల నడుమను కోనొకటున్నది;
కోనకి నడుమా కొలనొకటుంది;
కొలని గట్టునా కోవెల లోపల
వెలసెను బంగరు దుర్గమ్మ.

పూజారింటను పుట్టెను* చిన్నది
పుత్తడి బొమ్మా పూర్ణమ్మా;
అన్నల తమ్ముల కనుగై దుర్గకు
పూజకు పువ్వులు కోసేది.

---

* పుట్టిన — అని పాఠాంతరం.

ఏయే వేళల పూసే పువ్వుల
ఆయా వేళల అందించి
బంగరు దుర్గను భక్తితో కొలిచెను
పుత్తడి బొమ్మా పూర్ణమ్మా.

ఏయే ఋతువుల పండే పళ్ళను
ఆ యా ఋతువుల అందించి
బంగరు దుర్గను భక్తితో కొలిచెను
పుత్తడి బొమ్మా పూర్ణమ్మా.

పళ్ళను మీరిన తీపుల నడలును
పువ్వుల మీరిన పోడుములున్
అంగము లందున అమరెను పూర్ణకు
సొరులు మించెను నానాటన్.

కాసుకు లోనై తల్లీ తండ్రీ
నెనరూ న్యాయం విడనాడీ
పుత్తడి బొమ్మను పూర్ణమ్మను వొక
ముదుసలి మొగడుకు ముడి వేస్రీ.

ఆమని రాగా దుర్గ కొలనులో
కలకల నవ్వెను తామరలు
ఆమని రాగా దుర్గ వనములో;
కిలకిల పలికెను కీరములు.

* ముద్దు నగవులూ మురిపెంబు మరి
♦ పెనిమిటి గాంచిన నిమిషమున
శాసెను కన్నియ ముఖ కమలమ్మును
కన్నుల గ్రమ్మెను కన్నీరు.

---

* ముద్దు నవ్వులూ మురిపెములూ మరి - అని వ్రాత ప్రతి.

♦ పెనిమిటిఁ జూచిన.

ఆటల పాటల తోటి కన్నియలు
మొగుడు తాత † యని కేలించ,
ఆటల పాటల కలియక పూర్ణమ
దుర్గను చేరీ దుక్కించె.

కొన్నాళ్ళకు పతి కొనిపోవచ్చెను
పుత్తడి బొమ్మను పూర్ణమను;
చీరెలు సొమ్ములు చాలగ దెచ్చెను
పుత్తడి బొమ్మకు పూర్ణమకు.

పసుపు రాసిరి బంగరు మేనికి
జలకము లాడెను పూర్ణమ్మ;
వదినెలు పూర్ణకు పరిపరి విధముల
నేర్పులు మెరసీ కై చేస్రీ.

పెద్దల కప్పుడు మొక్కెను పూర్ణమ
తల్లీ తండ్రీ దీవించ్రీ;
దీవన వింటూ పక్కన నవ్వెను
పుత్తడి బొమ్మా పూర్ణమ్మ !

చిన్నల నందర కౌగిట చేర్చుకు
కంటను బెట్టెను కన్నీరూ;
అన్నల తమ్ముల నప్పుడు పలికెను
పుత్తడి బొమ్మా పూర్ణమ్మా.

"అన్నల్లారా తమ్ముల్లారా !
అమ్మను అయ్యను కానండీ !
బంగరు దుర్గను భక్తితో కొలవం
డమ్మల కమ్మా దుర్గమ్మ.

† అని

"ఆయా వేళల పూసే పువ్వుల
ఆయా ఋతువుల పళ్ళన్నీ,
భక్తిని గోసి* శక్తికి యివ్వం
డమ్మల కమ్మా దుర్గమ్మ.

"నలుగురు కూచుని నవ్వే వేళల
నా పేరొక తరి తలవండి;
మీమీ కన్న బిడ్డల నొకతెకు
ప్రేమను నా పేరివ్వండి".

బలబల కన్నుల కన్నీ రొలికెను
పుత్తడి బొమ్మకు పూర్ణమకు
కన్నులు తుడుచుకు కలకల నవ్వెను
పుత్తడి బొమ్మా పూర్ణమ్మ.

నగచిరి వదినెలు, నగచిరి తమ్ములు
తల్లియు కంటను తడిబెట్టన్
కాసుకు లోనై అల్లుని తలుచుకు†
ఆనందించెను అయ్యొకడె.

యెప్పటి యట్టుల సాయంత్రమ్మున
యేరిన పువ్వులు సరిగూర్చి
సంతోషమ్మున దుర్గను కొలవను
వొంటిగ పోయెను పూర్ణమ్మ.

ఆవులు పెయ్యలు మందలు జేరెను
పిట్టలు చెట్లను గుమిగూడెన్
మింటను చుక్కలు మెరయుచు పొడమెను
యింటికి పూర్ణమ రాదాయె.

---

* తెచ్చి

† చూసుకు

చీకటి నిండెను కొండల కోనల
మేతకు మేకములు మెసల జనెన్
దుర్గకు మెడలో హారము లమరెను
పూర్ణమ యింటికి రాదాయె.

కన్నుల కాంతులు కలవల చేరెను
మేలిమి జేరెను మేని పసల్ !
హంసల జేరెను నడకల బెడగులు
దుర్గను జేరెను పూర్ణమ్మ.

పూర్ణమ్మ [2]

వేంలిమి బంగరు మెలతల్లారా
కలవల కన్నుల కన్నెల్లారా
తల్లుల కన్న పిల్లల్లారా
విన్నారమ్మా యీ కథను

ఆటల పాటల పేటికలారా
కమ్మని మాటల కొమ్మల్లారా
అమ్మల గన్న అమ్మల్లారా
వినరమ్మా మీరీ కథను

కొండల నడుమను కోనొకటున్నది
కోనకి నడుమా కొల నొకటుంది
కొలను గట్టునా కోవిల లోపల
వెలసెను బంగరు దుర్గమ్మ

పూజారింటను పుట్టిన చిన్నది
పుత్తడి బొమ్మా పూర్ణమ్మ
అన్నల తమ్ముల కనుగై దుర్గకు
పూజకు పువ్వులు కోసేది

ఏయే వేళల పూసే పువ్వుల
ఆయా వేళల అందించి
బంగరు దుర్గను భక్తితో కొలిచెను
పుత్తడి బొమ్మా పూర్ణమ్మ

పూర్ణమ్మ.

మేలిమి బంగరు మెలతల్లారా,
కలువల కన్నుల కన్నెల్లారా,
తల్లుల కన్న పిల్లల్లారా
విన్నారమ్మా [illegible] కథను

ఆటల పాటల పేటికలారా
కమ్మని మాటల కొమ్మల్లారా
అమ్మల కన్న అమ్మల్లారా
వినరమ్మా యిక్కథను

కొండల నడుమను కోనొకటున్నది
కోనకి నడుమా కొలనొకటుండేది
కొలనున గట్టున కోవెల లోపల
వెలసెను బంగరు దుర్గమ్మ!

పూజారింటను పుట్టిన చిన్నది
పుత్తడి బొమ్మా పూర్ణమ్మ
[illegible]
పూజకు పువ్వులు కోసేది.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
ప్రతిదినమ్ము [illegible]

"పూర్ణమ్మ". ప్రచురణ మొదట ఎప్పుడు జరిగిందో తెలియదు. దానినే "పూర్ణమ్మ" అన్న శీర్షికతో దిద్దుబాట్లు చేశాడు. పైన వున్నది, గురజాడ చేతిరాతతో వున్న మొదటి పుట.

ఏయే ఋతువుల పండే పళ్ళను
ఆయా ఋతువుల అందించి
బంగరు దుర్గను భక్తితో కొలిచెను
పుత్తడి బొమ్మ పూర్ణమ్మ

పళ్ళను మీరిన తీపుల నడలును
పువ్వుల మీరిన పోడుములున్
అంగము లందున అమరెను పూర్ణకు
సొరులు మించెను నానాటన్

కాసుకు లోనై తల్లీ తండ్రీ
నెనరూ న్యాయం విడనాడి
పుత్తడి బొమ్మను పూర్ణమ్మను వొక
ముదుసలి మొగుడుకు ముడివేస్రీ.

ఆమని రాగా దుర్గ కొలనులో
కలకల నవ్వెను తామరలు
ఆమని రాగా దుర్గవనములో
కిలకిల పలికెను కీరములు

ముద్దు నగవులూ మురిపెములూ మరి
పెనిమిటి జూచిన నిమిషమున
బాసెను కన్నియ ముఖ కమలమ్మును
కన్నుల గ్రమ్మెను కన్నీరు

ఆటల పాటల తోటి కన్నియలు
మొగుడు తాత అని కేలించ
ఆటల పాటల కలియక పూర్ణమ
దుర్గను చేరీ దుక్కించె

కొన్నాళ్ళకు పతి కొనిపో వచ్చెను
పుత్తడి బొమ్మను పూర్ణమను
చీరెలు సొమ్ములు చాలగ దెచ్చెను
పుత్తడి బొమ్మకు పూర్ణమకు

పసుపు రాసిరి బంగరు మేనికి
జలకము లాడెను పూర్ణమ్మ
వదినెలు పూర్ణకు పరిపరి విధముల
నేర్పులు మెరసీ కైచేసి

పెద్దల కప్పుడు మొక్కెను పూర్ణమ
తల్లీ తండ్రీ దీవించి,
దీవన వింటూ పక్కున నవ్వెను
పుత్తడి బొమ్మ పూర్ణమ్మ

చిన్నల నందర కౌగిట చేర్చుకు.
కంటను బెట్టెను కన్నీరూ
అన్నల తమ్ముల కప్పుడు పలికెను
పుత్తడి బొమ్మ పూర్ణమ్మ

"అన్నల్లారా తమ్ముల్లారా
అమ్మను అయ్యను కానండీ
బంగరు దుర్గను భక్తితో కొలవం
డమ్మల కమ్మ దుర్గమ్మ

"ఆయా వేళల పూచే పువ్వుల
ఆయా ఋతువుల పళ్ళన్నీ
భక్తిని తెచ్చీ శక్తికి యివ్వం
డమ్మల కమ్మ దుర్గమ్మ

"నలుగురు కూచుని నవ్వే వేళల
నా పేరొక తరి తలవండి
మీమీ కన్న బిడ్డల నొక తెకు
ప్రేమను నా పేరివ్వండి

బలబల కన్నుల కన్నీ రొలికెను
పుత్తడి బొమ్మకు పూర్ణమకు
కన్నులు తుడుచుకు కలకల నవ్వెను
పుత్తడి బొమ్మ పూర్ణమ్మ

వగచిరి వదినెలు, వగచిరి తమ్ములు
తల్లియ కంటను తడిబెట్టన్
కాసుకు లోనై అల్లుని చూసుకు
ఆనందించెను అయ్యొకడె

యెప్పటి యట్టుల సాయంత్రమ్మున
యేరిన పువ్వుల సరిగూర్చి
సంతోషమ్మున దుర్గను కొలవను
నొంటిగ పోయెను పూర్ణమ్మ

ఆవులు పెయ్యలు మందల జేరెను
పిట్టలు చెట్లను గుమిగూడెన్
మింటను చుక్కలు మెరయుచు పొడమెను
యింటికి పూర్ణమ్మ రాదాయె

చీకటి నిండెను కొండల కోనల
మేతకు మెకములు మెసల జనెన్
దుర్గకు మెడలో హారము లమరెను
పూర్ణమ్మ యింటికి రాదాయె

కన్నుల కాంతులు కలవల చేరెను
మేలిమి జేరెను మేని పసల్
హంసల జేరెను నడకల బెడగులు
దుర్గను జేరెను పూర్ణమ్మ

అభూత కల్పనా గాథకు ఇతివృత్తం

పాట రూపంలో వున్న యీ నాటిక గురజాడ అసంపూర్ణ రచన. ఆయన కుమారుడు గురజాడ రామదాసు చిత్తు ప్రతిని యివ్వగా, విజయనగరం నుండి వెలువడే 'విజయ' అన్న పత్రిక నలభై ఏళ్ళ క్రితం మొదట ప్రచురించింది. తరువాత దక్షిణ ఢిల్లీ గురజాడ స్మారక సంచిక పునర్ముద్రించింది. ఇంతవరకూ గురజాడ రచనల సంపుటాల్లో వేటిలోనూ యిది చేర్చడం జరగలేదు. యథాతథంగా ప్రచురిస్తున్నాము.

SUBJECT FOR AN EXTRAVAGANZA

A Young man makes love to a girl whom he offen sees on a terrace of a house She notices his attentions signs etc. She is in her పుట్టిల్లు.

On moon light nights he goes along that street and listens to her music.

He sings snatches in the same tune. She replies.

She makes enigmatical appointments leading him to all kinds of escapades ending is embracing the దాసి.

Atlast she hatches a plot with the hero's wife, so that on a certain night the wife and the hero meet.

ఒకబ్బాయికి ఒకమ్మాయి తరచు ఒక యింటి డాబా మీద కనిపిస్తూ వుంటుంది. అతగాడు ప్రేమ కార్యకలాపాలు సాగిస్తాడు. అతని హావభావాలు, సౌంజ్ఞలూ అమ్మాయి గమనిస్తుంది. ఆమె వున్నది తన పుట్టిల్లు.

అతను వెన్నెల రాత్రిళ్లు ఆ వీధిలో వెళ్తుంటాడు. ఆ అమ్మాయి పాట వింటూ వుంటాడు.

అదే రాగ వరసకు ఏనూ పాడతాడు. అమ్మాయి జవాబిస్తుంది. కలుసుకోడానికి కంగారెత్తించే పథకాలు చెప్పి అతణ్ని రకరకాల చిలిపి పనుల్లోకి దింపుతుంద. చివరకవి దాసిని కావలించుకునేట్టు చేస్తాయి.

ఆఖరున కథానాయకుడి భార్యతో కుమ్మక్కయి ఒకనాటి రాత్రి, ఆ అబ్బాయికి అతని భార్యే తటస్థపడేలాగా చేస్తుంది.

దీనికి గురజాడ పెట్టిన శీర్షిక 'అభూత కల్పనా గాథకు ఇతివృత్తం' అని. రచనా కాలం తెలియదు.

1

He : చదనెల్ల వెదకెనే కొదమ చకోరము
(అతడు) కుదురైన రేవెల్లు కు ది సె నో
యేమొ.

2

She : ఏ గాలి విసరెరా మగడ నిను యీ
(ఆమె) వంక.

He : తనువుకు తనువుకు తగులదె లంక.

3

She : తనువుకు తనువుకు తగులోక లంకా ?
తగులన్న వగలన్న తలపోయు మింక.

4

He : నేడేల కల్గెనె నెలత నీకీ శంక
(విను) మనసుకు మనసుకు మరులెగా
లంక.

5

She : మనసుకు మనసుకు మరులు వక
లంకా ?
మరులన్న చెరలన్న మరవ బోకింక.

6

He : మగువల మాటలు మగువరో వింత
తగులము వగయని తగవౌక కొంత ?

7

She : మగవారి బాటలు మరి మరి వింత
మగనాలిపై గాని మరులు కోరెంత.

8

He : మాటలు కావిదె మనసిత్తు జూర
She : మనసొక్కటేయైతే మరి రాకు పోర.

9

He : చెంతకు చేరిస చెనకుట మేలె ?
వంతల బెట్టకు వనజాక్షి యేలె.

10

She : నీ కాంత నేనైన నెన రుంతువేమో!
పరకాంత పొందంటె...

11

He : నా కాంత నీవైతె నా భాగ్యమెంత?
She : నీ కాంత నయ్యెద నిదె చూడు వింత.

ముత్యాల సరాలు
పిల్లల పాటలు
వ్యంగ్య గీతం

దేశభక్తి *

దేశమును ప్రేమించుమన్నా
మంచి అన్నది పెంచుమన్నా;
వొట్టి మాటలు కట్టిపెట్టోయి
గట్టి మేల్ తలపెట్టవోయి !

పాడి పంటలు పొంగి పొర్లే
దారిలో నువు పాటుపడవోయి;
తిండి కలిగితె కండకలదోయి
కండకల వాడేను మనిషోయి !

యీసురోమని మనుష్యులుంటే
దేశమే గతి బాగుపడునోయి ?
జల్దుకొని కళలెల్ల నేర్చుకు
దేశి సరుకులు నించవోయి !

అన్ని దేశాల్ క్రమ్మవలె నోయి
దేశి సరుకుల నమ్మ వలెనోయి;
డబ్బు తేలేనట్టి నరులకు
కీర్తి సంపద లబ్బవోయి !

వెనక చూసిన కార్యమే మోయి ?
మంచి గతమున కొంచెమేనోయి

---

* ఈ శీర్షికతోపాటు 'దేశమును ప్రేమించుమన్నా'' అన్న శీర్షిక కూడా వుంది.

మందగించక ముందు అడుగేయి
వెనుకపడితే వెనకే నోయి!

పూను స్పర్థను విద్యలందే
వైరములు వాణిజ్యమందే;
వ్యర్థ కలహం పెంచబోకోయి
కత్తి వైరం కాల్చవోయి!

దేశాభిమానం నాకు కద్దని
వట్టి గొప్పలు చెప్పుకోకోయి;
పూని యేదైనాను వొక మేల్
కూర్చి జనులకు చూపవోయి!

ఓర్వలేమి పిశాచి దేశం
మూలుగులు పీల్చేసెనోయి;
ఒరుల మేలుకు సంతసిస్తూ
ఐకమత్యం నేర్చవోయి!

పసుల కలిమికి పొర్లి యేడ్చే
పాపి కెక్కడ సుఖం కద్దోయి?
ఒకరి మేల్ తన మేలనెంచే
నేర్పరికి మేల్ కొల్లలోయి!

స్వంత లాభం కొంత మానుకు
పొరుగు వాడికి తోడుపడవోయి
దేశమంటే మట్టి కాదోయి
దేశమంటే మనుషులోయి!

చెట్టపట్టాల్ పట్టుకుని
దేశస్థులంతా నడవవలె నోయి,
అన్నదమ్ముల వలెను జాతులు
మతములన్నీ మెలగవలె నోయి!

మతం వేఱై తేను యేమోయి ?
మనసు వొకటై మనుషులుంటే
జాతమన్నది లేచి పెరిగి
లోకమున రాణించు నోయి !

దేశమనియెడి దొడ్డ వృక్షం
ప్రేమలను పూలెత్తవలెనోయి
నరుల చమటను తడిసి మూలం
ధనం పంటలు పండవలె నోయి!

ఆకులందున అణగి మణగీ
కవిత కోవిల పలకవలె నోయి
పలుకులను విని దేశమం దభి
మానములు మొలకెత్తవలె నోయి !

('కృష్ణా పత్రిక', 1913 అగస్టు 9. రచనా కాలం 1910 ?)

దేశమును ప్రేమించుమన్నా!
మంచి అన్నది పెంచుమన్నా!
వొట్టి మాటలు కట్టిపెట్టోయ్,
గట్టి మేల్ తలపెట్టవోయ్!

2

పాడిపంటలు పొంగిపొర్లే
దారిలో నువ్, పాటుపడవోయ్.
తిండి కలిగితె, కండ కలదోయ్.
కండకలవాడేను మనిషోయ్!

3

ఈసురోమని మనుషులుంటే
దేశమేగతి బాగుపడునోయ్.
జల్దుకొని కళలన్ని నేర్చుకు
దేశిసరుకుల నింపవోయ్.

దేశమును ప్రేమించుమన్నా

'దేశభక్తి' గీతానికి యిది యింకో శీర్షిక. ప్రసిద్ధమైన యీ గీతానికి ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడు కల్పించిన స్వరాలను, గురజాడ శత వార్షిక సంఘం (హైదరాబాద్) సంచిక ప్రచురించింది

సింధు భైరవి రాగం – మిశ్ర చాపు తాళం
ఈ రాగము, హనుమత్తోడి రాగము యొక్క జన్యము

పా ప। ప ప సా॥ పా ద। పా మా॥
దేశ। మును ప్రే॥ మించు। మన్నా॥
గా రి।* గా మ మ॥ గా రి। సా సా॥
మం చి। అన్నది॥ పెం చు। మన్నా॥
సా స॥ గా గ గ॥ మా మ। మా। మా॥
వట్టి। మాటలు॥ క ట్టి। పె ట్టో య్॥
గా మ। పా మ మ॥ గా రి। సా సా॥
గ ట్టి। మేల్ తల॥ పెట్ట। వోయి॥
పా ప। పా ప ప॥ పా ద॥ సా మా॥
పా డి। పం టలు॥ పొంగి। పొ ర్లే॥
గా రి*। గామమ॥ గా రి। స స సా॥

---

* ఈ గుర్తుగల రిషభము చతుశ్రుతి రిషభముగా పాడవలెను.

దారి। లో నువ్వు॥ పాటు। పడవోయ్॥

సా స॥ గ గ మ మ॥ మాం మ॥ మ మ మా॥
తిం డి। కలిగి తె॥ కం డ॥ క ల దో య్॥

గా మ। ప ప మా॥ గా రి। స స సా॥

కం డ। క ల వా॥ డేను॥ మ ని షోయ్॥

మనిషి

మనిషి చేసిన రాయి రప్పకి
మహిమ కలదని సాగి మొక్కుతు
మనుష్యులంటే రాయి రప్పల
కన్న కనిష్టం

గాను చూస్తా వేల బేలా?
దేవు డెకడో దాగెనంటూ
కొండ కోనల వెతుకులాడే
వేలా?

కన్ను తెరిచిన కానబడడో?
మనిషి మాత్రుడి యందు లేడో?
యెరిగి కోరిన కరిగి యీడో
ముక్తి? *

('కృష్ణా పత్రిక' 1912 డిసెంబరు 14)

---

* ఈ చివరి మాట 'ముక్తా!' అని వుంది. ఇది అచ్చు తప్పు అయి వుండాలి.

దించు లంగరు

దించు లంగరు దీక్ష యుద్ధం
ధర్మ పక్షము ముల్లు చూపెను
నరుల పీనుగు పెంట పోకల
నాటి వెలయును శాంతి వృక్షము.

పాత సంధులు పాతిపెట్టుము
యుద్ధముల కవి ఉనికి పట్టులు
లోక మంతయు ఏకమై
యుద్ధమునె మారణము చేయును.

వచ్చెనిదె బంగారు కాలము
వాంఛ లెల్లను తీరు సుజనుల
కాంగిలేయుల ధర్మ రాజ్యము
జ్ఞానమును స్వాతంత్ర్య మిచ్చుచు
సంతతము వర్ధిల్లు గావుత!

('కృష్ణా పత్రిక'. 1915 అక్టోబరు 30)

లంగ రేత్తవం

విరిగి పెరిగితి; పెరిగి విరిగితి;
కష్ట సుఖముల పార మెరిగితి;
పండు పన్నవి ఆశ లెన్నో
యెండి రాలగ బొగిలితిన్.

అందజాలని పళ్ల కోసము
అఱ్ఱు జాపితి; నేల పాకిన
చెట్ల పళ్ళను విలువ లెరుగక
పాదరక్షల మట్టితిన్.

తీపి విరిగిన చెరుకు వలె ఆ
నాటి కోర్కెలు నేడు బెండౌ
టెంచి నవ్వితి; బుద్ధి చపలత
కొత్త కోర్కెల తగిలితిన్.

దేవతలతో జోడు కూడితి
రక్కసులతో కూడి ఆడితి
కొత్త మిన్నుల తెలివి పటిమను
మంచి చెడ్డల మార్చితిన్.

చూతునా ! అని చూసితిని; మరి
చేతునా ! అని చేసితిని; ఇక
చూడ చేయగ రాని వింతలు
చూపి కన్నులు కట్టితిన్.

శత్రు మిత్రుల కిచ్చి నెనరులు
స్నేహ వార్థిని కొల్లగొంటిని;
నాటి మిత్రులు తరల శూన్యం
బైన పుడమిని నిలిచితిన్.

పంజరంబున నన్ను కట్టను
పగల దన్నగ లేక స్రుక్కితి;
నింగి పర్వగ లేని జన్మము
నీరసంబని రోసితిన్.

"ఉసురులకు విసికితివా? యుద్ధము
కలదు; దేశము కొరకు పోరుము".
యుద్ధమా? ఇక నేమి లోకము!
చాలు! చాలును! లంగరెత్తుము.

(రచనా కాలం 1914 సెప్టెంబర్).

ముత్యాల సరములు*

వెల్లువగ నారోగ్య సంపద
లుల్ల మలరుచు నిచ్చ్చగావుత
తల్లి భరత మాత పంచమ
జార్జి కెల్లపుడున్.

జార్జి సామ్రా ట్సాచనంబుల
జాజి పూవుల దండ మాడ్కిని
రాజ రాజులు శిరము లందున
దాల్చి మన వలయున్.

మర్మ మెరుగని ధర్మ మనియెడి
నిర్మలంబగు నీతి పథమున
పేర్మి ప్రజలను మలచు నేర్పరి
జార్జి మన వలయున్.

భరత ఖండం బెన్న డెరుగని
నిరత శాంతి నొసంగి విద్యల
నెరయ నించిన యాంగిలేయుల
రేడు మన వలయున్

---

* 1912 లో ఐదవ జార్జి ఢిల్లీ రాక సందర్భంగా
రాసినది.

కొల్లబోవగ జంపి శత్రుల
ఝిల్లి పట్టము గట్టి బలిమిని
తొల్లి నల్లని దేవుడొక్క-
డజాత శత్రునకున్.

తెల్లవారలు నీతి నిపుణులు
ఝిల్లి పట్టము గట్టి రిపుడే
కల్ల యెఱుగని జార్జిరేని
కజాత శత్రునకున్.

నల్లవాడును తెల్లవాడును
నెల్ల శుభముల గూర్చు గావుత
తల్లి మేరీ మహారాజ్ఞికి
జార్జి నరపతికిన్.

పిం జం గం రం లం

(పిల్లల గీతములు)

మల్లెలు మొల్లలు పూచే వేళ
చల్లని గాలులు వీచే వేళ
మేనుల గంధం బలదే వేళ
ఉరుములు మెరుపులు మెరసే వేళ
తొలకరి వానలు కురిసే వేళ
మామిడి పండులు పండే వేళ
మన్మథ బాణం మ్రోగే వేళ
మగువల మనసులు క్రాగే వేళ.

2

బూరుగు చెట్టు
చిలకలతోను
ఏమని పలికింది?

పండిన పండు
ఎండిన దూదై
పకపక నవ్వింది.

3

చిలకల్లార
చిలకల్లార

కలవలతోను
ఏమని పలికారు?

"కలవల్లార!
కలవల్లార!
రాజు వచ్చెను
కన్నులు విప్పండి!
కలవల్లార!
కలవల్లార!
రాజు గ్రుంకెను
కన్నులు మూయండి!"

4

ఉర్రిటి కాయ బజ్జి
మిరపప్పొప్పొ సొజ్జి
కలసి మెలసి తిందాం
కథలు విథలు విందాం.

5

ఏనుగు ఎక్కి మనము
ఏ వూరెళదాము?
ఏనుగు ఎక్కి మనము
ఏలూ రెళదాము!

గుఱ్ఱం ఎక్కి మనము
ఏ వూరెళదాము?
గుఱ్ఱం ఎక్కి మనము
గుంటూ రెళదాము!

మోటారెక్కి మనము
ఏ వూరెళదాము ?
మోటారెక్కి మనము
మోటూరెళదాము !

వెన్నుని యెక్కి మనము
ఏ వూరెళదాము ?
వెన్నుని యెక్కి మనము
వెయ్యూర్యాళ్ చూదాము !

('భారతి', 1930 ఫిబ్రవరి సంచిక)

'ప్రజాశక్తి' 1947 జనవరి 19 సంచికలో వీటిలో కొన్ని గీతాలు ప్రచురించబడ్డాయి. కొన్ని తేడాలున్నాయి. అవి– యామని, యెండిన, దూదయి, కలవలతోనూ.

గురజాడ వారి పిల్లల పాట

చింతా చెట్టు చిలకల తోటీ
ఏమని పలికిందీ ?
"చిలకల్లారా చిలకల్లారా
ఛీ ఛీ పొమ్మందీ".

కొబ్బరి చెట్టు చిలకల తోటీ
ఏమని పలికిందీ ?
"చిలకల్లారా చిలకల్లారా
ఛీ ఛీ పొమ్మందీ".

జామీ చెట్టు చిలకల తోటీ
ఏమని పలికిందీ ?
"చిలకల్లారా చిలకల్లారా
రండీ రండందీ".

మామిడి చెట్టూ చిలకల తోటీ
ఏమని పలికిందీ ?
"చిలకల్లారా చిలకల్లారా
రండీ రండందీ".

('విశ్వవీణ' 1959 డిసెంబరు 1 వ తేదీ సంచిక నుండి. భమిడిపాటి సోమయాజి యీ పిల్లల పాట సేకరించి యిచ్చారనీ, యిలాంటి పిల్లల పాటలు అనేకం రాయడానికి గురజాడ సంకల్పించారనీ చెప్పబడింది)

ప్నావం వేదం *

పాడకోయ్ కవీ! కాంగ్రెస్ ఒక
భజన సమాజం మాత్రమే అనీ!
ప్రతినిధు లంతా నిద్రపోయినా
భవనం క్రిక్కిరిసిన సత్రమే సుమీ!

కాంగ్రెస్ నిత్యం, కాంగ్రెస్ సత్యం
స్వపరి పాలనం కాంగ్రెస్ గమ్యం!
ఆత్మ అనే దీపం వెలిగేందుకు
ఆదర్శ మనే తైలం ముఖ్యం!

కాంగ్రెస్ యుద్ధం - రూల్సు ప్రకారం
కాగితాలతో! నామకార్థకం!
అడపా దడపా అంతః కలహం!
అయితే బిల్‌కుల్ అహింసాత్మకం!

మితవాదులు నేర్పే గుణపాఠం
ఏమే యెండల కాయా గొడుగులు!
కాదని బరిదిగి తిరగబడేవో
ద్వీపాంతరమే! లేదిక తిరుగుడు!

---

* మద్రాసులో 1908 లో జరిగిన కాంగ్రెస్ మహా సభ గురించి గురజాడ ఇంగ్లీషు పద్యాలకు శ్రీశ్రీ అనుసరణ, మూలం ఇంగ్లీషు విభాగంలో వుంది.

శ్రీ

నీలగిరిపాటలు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ హెర్ హయినెస్

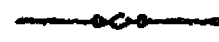
ది మహారాజ కుమారికా సాహెబా

శ్రీ అప్పలకొండయాంబా

ఆఫ్ విజయనగరం.

మహారాణి ఆఫ్ మాధోగడ్ (రీవాస్టేట్) వారి

యనుజ్ఞను,

గురజాడ-అప్పారావుచే

రచించబడినవి.

చెన్నపట్ణం

జి. రామసామి శెట్టిగారి

ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపబడియె.

1907.

అంకితం ఆనంద గజపతికి : TO THE LOVED MEMORY OF PRINCE CHARMING I DEDICATE THESE VERSES

సుందరతర మీ నీల నగము

రాగము, సురట - తాళము. ఆది.

పల్లవి

సుందరతర మీ నీల నగము దీని ।
యందము హృదయానందకరము దీని।
చందము హృదయానందకరము॥

అనుపల్లవి

నందన వన మిదె - నాతిరో వింటివె।
బృందారక ముని - బృంద సేవితము॥

చరణములు

ఎచ్చటఁ జూచినఁ - బచ్చిక పట్టులు।
పొద పొద రొదలిడు - పొలుపగు పిట్టలు।
వింత వాసనలు - వీచెడు చెట్టులు।
కుదురు రథ్యగల - కొలకుల గట్టులు॥

నిచ్చలు నగముల - సీటగు తోఁటల।
విచ్చలవిడి చను - నచ్చపు మొగుళుల।
నచ్చరఁ గేరెడు - మచ్చెకంటు లిట।
మించు తీవలన - మించి చరింతురు।

పాద ఘట్టనకుఁ - బర్వు చక్రములు।
మంత్ర మహిమనగు - జంత్రపు రథములు।

పందెము వారెడు - పటు జవ నాశ్వము।
లందముగా నిట - గ్రందయి తోచును॥

గట్టుల లోయలఁ - గాజు చప్పరల।
మట్టి గోలెముల - మడువుల నడవుల।
నెల్లెడ విరియగ - వెల్లువలై విరు।
లిక్షుధన్వు దాన - లక్షయమయ్యెను॥

తప్పక భృత్యుల - నెప్పుడు బ్రోచెడి।
యప్పలకొండయ - మాంబా దేవిని
నొప్పుగఁ బ్రోచుత - నప్పుర దమనుఁడు।
మెప్పగు వరముల - విప్పుగఁ గురియుచు॥

ఊటి చోద్య మేమి చెప్పుదం

రాగము, పంతువరాళి – తాళము, రూపకము.

పల్లవి

ఊటి చోద్య మేమి చెప్పుదు–నువిద వింటివే ।

అనుపల్లవి

సాటియేది యూటి కెందు–
స్వర్గమైన దీని క్రిందు.

చరణములు

వాటమైన తటములందుఁ – దోటలెంతో సొంపు మీరఁ ।
గూటములను సౌధరాజి–కుదిరి మెరయఁగా ।
మాటు మణఁగి శివుని జటా – జూటమునను గంగ పగిది ।
కోటి హ్రదములందు జలము – కొమరి యమరి యుండును ॥

వండు వెన్నె లచటి పవలు – పావకుండు రాత్రులందు ।
దండ నుండి యింట నింట–దయను బ్రోవఁగ ।
నెండ దాడి కోడి సీతు – కొండ పట్టెనేమొ యనఁగ ।
నిండు కొలువు హేమంత – ముండి యిచట వెలసెను ॥

వెన్నుని సిగ నమరియున్న – వేల్పు తరువు విరుల మాటికా,
సన్న సన్న నెండి మబ్బు – చలియ లంటగా ।

మిన్నుబూయ సంజకాఁడు - మేళవించు రంగు లనఁగ ।
వన్నె వన్నె పూలగములు - వనముఁ గ్రమ్మి మెరయును ॥

వెండి కొండ దొరను బూజ - వేట్కమీరఁ జేయు నప్పుల ।
కొండయాంబాధిరాజ్ఞి - కొలువు మహిమను ।
దండి సీల నగము కనుల - పండువగను జూడఁగలిగె ।
రండు చెలియలార నేడు - పండెను మన సుకృతమెల్ల ॥

('ఆంధ్ర భారతి' 1910 జూన్).

ఉమాపతి యర్చన

రాగము భైరవి-తాళము చాపు, మిశ్రజాతి.

పల్లవి

ఉదకమండలమున - నుమాపతి యర్చన।
కోటి గుణితమై - కోరిక లీడేర్చును।

అనుపల్లవి

వెల్లనౌ మబ్బులు - విరిసి వెన్నెల గాయ।
వెండి కొండని సురలు - వేడ్కతోఁ రాఁగ॥

చరణములు

కర్పూర తరువులు - కంబములై తోఁప।
మిన్ను పందిరిఁ బోల - మించు దివ్వెలుగాఁ।
బచ్చల హాసియించు - పచ్చికపై విరు।
లచ్చర లిడు ముగ్గు - టచ్చున వెలయఁగ॥

దేవదారు తరులు - దివ్య గంధము లీన।
యక్ష గానము మీఱ - పక్షులు పలుక।
రసిత మల్లదె శంఖ - రావమై చెలఁగఁగ।
దీప లేమలు పూలు - తిరముగఁ గురియఁగ॥

ఆశ్రిత వరదుఁ - డంబికా రమణుఁడు।
బాలచంద్రమౌళి - భక్తికి నెదమెచ్చి।
రాజరాజపుత్రి - రాజ్ఞి నప్పలకొండ।
యాంబఁ బ్రోచుఁగాత-నధిక సౌఖ్యము లిచ్చి॥

('ఆంధ్ర భారతి',
1911 ఆగస్టు సంచిక)

నాటి మాట

రాగము అఠాణా - తాళము రూపకము

పల్లవి

నాటి మాట మఱచుట యే ।
నాటికైన మఱవ వశమా ॥

అనుపల్లవి

బోటి ప్రాణ మీనంటివి, ము ।
మ్మాటికి నిను విడ నంటివి ॥

చరణములు

మాట మూట గట్టికొని ।
పాటి దప్పి తనుట నా పౌర ।
పాటుగాక, మాటన నే ।
పాటిర నీ సాటి దొరకు ॥

బ్రతుకు నందు లేని స్థిరత ।
వెతక నేల భాషయందు ।
నతుకు వేష భాష కోడు ।
నతివలదే తప్పుగాక ॥

సాటి లేదు నా కంటివి వా ।
మాట నిజము నేడు గంటి ।
సాటి కలదె నమ్మి భంగ ।
పాటు పడిన పడఁతి కెందు ॥

చేటికైన నీ యెద మొగ్గ!
మాట మెటులఁగూసె, నొక్క !
మాటురా, నీ మోటు మాటె।
కోటి ధనము లిచ్చి కొందు ॥

లేవాకో మంత్రములు

రాగము శంకరాభరణము- తాళము ఝంప.

లేవాకో మంత్రములు- లేమగాఁ జేయ నిను।
లావపుడు బయలు బడు నొక్కొ-।
కావనుచు నీలాటి - కాంతునకుఁ జిక్కి నీ।
భావమున నలయికను బడుదో॥

మంచియును చెడ్డయును మానమును
గనక పటు।
వంచనను పరకాంత నగిలి।
యించుకయినను లోక - మెంచునని భీతిలక।
కొంచెతన మూనుటది కొమరో॥

మగఁడవై పగ తీర్చు-పగతుఁడవు గాక నిది।
తగునటర తలపోయకుంట।
మిగిలినది లేదు ఇఁక మీఁద నిను నమ్మ నా।
నగధరుని నమ్మెదను లేరా॥

చిత్తరువని చూడ

రాగము శంకరాభరణము – తాళము
మిశ్రజాతి చాపు

పల్లవి

చిత్తరువని చూడఁ జిత్తము గొంటివి।
చిత్తజు నపరంజి — చిలుక యెవ్వతెవే॥

అనుపల్లవి

వత్తువో నా మ్రోల – వలరాజు వేఁడిన।
మత్తకాశిని నీదు – మనమైన నీగదె॥

చరణములు

ఇచ్చి పుచ్చుకొంట – యిలలోని మర్యాద।
ముచ్చిలి మానము – మెచ్చుదురటవే।
వచ్చి చూచినంత – వంచనఁజేయుదె।
పచ్చి దొంగతనము – పఁడలిరో పరువె॥

మనసులేని తనువు – మరి యేలనే నాకు।
చెవటి దీనిఁ గూడ – చేకొనఁగదవె।
వానికి బదు లొక్క – వాక్కు నే వేఁడెద।
మానిని యీపాటి – మన్నింపఁ జెల్లునె॥

విలువ చాలదన్న – విరివిల్తుపై నాస।
కలుగు జన్మములఁ – గానుక కొనవె।

ఎలమి నానందేంద్రుడు నేలిన వెన్నుఁడు।
పలు తెలుఁగుల మేలు - పడతి సిరికిచ్చునె ॥

** సుందరతర మీ నీల నగము **

రాగము సురట - తాళము ఆది.

పల్లవి

సా ని ధ ప మ మ గ రీ రి గ రి రి స ని స
నీ స రి రి మ గ రి రి ప మ గ రి రి - సా.
నీ స రి రి మ గ రి రి ప మ గ రి రి - సా.

అనుపల్లవి

రి మ ప ని ని స రి గా రి స ని స రి
సా సా ని ధ ప మ గ రి స రి మ ప ని - సా.

చరణము

రి మ మ మా గ రి ప్ప మ రీ రి రి
రి మ రి మ రి స ని స రి మ రి మ పా ప్ప ప
రి మ ప ని ని స రి గా రి స ని స రి
సా సా ని ధ ప మ గ రి స రి మ ప ని - సా.

** ఊటి చోద్యా మేమి చెపుదు **

రాగము పంతువరాళి - తాళము రూపకము

పల్లవి

సా ని ధ ధ ప మ మ గా మ గ రి స స స రి గా రి గ రీ ప.

అనుపల్లవి

'రి స గా రి స ని ధ ధ నీ స సా ని ద ప మ గ రి గ'మా ప ధ ని-సా.

చ ర ణ ము

గా మ పా మ గ గ మ రీ స స గ రి గ గ రి గ మ పా మ
ప ధ ని ధ మ గ గా గ రీ స – స స రి గ రి గ – మ ప గ రి ప
గ మ ప ధ ని ప ద ని ని స గ మ ప ద ని ధా ని ని స స
సరి గరి గగరీ సని నిధ–సస సని ధపమ గమ పదని – సా.

* ఉమాపతి యర్చన *

రాగము భైరవి – చాపు మిశ్రజాతి

ప ల్ల వి

ధ ని ప స స నీ ధ పా। ప నీ ధా ప మ గ రీ
రి ని ధ ని స రీ రి గ మా పా మ గ రీ.

అ ను ప ల్ల వి

ప మ పా ధ నీ స రి స గా రి స నీ ధ ప
ప ని స రీ ని ధా ప ప ధ ని ధ ప మ గ రి మా ప ధ ని.

చ ర ణ ము

ప ద ని న్ని ధ ని ని ధ। ని ప ధ ని ద ద మా ప ప
ప పా మ గ రి రి గ సా గ రి గ మ ధా ప
ప మ పా ధ నీ స రి స గా రి స నీ ధ ప
ప ని స రీ ని ధా ప ప ధ ని ధ ప మ గ రి మా ప ధ ని। స స

* నా టి మా ట *

అఠాణా, రూపక తాళం

ప ల్ల వి

గా మ పా ప ని ప ని ప ధా। ని స రీ స ని స ధా ధ ప మ ప.

అనుపల్లవి

ని స గా రి స - స రి స ని ధా ని స
స ని స రి స రి స ని పా ప। పా ని ధ ప మ గ మ పా ప - గా మ ప

చరణము

పా ప పా ప గా మ ప ప-
దా ద ధా ధ ప ద ని ద ప గా మ ప - ని స గా రి స -
స రి స ని ధా ని స - స ని స రి స రి స ని పా ప - పా ని
ధ ప మ గ మ పా ప - గా మ ప

* లేహాకో మంత్రములు *

శంకరాభరణం, ఝుంప తాళము

మ గ మ పా పా ప ప మ గ మ ప మ గా గ రి - గా మ ప మ
మ గ గి రీ గ మ పా । మ గ మ పా ధ ని సా స ని స రి స ధ ని
స ని - పా ద నీ ధ ప మ గ రి స ॥

* చిత్రరువని చూడ *

శంకరాభరణము

తాళము - మిశ్రజాతి, చాపు.

పల్లవి

ప గా మా ప ధ పా ప। మ ధ ప మ గ గ మ ప గా।మ
రి-మ ధ పా ప మ గ మ రి సా సా। స గా గా మ ప రి స -

అనుపల్లవి

ప మ గా మా ధా ని ప। ని స రీ స ని ధ ని సా। ప ద
దా ని సా ని ధ ధ ని । సా సా ని ధ ప మ ద పా మ గ రి
స - పా ॥

చ ర ణ ము

మ పా మ ప మా గ గ మ రి । గ గ పా మా
ప మా ప ప । గ మ ధ ప మా గా రి స। గ గా మా ప ధ పా
ప మ గా మా ధా ని స। ని స రీ స ని ధ ని సా । ప ద
ధా ని సా ని ధ ధ ని । సా సా ని ధ ప మ ద పా మ గ రి స॥ పా॥

TRANSLATIONS INTO ENGLISH

Beautiful are the Blue Hills !

Chorus. Beautiful are the Blue Hills, and their beauty gladdens the heart. Verily this is the garden of the gods, and gods and sages love to roam here.

Everywhere the eye meets expanses of green grass. Birds sing sweetly from every bush. The pine odours fill the air. Lovely drives sweep round limpid lakes.

In the masses of clouds that love to haunt the gardens on the hill slopes, fish - eyed damsels flit about like lightnings.

Wheels that speed under tread, cars that mock the powers of magic, and swift horses that race, move along in beauty.

On ridges and in valleys, in lakes and in forests, and in pots and in glass houses, flowers grow everywhere in profusion So the quivers of the god of love are inexhaustible here.

May Siva, the Destroyer of the Puras, shower choice blessings on Appala Kondayamba Devi, who is kind to her servants.

The wonders of Ooty

Chorus. Listen, friend, how can I describe the wonders of Ooty ?

Ooty has no equal :
Heaven itself is inferior.

Beautiful gardens cover the gentle slopes of the hills, and palaces glitter on the peaks. Like Ganga on Siva's head, a hundred lakes nestle in the valleys.

Here sunshine is mellow as moonlight, and at night, the fire god gives comfort in every home. Worsted by Summer on the plains, Winter has taken to these mountain fastnesses and holds sway here.

Silver clouds rest on the peaks' like kalpa blossoms on the head of Krishna, and many-hued flowers spread over the hill sides and shine like colours mixed by Evening to paint the dome of heaven.

Come, friends, our merit has attained fruition, and we are enabled to see the great Blue Hills by the kindness of the King's daughter Appala kondayamba.

Is there no Magic ?

Is there no magic that will transform you into a woman ? Would then your courage become plain ? Would you, entagnled in the wiles of a lord like you, suffer pangs of the heart ?

Not to consider good and bad, and honour, and to take to another man's wife, not to heep the talk of the world, and to grow little—was that wise ?

Are you a foeman of a previous birth born as husband to be revenged ! Not too late. I shall not trust you hereafter - I shall trust in God !

I Took You for a Picture!

Chorus: I took you for a picture and looked. You stole my heart. Who may you be, O gold parrot of the god of love?

If I pray of him will he send you to me? Beautiful one, at least give me *your* heart.

To give and take is the rule of the world. Do the wise approve of stealth and silence? Is one to be cheated for going and seeing? Is open robbery a credit?

What do I want with a body devoid of mind? So take that also. In return for both I crave but a *word*. Oh, fair one, you may concede this much.

If you think the price small, I present to you lives to come, and I call the god of love to witness. May Vishnu who ruled the heart of Prince Anandaraja bless you!

సంప్రదాయ కవితలు

సుభద్ర

పండుగ దండిగఁ బర్వెను
కొండకు నలుగడల; నొక్క కోనను పెడగా
నుండి కిరీటియుఁ గృష్ణుఁడు
మెండగు మంతనములందు మెలఁగెడు వేళన్.

కల కల నగవులు మగువల
కల భాషలు నంగదముల గలగల రవముల్
చెలఁగి వన వీథి నొక తఱి
నల విఱిగిన భంగి విఱివిఁ యణఁగె బొదలలోన్.

అంతట నొక్కకాంత యల కాంతము లల్లలనాడఁ దెమ్మెరన్
జెంత వనాంతము న్వెడలి చేరఁ జనెం; దొవకావి చీరపై
వింత మెఱుంగు రశ్మికలు వెల్వఁగ బంగరు కత్తళంబు, వి
క్రాంత విలాసముల్ నడలఁ గన్నులఁజెన్నులు వెల్లిగొల్పుచున్.

అడుగడుగున నూపురముల
చడి, వీణియ మీటు మాడ్కి సలుప, నరునకున్
గడు హృదయాహ్లాదము, నొక
పడఁతుక* యేతెంచి నిలిచెఁ బజ్జను హరికిన్.

ఈ రెండ దాఁకి చెదరఁగ
నీరజముఖి తళుకు మేన, నెలతుక మించెన్

* పాఠాంతరము : పడఁతుక యేతెంచి కృష్ణు పజ్జను నిలిచెన్.

వారిజ కింజల్క శ్రీ
వారంబున వెలసి మెఱయు వరలక్ష్మి క్రియన్.

హారి కెఱగి చెలియ నరుఁగని
మరుఁ గనిన తెఱంగు దోప మదిఁ గొండొక త
త్తరము వొడమ నొయ్యారము
మెరయ నొఱగెఁ దపసి కలిమి మిన్నులు ముట్టన్.

గరిత హారంగు గొల్పె నరు కన్నులకున్ మిఱుమిట్లు; చూడ్కు ల
మ్మగుని కటారులై పొడువ మర్మము, దిగ్భ్రమ మావహిల్లె; సుం
దరి ధనువూను సోయగము ధైర్యము ద్రిప్పె; నినుండు దోచె మో
మరయ; నెఱుంగఁ డిట్టి యసమాద్భుత విక్రమ మెట్టి పోఁటులన్.

"అమ్మా!" యని చెలి శిరమున
నెమ్మి గరంబుంచి పలికె నీరజనేత్రుం
"డిమ్మాని కరుణ సౌభా
గ్యమ్ముల నవ్వారిగాఁగఁ గాంచెద" నంచున్.

కపట మౌనిఁ జూచి కన్నియఁ జూచుచు
గన్నెఁ జూచి కపట మౌనిఁ జూచి,
చిత్త మలరఁ దలఁచెఁ జిత్తజ జనకుండు
నేఁడు గంటి నలువ నేర్పటంచు.

మొలక నగవు దోప మోమున; వసుదేవ
తనయు డనియె మాయ తపసి తోడ;
"కాదె భావి నీకుఁ గరతలామలకంబు
మౌనివర్య! కలదు మనవి యొకటి."

"భద్ర యిదె కొలిచె, రైవత
కాద్రిని వరుఁ గోరి; కరుణ నరసి తెలుపుఁడీ!
రుద్రుఁడగునొ, వరుణుఁడొ, ని
ర్నిద్ర పరాక్రముఁడు నరుఁడొ, నీరజభవుఁడో!"

తెప్పల డాఁచిన నగవులు
ముప్పిరి గొని ముందు కుబుకు మురహరు మోమున్
విప్పఁ గనుల వీక్షించుచు
నెప్పగిదినిఁ బలుక నేర కింద్రజుఁడున్నన్.

హరి యనియె "నిట్టి సిద్ధులు
మఱుఁగు పఱుతురమ్మ కొత్త మనుజుల కడఁ దా
రెఱిఁగిన యర్థంబయినను;
గురుతర పరిచర్యఁ గూడి కూర్తురు శుభముల్.

♦ ఘటనా ఘటన సమర్థులు
గుటిలపు విధి వ్రాఁతనైనఁ గుదురుపఱచు వా
క్పటిమ గల పురుష సింహము
లెట పఱచుఁ గటాక్ష మొదవు నీప్సితము లటన్.

కేవల నరుఁడే యీతఁడు
భూవలయము చుట్టి పుణ్యభూము లరయుచున్

• "అఘటిత ఘటనా", "అఘటన ఘటనా" అని సంప్రయోగములు.

పాఠాంతరము – ఘటనా ఘటన సమర్థులు
నిటలంబున బ్రహ్మ వ్రాయు నిర్ణయ పఙ్క్తిం
బటు నిష్ఠా పాటవమున
నటు నిటు సేయంగ నేర్తు రార్తులఁ బ్రోవన్.

రావలసి వచ్చె నిట నినుఁ
బ్రోవను; సేవించి చేకొఁబొందుము శుభముల్.

కాంచి నరు సుభద్ర 'కంటినా మును వీని'
నన్న శంక మనసు నలమి కొనఁగ
'నెఱుఁగకున్న వీని నెఱిఁగినట్లున్నది;
మంచిగూర్చు' ననుచు మదిఁ దలంచె.

'అన్న వీని నెన్న నధికుఁడు కానోపు
నెన్నకున్న వీని చెన్నుఁ జూడ
నన్నుఁ బ్రోవ వచ్చె నర రూపమును దాల్చి
మానవైరి యంచు మదిని దోఁచె.

నరుఁ గూర్చిన నరుఁ గూర్చును;
నరుఁ గూర్పకయున్న నాకు నరుఁడై గురుఁడై
దరిఁ జేర్చు; నిహము నోఁచమిఁ
బర సాధనమైనఁ గనుట పాటి దలంపన్."

'పెద్ద యన్న నరుని పేరైన విననొల్లఁ
డొరుని కెప్పుడు నన్ను నొసఁగఁ జూచు
గురుల చేతనుండుఁ దరుణీజనము పెంపు,
వారు మెచ్చు వాఁడె వరుఁడు మరుఁడు.'

కించయేల నాకుఁ గృష్ణుఁడు నా యెడ
నున్నవాఁడు లోక మెన్ను వాఁడు
వాని పనుపు సేయ వమ్ముగా దేనాడు
యతని గొలిచి విజయు నధిగమింతు.'

అర్జునుండు దలఁచె 'నమృతంబుఁ గొనునాఁడు
వెన్నుఁడెత్తి నట్టి వేస మిదియె
విప్పుఁ గన్నులందు వెలయు ప్రసాదంబు
నిప్పు గప్పినట్టి నివురు గాదె ?'

పసితనపు టాటపాటల
విసునవి విలువిద్య దొడ్డ వేడ్క చెలంగన్
గుసుమాస్త్రుఁ డెన్నఁ డెరుఁగని
యసమాయుధ కౌశలంబు లబ్బె గరితకున్.

లఘు సమనోన్న మనంబును
లఘు రయమును నంగముల విలసితము లగుటన్
సుఘటిత లావణ్యాంబీ
జఘన ఘనకుఁదెచ్చికొనని సౌరు లమర్చెన్.

వీరుఁడన్నవాఁడు బిరంబుగల యిట్టి
భామ నేలు భాగ్య మొదవెనేని
గాల ముండు దనుకఁ గతలందు నుతికెక్కు
కడిమి మీఱు సుతునిఁ బడయకున్నె.

"వాసుదేవుఁడపుడె వాగ్దాన మొనరించెఁ
గొందు దీని నడ్డ మెందమైన
రాముఁడొకడు దక్క రౌహిణేయునిఁ బోర
గడఁగరాదు గనులు గప్పవలయు."

తలఁచె నిట్లు నరుఁడు; తలఁచి నంతనె వచ్చెఁ
దాటి సిడపు జోదు; తప్పుటడుగు
మేని చందనంబు మైకంపుఁ గనుచూపు
పండుగాడి నట్టి నిండు దెలుప.

*ఎఱఁగిరి భద్రయుఁ గృష్ణుఁడు;
నరుఁ డవనత వదనుఁడయ్యె; నగి బలరాముం
"డరసితి" ననె "మిము గానక
దొరకితి రిపు డిచటఁ దోడి దొంగ లిరువురున్.

"సరి, సరి, మునియొకఁ డమరెనొ ?
మఱి కృష్ణుఁడు మఱచు జగము; మన భద్రన్నన్
వరుఁగోరి తపముఁ జేసెడి;
గురు జనములఁ గన్న సేవ గురుకొని చేయున్.

"కూర్చుండుఁడయ్య మీరలు
కూర్చుందము మనము; వింటె కురు వీరులలో
నేర్చు మగఁ డతం డితం డని
యేర్చుచు వాదిడిరి బాలు రెఱుఁగుదు చెప్పుమా !

"నరుని యెడఁ బక్షపాతము
పఱుపక యున్నట్టి మాట పల్కుము"; వల్కెన్
హరి "యెటు పలుకం జెల్లును
బరులకు ? ఈ మేటి తపసి ప్రక్కనె యుండన్.

ఇల యెల్లం గాలించుచు
మలసి మలసి పురుషవరుల మహిమాఖ్యాతులం
గలసి భవ మీఁదు తెఱువులు
తెలియుఁ దిగులు మనములోనఁ దివిరి కొనంగన్.

---

* "శబ్దరత్నాకరమందు 'ఎఱఁగు' - 'ఎఱకు' అని రెండు రూపములు ఉన్నవి. గాని 'ఎఱఁగు' తప్పు; ప్రమాణముగా నుదాహరించిన ప్రయోగము కనబడదు." (సుమారు నలభయ్యయిదు సంవత్సరాల క్రితం 'సుభద్ర, మాట-మంతి' అన్న గురజాడ రచనల సంపుటాన్ని ప్రచురించిన విజయనగరం, 'రామానుజాచార్య విద్యాసమితి' అధో పీఠిక).

"విన్నాఁడట హరి యీనాఁ
డున్నాఁ డవతారమెత్తి యుర్విఁనని, యతం
డన్నాడఁట నీవే యని;
కన్నారఁగ నిన్ను గాంచఁగా నిటు వచ్చెన్."

గొంతు కొకింత మార్చుకొని గొంతి సుతండనె "నో బలాఢ్య ! నీ
యంతటివాని ముందొరులనొన గణింప; మనుష్యమాత్రు లా
వెంత; భవిష్యమెంత ! జనులేల యెఱుంగరొ నిన్నెఱింగియున్
సంతత సత్యవర్తనమె సత్వము జీవులకన్న ధర్మమున్.

"ధర్మ ముండుచోట దైవ బలంబుండుఁ
గలుగ దైవ బలము గలుగు జయము,
విఱ్ఱవీఁగఁ జడుఁడు విజయంబు దనదంచు
మున్న లోకపాలు రెన్నినట్లు.

"అని మొననొంచి రక్కసుల నాత్మబలంబులె కారణంబుగాఁ
గొని రమరుల్ జయంబునకుఁ గొండొక యక్ష మెదిర్చి గాలి న
గ్నిని గని మీరలీ తృణము కేల్కొని[1] త్రోయుఁడు కాల్చుఁడన్నవా
రనువది గామి, గుర్తెఱిఁగి రాత్మంబుల పారతంత్ర్యమున్.

"ఐనను వృష్ణి కుమారులు
పైన గనంగలరు పోఁటువాసులు; పో రెం
డైన బొసంగ[2]కున్నె సురభి
మానము కౌరవుల యెడల మల్లడిల[3]ంగన్.

---

1. 'చేకొని' — 'కీకొని' పూదిరి ప్రయోగముగా బోలును. (రా. వి. స.)
2. పొసగు=(అనుకూలించు)పొందదు; పొడమకున్నె అని కవి భావము.'దొసంగు' 'పొసంగు' వంటి ప్రయోగము.
3. 'మచ్చరిలంగ', పాఠాంతరము

"కల దంతశ్శత్రుచయం
బలఘు బలం బాప్తవేవ మతిమానుషమై
యలయించు నెంత వారిల
వెలి శత్రుల వెతకు వాఁడు వెడఁగు దలంపన్.

"కావున శత్రుని మిత్రుఁగ
నే వెరపుననైనఁ జేయు నేర్పరి బలియుం
డావల నంతశ్శత్రుల
కావర మణగింపగలఁడు కాల మలవడన్.

"ఎఱుఁగనియ ట్లోరు నడుగుట
మఱుఁగుపరచి దైవ జన్మ, మానుష లీలల్
నెఱపుట గాకీ వెఱుఁగని
పరమార్థం[1] బొందు గలదె ప్రజ్ఞాననిధీ.

"ఎద్దానికైన మీరలు
దిద్దక మముబోంట్లు నిజము తెఱ వెఱుఁగుట గా
దద్దారి గనక వట్టివి
సుద్దులు నేర్చితిమి; యగునె సూక్తులను బనుల్.

"వసు దేవుని బిడ్డలు మీ
రసదృశ మహిమానుభావు లాప్తులు చెంతన్
వసియించి, కొంత కాలము,
పసగల సద్వస్తు వొకటి పట్టఁదలఁచితిన్.

"కంటిని మిము ధన్యుఁడ నను
కొంటిని; మీవంటి వారు కూరుట తపపుం

1. "పరమార్థంబొకటి" (రామానుజాచార్య విద్యా సమితి)

బంట కదా; నను@ గను@డొక
కంటను, గన్నంత నాకు@ గల్గు శుభంబుల్."

ప్రేమ పెనగొన్న చూపున
రాముఁడు తన తమ్ము@ జూచి రంజిలి పల్కెన్
"ధీమంతుం డీ తాపసు@
డేమండును మనదు భాగ్య మెట్టిఁగితి మితనిన్.

"కల రిల నెందఱో యతులు కాంచి యెఱుఁగను వీని యట్టి ని
ష్ఠల సదసద్వివేకనిధి సూనృత వాక్యాల నాభిరాము స
ల్లలిత శుభానుభావు, విమలాత్ము, విచక్షణు, నిట్టి వాని@ బూ
జల@ దనియించి కొన్ని దివసంబులు నిల్పుట యింట నొప్పదే.

"యమివీరు లెల్ల నీ మును
నదను లెఱిఁగి భక్తి@ గొల్వ నాత్మజ్ఞానం
బొదవు; భవ జలధి గడపెడు
చదురుం డలవడుట పూర్వ జన్మ ఫలమొకా ?

"ఎందెందు@ గలుగు తీర్థము
లందలి మహిమలను నీ మహాత్ముని వలన
న్విందము; పరమార్థంబుల@
గందము; వీనులకు విందు గద సూనృతముల్.

"మన భద్రయు నీ తపసిని
బనిగొని సద్భక్తి భోజ్య భక్ష్యంబులచే@
దనిపెడుఁగా కద్దానను
గనకున్నె రాజరాజు@ గాంతుని@ గాఁగన్."

గారాబ మొలుకు కన్నుల
నా రాముఁడు భద్రఁ గాంచి నరుని కనియె "నీ
నారీమణి దైవతకము
నారాధించిన ఫలంబయా నినుఁ గాంచెన్;

"నీ దాసిగ గొని చెలియల
నేదానను లోపమున్న నెఱుఁగ దెలుపుచున్
మోదానఁ గొనుఁడు పూజలఁ
గాదనకుఁడు ముద్దు గడిపి కారుణ్యముతోన్.

"కత్తి మొన బ్రతుకు జోదుల
పొత్తు గదా బ్రహ్మ వ్రాసెఁ బొలఁతులకు మా
యుత్తమ రాజ కులంబుల
నెత్తమ్మికి నిశితకరుని నెయ్యమువోలెన్.

"బాణాసన తూణ తను
త్రాణము శైవము నుండి తాల్చుచు నొక వి
న్నాణంపు జోదు తానై
ప్రాణంబుల సరకు గొనదు భద్ర మగఁటిమెన్.

"పుట్టింట నుండు కాలం
బెట్టెట్టుగ నున్నఁ జెల్లు నింతికి, మఱి తా
మెట్టిన యింటను మెలఁగెడు
గుట్టు తెలియకున్న నెట్లు కూరు సుఖంబుల్.

"దారుణము క్షత్రధర్మం
బీరసముల కిరవు దాల్చి యేర్పఱచిరి, యే
కారణమొ ధర్మకర్తలు
పూరుషులకుఁ జెల్లుఁగాక పొలఁతుల కేలా?

"పారంబులేని యోరిమి
గూరిమి బాంధవుల పట్ల గురుజనములచో
గారవము భృత్య వర్గము
నేరు పెఱిఁగి యేలుకొంట నెలఁతకు నీతుల్.

"కఱపవలె మీరు భద్రకు
నిరపాయ సుఖంబు లిచ్చు నీతి పథంబుల్
వర మీవలె నెన రెఱిఁగిన
వరవరు మీయట్టి శాంతు నాథు బడయఁగన్."

తమ్ముఁడు పలికె "తథాస్తు" ని;
నెమ్మొగమును వాంచి భద్ర నేత్రాంతములం
జిమ్మె నపుని యెడఁ జూపులఁ
గమ్మ విలుతు మాటు వెడలు కఱకు శరములన్.

అంతట మదిరను గ్రోలెడు
చింత మనము నందు దోఁప, సీరధ్వజుఁ డా
వింత తపసి వీడ్కోని చనె;
నంతి పురముఁ జేరె భద్ర యత్యుత్సుకయై.

రెండవ భాగము

కస్తూరి గన్నేరు కావి చీర మెఱుంగు
మేని ఛాయకు వింత మిసిమిఁ గొలుప
చెలరేగు ముంగురుల్ చేర్చి కట్టిన జోతి
యిరులపై చుక్కల కరణి వెలుఁగ

పైటపైఁ దూగాడు పచ్చల హారముల్
చలదింద్ర చాపంబు చాడ్పుఁ జూప
నిద్దంపుఁ జెక్కుల దిద్దిన పత్రముల్
మకరాంకు బిరుదాల మాడ్కి నమల

మెఱపు, కెమ్మొబ్బు లోపల మెఱయునట్లు
వలిపమున మేల్మి మొల నూలు తళుకులీన
భద్ర నడ తెంచె బంగరు పళ్లెరములఁ
బండ్లఁ బూవులు గొనుచు సపర్య కొఱకు.

మగని కడ కేగు నెలంతకుఁ
దగు నీ కై సేఁత గాక తపసిని దోఁస్తోఁ
నెగఁజూచుట కాదే! యీ
సొగసరి, నీ కీవి నంప సుమ శరము వడిన్.

యతి నియతిఁ గోలుపో ని
మ్మతివను గన్నంత మాత్ర ననిమేషత్వం
బతను విభూతియుఁ గాంచెడె,
యతియై తాఁ బొందఁ జూచు టంతయు కాదే ?

మంచి నటింతురు *తప్పక
వంచనపరులైన వారు; వారిఁ గని జనుల్
మంచనె పాటింతురు; మఱి
వంచనె వంచకుని చెఱప వంచించుఁ దుదన్.

యతి మీఁదికి మతి పోవుట
మతిపోవుటగాఁ దలంచి మానిని యెంతో

* 'తప్పిగ' లేదా 'ఎప్పక'.

ధృతిఁ గడఁగె మరులు మరులుప
మతి ద్రిప్పిన కొలఁదిఁ జోకు మితి గడచుటయున్.

"పొత్తులనుండ బెద్ద లిది పోలునటంచుఁ దలంచినట్టి యా
పొత్తుఁ దలఁప కీ మగువ పుణ్యవతీ తిలకమ్ము నోచె, ము
న్నత్తగఁ గొంతిదేవి నను నమ్మల కన్నుల పెంపుదక్క యీ
కొత్తె తపస్విపై మరులు రేఁగుట కానక మోసపోయితిన్.

"నవ్వఁదొడంగి రీ గతికి నా వదినె ల్తలలూపి ఖిన్నలై
నొవ్వగఁ బల్క జొచ్చిరి కనుంగవ నశ్రులు గ్రమ్మ చేలు; లీ
రవ్వఁదలంపఁగాని, మది రాల్పడి గుండె, నెఱంగనేని యా
కవ్వడి నొచ్చి చుల్కనగఁ గాంచు గదా యని నాదు శీలమున్.

"ఏడు లోకంబుల నెనలేని * విల్లుకాఁ
డెవ్వాఁడన్న గవ్వడి యనంగ
సాటివారల పట్ల సౌహార్ద మొనరించు
మేటి యెవఁడన కిరీటి యనఁగ
నెనరు చేర్పులు గల్గు నెఱజాణుఁడెవఁడన్న
నింద్రజుండని లోక మెన్ని పల్క
పెద్దల కడ భక్తి పిన్నల యెడ రక్తి
నెరపువాఁడె వడన్న నరుఁడె యనఁగ

వీను లలరంగ విని విని వేడ్కగదుర
నరుని నావానిగాఁ గొన్న నాతి నిపుడు
నాకు నాలోన వింతయ్యె నరుని మఱచి
మాయ యతి నొక్కరు గాంచి మరులుకొంట.

* విలుకాఁడెవఁడవియన్నఁ గవ్వడియనంగ – అని పాఠాంతరం.

"జగదేక వీరునకు నే
నగుదును దగు వీరపత్నినని తలఁచి మదిం
దగిలి విలువిద్య నేర్చితి
నగవు గదా తపసి కప్పనము సేఁత కడున్.

"పోనొల్లను యతి కడ కిఁకఁ
గానిమ్మేమైన; నరుఁడు గానలలోనన్
గాని యగచాట్లుఁ గుందగ
గానక నేఁ దిరుగుచుంటిఁ గఠిన హృదయనై."

అని కన్నియ దలచుటయును
గనుఁగవ నుప్పొంగి పాఱెఁ గన్నీరు; పరు
ల్గన రాదని పడకింటికిఁ
జని పానుపుఁ జేరి కడు విషాదముఁ జెందెన్.

మూ డ వ భా గ ము

"పంచిరి రాజ బిడ్డ నొక పాంథ తపస్వి సపర్యకై గురుల్
మంచి దలంచి; చేకురక మానునె; సేవిటు వారి పంపు ల
జ్జించి పరిత్యజించి నిరసించితి వేమొకొ యేమి కీడు శం
కించితివో యటంచు యతి కించల పాల్పడి వేఁగుచుండఁడే.

"తెత్తును నరునని యతి వా
గ్దత్తము గృష్ణునకుఁ జేసె గాన వినుము నీ
తత్తరము మాని జనుమ యు
దాత్తుం డెంతేనిఁ దపసి తప్పునె పలుకుల్.

"యతి నొకనిఁ గుడవఁ జేకుఱు
సతివేలంబైన భాగ్యమనఁడే హరి, నీ
మతకరి వదినెల మాటలఁ
గుతుకమఱియు నూరకుంట కూడునె చెప్పుమా.

"కాలము దేశము సిద్ధుల
పాలై యాజ్ఞలను మెలఁగు; బార్థుని నీకై
లీల మొయిం గొనఁగా యతి
చాలడె ? వంతలను మాని చనుమా వేడ్కన్.

"కాదని యాదవ వీరుల
గాదని నీ పెద్దయన్నఁ గవ్వడికొగి ని
న్నీఁ దగు ధీరుడు కావలె
నొదల మిన్నేఱుఁ దాల్చు నార్యుండొకఁడే.

"కారాదొకొ యతి యీశుడు
రారాదొకొ నిన్నుఁ బ్రోవ రమణిరొ వలఁదై
తాఁ రాఁడొకొ యిటకు నరా
కారంబున నెంత యతికిఁ గరుణఁ గలిగినన్.

"సిగ్గఱి వలె నొక్కొక తఱి
నెగ్గులఁ దొలగింపఁ గోరు నింతులు; దానన్
లగ్గులు చేకుఱు; మఱి నే
సిగ్గని నాఁ డూరకున్నఁ జిక్కనె హరియున్.

"కోరి వరించితిఁ గాదే
నారాయణు నేను నాఁడు నాతులలోనన్
జేటుఁ బ్రతిష్ఠయుఁ గాంచనె
పాఱుఁడొకఁడు కాదె నాకుఁ బట్టై నిలిచెన్.

"ఉత్తముండా తపసి యెడన్
బత్తెంతయుఁ గల్గియుంట భావ్యంబైనన్
జిత్తమున నిన్న మొన్నను
గ్రొత్త తలఁపు లేరుపడ్డఁ గొంకితి పోవన్ !

'సుభద్ర' అసమగ్రం. సంప్రదాయ కవిత్వం రాయడం చేతకాక పోవడం వల్ల' దానికి పూర్తిగా భిన్నమైన కవిత్వం గురజాడ రాస్తున్నాడని ప్రచారం జరిగింది. దానికి ఖండనగా గురజాడ 'సుభద్ర'ను సంప్రదాయ పద్ధతిలో రాశారు. దీన్లో చక్కని నాటకీయత అడుగడుగునా ఎదురవుతూంది. సుభద్ర అంగాంగ వర్ణనకు కావలసినంత అవకాశం వుంది. కాని గురజాడ ఆ చాపల్యానికి లొంగక శృంగార ఘట్టాన్ని నిగ్రహంతో, హుందాగా నడిపారు. అర్జునుని ప్రేమించిన సుభద్ర, తాపసి అర్జునుడని ఎరగదు. కాని తాపసి పైకి పోతూన్న మనసును నిగ్రహించు కొన్న ఘట్టం అమలినంగా నడిచింది. తాపసికి సదుపాయాలు చేసే పనికి తాను పోకూడదను కుంటుంది. అప్పుడు రుక్మిణి తన వివాహ ప్రస్తావన తెచ్చి, సుభద్రను ఒప్పిస్తుంది. ఈఘట్టం ఎంతో బాగుంది. ఇక్కడితో అసంపూర్ణంగా యీ కావ్యం ముగుస్తుంది. పండితులు దీని మంచి చెడ్డలు శ్రద్ధగా పరిశీలించినట్టు లేదు యింతవరకూ.

ఈ సుభద్రా కళ్యాణ కథను కావ్యవస్తువుగా తీసుకోవడం, దానిలో రుక్మిణీ కల్యాణ ప్రసక్తి తీసుకరావడం ప్రాచీన శృంగార కావ్యరచనలో కొత్త పోకడకు పూనికలా కనిపిస్తోంది. ఇది పూర్తి చెయ్యలేకపోవడమే కాదు, మధ్యను పూరించకుండా వదిలిపెట్టిన భాగాలూ వున్నాయి.

బలరాముని అమాయకత్వం, అర్జునుని ధర్మోపదేశం ఎంతో చమత్కారంగా నడిచాయి.

"కావ్యభాష ప్రాచీనమైనదైనను, కవి హృదయ మాధునికమే ! పద్యము లలో అన్వయము, భావము, ధార నవీనములు. కొన్ని ఘట్టములలో భాషా నిర్బంధము కలిగినపట్ల యథేచ్ఛముగా స్వతంత్రించి వాడిన ప్రయోగములు కలవు.

"....ఒకొక్క పద్య మందొక్కొక్క రసము బోధించి పద్యావళి వ్రాసినటుల స్పష్టపడుచున్నది."

రా. ఏ. స. పత్రిక. తేదీ 1-4-1939.

సత్యవ్రతి శతకము

స్మితమతి సూచీ భేదిత
ఋత మౌక్తిక పదక శతక మిభపతి భాషా
సతి కతి కుతుకత గూర్చఁగ
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

సతి ప్రేమ వృత్తులను గని
పతి నమ్మిక నెగడు రీతి ప్రకృతి సతి యెడన్
మతియుతుఁడు ఋతము గనుటను
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

వెత బెట్టకు మిది యిమ్మని
బ్రతిమాలెడు ప్రియుని పల్కు ప్రతిభాషల సు
స్మిత ఋతుమున్ వివరింపఁగ
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

ఋతము లతియత్న మృగ్యము
లతిగుప్తము తోట పండ్లు నాకులలోనన్
వెతుకు గతి నెతుక దగునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

---

* అవసరాల సూర్యారావు సేకరించి, పరిష్కరించినవి. సత్యవ్రతి శతకానికి ఇంకో పేరు, ఋతశతకం.

ఋతము గనుట లుప్తాక్షర
తతి పోల్కి-యు వేసు తెలివి తలపుల గూటం
బు తలప దాని క్రమమ్మని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

అతి సుకుమారము ఫలద
మ్మ్మృత వృక్షం బనృతకక్ష మేచిన దానిన్
హాతిజేసి తరువు గనుమని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

కుతప తరుణీ కర శబలీ
కృత వాతాచక్ర మనిల కృషి జెడు భంగిన్
ఋతమంటె కల్ల చెడునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

వితథముల బల్కి- యొరులకు
వెత జేయు నతఁడు వన్నెలు వెట్టె యనృత పా
తతి కీలల తనె పడునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

కతలను రక్క-సు నెత్తురు
క్షితి బడి రక్క-సులగు గతి నృతమతి జంపన్
ఋతములు మితి లేకగునని
సతతము సంతత మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

అతి తృష్ణాగ్ని పిశాచము
మతి ధర్మపథంబు నుండి మరలించు నెడన్
ఋతవిదుడె త్రోవ యిడునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

చతురంత నశ్వంబును వలె
మతి నొందు విచిత్ర గతుల మానవుడీ వై
వృత సత్యవర్త్మలం జన
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

ఋతమందు నిలిపి యుంచిన
మతి కుడ్యావృత సముద్ర మధ్యస్థంబై
ద్యుతి జెందు నోడ వలెనని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

మతి వీణా నిక్వణమున
ధృత తంతువు మీటకున్న నెట్టావృతమై
శ్రుతి చెడు, శ్రావ్యత యెట్లని ?
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

మతి వీణ మీటు సంతనె
ఋత తంత్రీ శ్రుతిని జేరి యింపుగ స్వరముల్
ప్రతి సంవాద మ్మిడునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

ఋతమతి చూపులు దాకకు
మతి విద్యుద్యంత్ర మంచు మానిసి పగిదిన్
ధృతి చెడి వికలత గనునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

కితవత గట్టిన సంపద
కుతుకొ ద్యుతి డించు పేక కోటల రీతిన్
ఋతమంటి సంత చెడునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

ఇతిహాసాస్పృత కోష్టము
ఇతి కామోద్రేక రచన లందిరి నృపతుల్
ఋతకృతు లొందక ఋపతికి
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

మృతభట సంభృత రణ భువి
కుతల పతులు గనిరి కీర్తి కుంజర పతికిన్
మృతజీవిక ౠతభువి
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

గత క్లేశము లోదవు హాయిని
కతలను విను వలన నెట్లు గలుగున్ సుఖముల్
మతిలేక నటి పోల్కిని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

బ్రతుకు విధము దెలియగ నగు
బ్రతికి యవ్వుల బోవు తెలివి వంక వెతల నీ
ది తరణి గనుటయె యగునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

వెతుక దగు నొక్క సత్వము
మతి నరు నొక్కింత ప్రేమ సరిగా జూడన్
నితరము లరయం జనదని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

ఋతమునకు ప్రాణ మిచ్చిన
మతిమంతు చరిత్ర కాల మార్గము నందున్
ఋత ఋజ దీపం బనుచున్
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

మితి మీరి దానవు తా
మృతిదాయక లోహమెత్త మెయి జీవనమా
గతి లోహమెత్తె నరు డిల
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

వితత కవితా ఖని గని కు
మతి కను చెదురు; మతియుతుఁడు కవితల సొంపున్
చతురత నేరిచి గనునని
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

ధృతి గురు జాడల నరిగెడు
గతి పెద్దలు జూప జనితి గజపతి త్రోవన్
కృతి కదె గౌరవముగుటన్
సతతము సంతస మొసంగు సత్యవ్రతికిన్

పుష్పలావికలు

వెన్నెల గాయు కుందములు వేళ నెరుంగక బూయు కల్వలున్
జున్నులు జారగా గుడిపి చొక్కుల నెక్కుడు తేల్చు తమ్ములున్
జెన్ను వహించె నీ కడను చేరగ నిమ్మిక యన్య మేల నే
వెన్నుని యాన యిచ్చెదను వేడిన సొమ్ముల నంద్రు కామినుల్.

మోసములాడె లావికరో మొన్నను నే తొగలెత్త నీ కడన్
మూసె గృహంబు చేరుతరి మోమును చందురుగానమిన్ మదా
వాసము జేరి కల్వలకు బాసట జేయుట నమ్మితేని నిన్
గాసుల నోలలార్చెదను కాదనక న్మొయి రమ్మనున్ విటుల్.

గోరుల డాలు దండలకు గూర్పగ గెంజిగి నెర్రమొల్ల లిం
పారగ జూడగా గలిగె నన్నువ తెమ్మని తీసి యింటికిన్
జేరగ తెల్లవార గని చింతిలి తారును దెల్లవారి ర
య్యారను గల్గు లావికల యోజలు చిత్రములంచు జవ్వనుల్.

నీ దండ చిక్కువడెనే
నా దండను చిక్కటన్న నగరే ప్రాజ్ఞుల్
నీ దండ నుంచి కొనుమా
వాదుడుగు మటందు రచటి వనితలు విటులున్.

అరపది మోముల సామిని
విపులవి యొక రెండో మూడో విరియగ జేసెన్
విరులవ్వారిగ బఱపెడు
విరు బోడులు విటుల తూల్చు వింతయె దలపన్.

కుసుమ శర విద్ధు లయ్యును
కుసుమంబులె కొందు రచటి కోవిదులు విటుల్
విసమునకు మందు విసమగు
నసమాయుధు వేటు తీట లలరులె మాన్పున్.

చూతము మీ మీ జాతుల
నాతిరో యన విటులు బల్కె నగి లావికలున్
ప్రీతిగలదేని జాతులు
జూతురె మా జాతులెల్ల జోద్యము లనరే.

చక్కదనంబు నశ్వరము చానరొ వింటివె నీవు నా యెడం
జిక్కతనంబు జూపు టిటు చెల్లునె లోభి ధనంబు సర్వముం
బొక్కసమందు దాచు గతి బొంగెడు నా వెలలేని సొంపు నా
మక్కువనెల్ల గొంటి వొక మాట నొసంగుట భారమయ్యెనే!

చక్కదనంబు నశ్వరము సత్యమె మక్కువ లెల్లకాలమున్
మిక్కుటమై చెలంగునొకొ, మిత్రమ చీమలు చుట్టుముట్టుచుం
జిక్కెర చెల్లుదాక బలు సందడి జేయుచు వీడు కైవడిన్
జొక్కపు ప్రాయ మేగు తరి సున్న కదా మగవారి మక్కువల్!

మాటల మబ్బులు

దబ్బరలుం గొండెమ్ములు
మబ్బువలెం గ్రమ్ము మాయ మాటల తీపున్
నిబ్బరపు మొండితనమును
నబ్బురమగు విద్య లచటి యధికారులకున్.

తన కొఱక మేలు చేకూరగ తక్కినవారికి గీడు సేయుటల్
మనమున లేని భక్తి యభిమానము మాటలలోనె చూపుటల్
గొనకెటు లాభముల్ గలుగు? గొంకక నాటక మాడ సాగుటల్
ధనమునకు న్మహోన్నతికి దారులు రాజ గృహాంతరంబులన్.

కెంజిగురుల కోయిల, సుమ
మంజరులఁ దేటి గముల - మనుజ ఖగములన్
మంజుల ఫలముల. చూతమ!
రంజించెద వితర తరులు రా వామకొనన్.

విధి వశమున నీ చెంతకు
మధుపము రా హేళనంపు మాటాడకుమా
మధు వొలుకు జలజ కులముల
కధికపు నెయ్యుఁడగు కుటజమా! తెలియు మెదన్.

మెఱుపులు

ఈవియు దియ్యని మాటయు
భావంబున జేయ తగిన పని తెలియుటయున్
ఠీవియగు ధైర్య భావము
రావు సుమీ యొకని వలన రావలె తనతోన్.

మానిసులు గాని యింతుల
తా నేర్చని నేర్పు చెలగు తరి జెప్పంగా
జ్ఞానవతుల కగునె పికము
ద్దాని శిశువుల బెంచు నెగురుదాక నొరుచేన్.

గడ్డి తిను కారుమెకముల
బొడ్డున కస్తూరి నునిచి పొలియగ చేసెన్

ఇవి కొన్ని సంస్కృత శ్లోకములకు మహాకవి తెనిగింపు. వారి అనువాద పటిమని తెలుపుటకు అక్కడక్కడ కొన్ని మూల శ్లోకములను పొందుపరిచాను.

—అవసరాల సూర్యారావు

• దాతృత్వం ప్రియ వక్తృత్వం
ధీరత్వ ముచితజ్ఞతా
అభ్యాసేన న లభ్యంతే
చత్వార స్సహజా గుణాః

•• స్త్రీణా మశిక్షిత పటుత్వ మమానుషేషు
సందృశ్యతే కిముత యాః ప్రతిబోధ వత్యః,
ప్రాగంతరిక్ష గమనాత్స్వ మపత్యజాత
మన్యైర్ద్విజైః పరభృతాః ఖలు పోషయంతి.
(శాకుంతలం. పంచమోంకః 22–1967 వావిళ్ళ 237 పే.)

జడ్డి విధి దుష్ట జిహ్వాల
నొడ్డిన సమకూరు శుభము లుర్వి జనులకున్.

అడచుకొన కింద్రియంబుల
నిడుమల కది త్రోవ యంద్రు యివి యడచుటయే
కడు సంపదలకు బాటగు
నడుమే తేర విష్ట మొదవు నా మార్గమునన్.

కాశి జచ్చెనేని కలుగదు జన్మంబు
కలిగెనేని నుదుట కలుగు కన్ను
సిరసు నందు చిన్ని సిరి తోడు బుట్టువు
కంఠసీమ వెలయు గరళ చిహ్నా.

నాల్గు రీతుల గనకంబు నాడెమగును
వేటు గీటుల తునియించి వెచ్చజేసి
నరుడు నట్టుల నాల్గింట నాడెమగును
కులము శీలంబు కర్మంబు గుణము, చేత. ••

• కాశ్యా మవశ్యం త్యజతాం శరీరం
శరీరిణాం నాస్తి పునశ్శరీరం
యద్యస్తి కంఠే గరళం లలాటే
విలోచనం చంద్రకళాచ మౌళౌ.

•• యథా చతుర్భిః కనకం పరీక్ష్యతే
నికర్షణచ్ఛేదన తాప తాడనైః
తథా చతుర్భిః పురుషః పరీక్ష్యతే
కులేన శీలేన గుణేన కర్మణా.

కోరుకొండ*

క్రనుల పండువయ్యె నగరు కాంత కంటివే
విజయరామ నిర్మితమై
విమల ప్రభా దర్శితమై
విబుధ బలము కలిమి విజయ
శ్రీల నలరుచూ॥

కొండ యిదా గోపురమా
దండి నృపతి కాపురమా
రండు, కండు, ఆనంద మొండు
కలదె యింత మెండు ॥

కోరుకొండ, కోర్కొండ, కోరకుండ నిత్తు
వరము లూరకుండ వలదు రండు
రండనె నట నృపవరుండు ॥

శుభ విభవము లభయదాత ఇభరాట్
శ్రీ విజయరామ విభవరున కొసంగి
లలిత లక్ష్మి బ్రోవగా ॥

మాట మర్మ మెరిగినట్టి మేటి కవుల
జాడలరసి బోటి
అప్పకవి యమర్చె మాటల ముత్యాల పేట ॥

---

* విజయరామ గజపతి 1911లో, కోరుకొండలో ఇప్పుడు సైనిక విద్యాలయం వున్న భవనంలో గృహప్రవేశం సందర్భంగా చేసిన రచన.

భొట్టు*

నల్లాగు మీసపు కట్టు
కానరాని బొట్టు
నోటాన సిగరెట్టు
కోటు వింత కుట్టు
చేకఱ్ఱ జిలుగు వెండి కట్టు
నీలగిరి కొలను గట్టు
పై విహరించు వైష్ణవ భొట్టు.

---

* విజయనగర సంస్థానోద్యోగులలో చక్రవర్తుల తాతాచార్యులు ఒకరు. గురజాడ నీలగిరిలో వున్నప్పుడు తనపై ఒక గీతము చెప్పమని అడిగారట. అప్పుడు ఆయన ఈ గీతమును చెప్పిరట. తాతాచార్యులు కీ. శే. కిడాంబి రామానుజాచార్యులు బావమరిది.

ఆంగ్ల గీతాలు

SARANGADHARA

PART I

The labouring dawn gave out the child of light
Whose infant became played O'er the river's breast
And woke the bees asleep in lotus bowers,
While from Godavary's bank in merry whirls
A thousand pigeons starred the morning sky.
"Mine that, that farthest speck," one cries; "And mine
Is out of sight," another; but a third,
"Mine surely wheels the best"; and many so
Scanned with their weary eyes, like flying hopes
Their favourite birds. The prince at last as if
He said, "let all that be, now see how mine
Doth wheel," with one warm kiss left his. At once
Rose over the air one deafening cheer; all eyes
Were up, when lo! no flight, no merry whirl,
The frightened bird rushed onward as if mad
And perched himself upon the palace heights.

The prince, concerned, his min'ster comrade called,
And said, "Didst thou not mark my pigeon perch
Upon those spires gilt by the morning sun?
They are the Queen's; and I shall fetch it back"
But, then, the boy-dewan held by the robe
Prince Saranga, and whispered in his ear,
"The King's abroad to hunt and thou art fair."
"Fool!" thought the prince as on he rushed, "to breed
Such thought like this."

But at his sight up rose
Chittrangi, once his bride destined but whom
A father's love his mother made, and said,
"O Sir what favour this! sooner we thought

Could sampang blooms invite the bee, than thee
These mansions poor. Pray seat thyself upon
This silken throne." She slowly washed his feet
With waters pure in golden vessels held,
And washing, "Many a way thy presence here
This day, gives boundless joy to me. Thy sire
To try his aged strength in youthful sports,
To hunt is gone; and in thy beauteous form
I see the king to lusty youth transformed."
Then softly pressing dry with robes she wore
His feet, with smile on lip and blush on cheek,
"What interest one may feel in thee, that once
Was bride destined?" Then flashed through the Prince's mind,
"*The king's abroad to hunt and thou art fair.*"
But yet he thought "That may not be."
And she went on, "To whom but one beloved
I pride would feel to show my pleasure groves ...
The talk of the world? Pray rise and come,
And thou shalt see a hundred fountains leap
Bright in the morning sun, and Nature fair
All night in calm repose now gives herself
To mirth and jollity."

"Another time,
Good mother? for me it would ill-become
To tarry long, while all my comrades wait
Upon the river's bank, whereas we flew
Our pigeons, mine" - "Tis safe," she interposed,
And dragged him by the arm through several gates
And left him at a bright pool's brink and shut
A gate or two and slipt.

And he like one
From midnight slumbers snatched to moonlight bowers
In Persian vales, by some love-sick Peri,
With wonder looked around at scenes the like
He never saw before. All over the park
A hundred fountains flew, with rainbows decked

And full of golden foam ; a Jessamine sea
About him spread, and at his feet a pond
Now one by one her coloured lilies closed.
More varied lay the scene beyond, where spread
As far as eye could reach an endless grove.
With raptured eve the prince surveyed the scene
And took his way to where one water broad
Shone in the morning sun, and stood reclined
To a youthful tree that kissed the water's face.
He was a learned youth, and not to him
Unknown the magic realms that poets trod
Before ; and spake to him each bird and bloom
Some poetic tale or moral sweet. He mused
And musing stood, lost in a world of charms.

But lo ! Presently at his side, the queen,
Her ringlets flying to the morning breeze,
Like water nymph or forest Drayd stepped ;
And looked steadfast with eye unlided like
Some modern mesmerist over his subject,
At that fair prince. But he, like one in trance
Mesmeric, stood absorbed.
And she advantaged by his absent mood,
Stole softly round his neck her snowy arm
And softly thus began, "Markest thou prince
How now the Lord of Day from every bud
Kisses the sleep away, that blushing wakes
And opes her fairy lids ? The butterfly
Robed in his gandy silks wooes every bloom,
But wooes to quit - reckless wanton he !
And lo ! that Malati twinning as it does
The Kulaya's tall and aged trunk holds up
Her odorous bloosms to frolic Zephyr's kiss.
In nature all his playful, all his mirth,
And beauteous things to beauteous things are linked."
And here a meaning look she cast at him,
But he a ghastly look returned, and slipped
From her side as if to pluck a lotus
That at the margin blew.

"Softly my prince!
Disturb not so the amours of that pair
Of ruddy geese, from nights' seperation sore,
That lately met. 'Tis but a dreary waste
This mortal world, unless Love strew the scene
With freshening flowers. And O! the pain one feels
That feverish flame that creeps through every nerve ..
Not soothed but fanned by Nature's cooling hand ..
That anguish deep for one beloved! Worse than
A brute is he that having power to soothe
Lends not his tender aid? O! Save me dear
From yonder black bee buzzing over the bloom
That thou hast pluckt." She drew behind him close
As if for fear, and threw her arms around
His neck, like frightened fawn behind from bush
Of stately growth. "I tremble Prince," she said
In accents choked within an ivory throat,
"There crept into the hollow of that trunk
A frightful snake. Then carry me secure
To yonder summer house that skirts that lake."
She hung upon his arm, and he led on.
At that gate she looked relieved, held firm
The prince's hand, and in her turn played guide.
"Lo! Prince," she said as into a room they stepped,
"Upon these walls, a master pencil's* work,
It was a smith of learning great, who was
Much favoured at our court. Him brahmins feared;
And once my sire in whimsied mood fade him
Draw these. Become they not a bridal gift?
The art of love is there laid bare, and if
You read it to the end, why, then, thou learn'st—
Where love is strong there hearts may wed.
You mark the amours of that shepherd God
Of million wives! Did ever a woman love
And he not yield to her wish!"

---

* Paint?

'Mother ! wrongly
You read the sense of all those wondrous works
Of great Gopal. Didst thou not hear it said
That spirit of God husbands the human souls ?"
As if not hearing, she, "There in those panes
The amorous God a worthy lesson teach.
And saints ! Well, well ! if there is a heart that burns
With love for thee, respect you not examples
They have set ?"
"I ? Certainly not. One e'en
May read the mystic meaning of the stars ;
Make out with daring aim the Maker's writ
On naked skulls, or peep through linkless words
At prophets' hearts ; but who, however great
Of learning, can presume to read the sense
Of acts divine ? On commonest things, doubt stamps
Her dismal mark. Why then should one with feet
Unhallowed tread the realms divine ?"
"Well, prince !
If logic strange like this, befitting more
The broken hearts of forest bowers, should come
From youthful beauty, why then, may not our sex
Petition the Gods against the make* of toys
Useless like us ! The sprightly shape belies
These monkish texts. But I shall preach
Thee now upon a different theme, that must-
If thou art the rock that mocks the iron's edge-
Go home directly to the heart." "This then,"
She said, removing a screen that careful hung
Upon a drawing drawn to human size,
"This then the text on which was vileness played-
Vileness and grim perfidy by a king-
One, not less worthy than thy sire."
He started back, like one that meets at night
Some frightful shape, while from his lips escaped,
"Undone ! Undone !" The image over the wall
To echo seemed. Speechless he stood, and not

* making?

The motion least his form betrayed, as if
The picture walked out of its frame, So like
Were they; for it was his. "And knowest thou prince",
She said, "the story of this piece weich strikes thee dumb
With such a perfect beauty that, except
Within thy glass, I trow, you never met?
At least I didn't: and so when first my eyes
Lighted upon this drawing, which thy sire
Sent as the bridegroom's-and falsely sent-
My very heart did weep for joy, and took
The image in. Since then the vision sweet
Haunted my thoughts, till last brought to this Court.
Whom did I meet within the bridal room ?
Oh ! Vilely done-thy sire! - and at his sight
Failed joy from me for ever. They say thou art
A man of tender heart; now make amends
For sins thy sire has done, or else no more
Can I endure the pangs of fruitless flame
For thee."

He tried to speak, bue anger choked
His breath, and, muttering something, "Die than slip
From* right." He moved to walk away; but she
Caught Sarang by his cloak, which he, in haste
To fly, left in her grasp, and through the park
Over flower and plant like whirlwind passed and climbed
The garden wall and jumped down. And there
With sweep majestic flowed Godavary's stream.

He stood a moment on its bank, while rolled
Within his brain, like to a horrid dream,
The events late. A moment cast a crazy look
Upon the stream below, and, as if it were
Oblivion's flood, dashed into the river and reached
The other shore.

PART II

The noon was far advanced; the monarch left
The tents, and sought where freshening to the eye

* What is

The forest trees a shady bower made.
Wearied with morning's mirth, all nature sank to rest
And not the slightest stir was there, save where
The streamlet gurgled over the distant slope,
And butterflies, like the spirits of the wood, among
The foliage moved. And there he laid him down
Upon the grass, and wearied with the chase
Soon sunk to sleep and dreamt.

"It was moonlight
And with his queen beloved, long through the park
He walked in converse sweet, till he reached
The summer house, and like a baby held
Her in his arms, a hideous shape came o'er her
And he dropped her in fright; and there was blood,
And broken limbs lay strewn upon the floor!
He woke in fright, and passing hastily
On to the tents, he cried "to horse" and rode
Away.

But how was she the object dear
Of all his anxious thoughts? She when the prince
Ran roughshed over the park like a wild colt
And left the cloak behind, felt like a lover who
In dream obtains his lady's wished embrace
But walking feels the pillow in his arms.
Sorely distressed she felt and from her eyes
Rolled down big drops. In silent grief awhile
She stood, and in her heart the feelings changed
To wounded worth, and anger next followed;
But revenge last took possession of her heart

She leaned upon the gate and thought on what
To do; cried, "He shall rue;" and tore as mad
Her costly robe, and broke her bangles o'er
A post, and, as* to lock her thoughts in sleep
'Gainst every feeling soft, emptied a glass
And lay upon the floor.

* If

But when she woke
It was night. She rose not, but still with face
Pillowed on crossed arms, she brought to mind
The events of the morn, till coming where
The prince with countenance stern contemptuous looked
On her and turned away, her bosom burned
Once more with dire revenge, and in the fit
She like a fury lifted up her head; and saw
The king seated beside her, anxiously
Looking over the prostrate form before
The Queen at once withdrew her face and dropped
It over again upon her crossed arms.
"What means the girl," he said, "this torn robe
And broken bangles strewn upon the floor!
And why withdraw thy face in haste, as if
You saw some hateful fiend in me? Is there
No better bedding than a floor? Arise
And speak! for me the riddle is hard to read."
But when he held her arm to lift her up,
"O! touch me not my lord," she cried, "I am fouled,
Fouled by a stranger's touch, within *thy* house,
Like harlot slighted. Ah!'tis woman's fate
To be every ill." "Slighted and fouled!
And who the wretch that touched? For my life
Tomorrow's morning shall not see him whole!"
"Vow not so, King for why should one be blamed
That fate decreed me this? First brought by guile,
I have to brook indignity in the Court.
This morn, thy son, knowing you gone to hunt,
Came with the story of a pigeon fled:
Desired to see my park, and in this place
This very place, laid violent hands on me;
Said I was once his bride destined, and spoke
Of love, but when I, drawing yonder sword,
Prepared to die rather than yield to his wish,
He like a coward fled, and left me here
Distressed. I am defiled and thee but ill
Befit! Henceforth an ascetic shall I live

In forest caves secluded from the world,
But harm him not, thy son, for it is my fate
And not his fault," "Enough," he said, and walked
With haughty steps away.

It was the time
When, from their haunts, deities to shrines return
And stars slip out from heaven's azure vault
Where on their silver thrones through all the night
A heavenly hour they keep ; and beasts of prey
Completely wearied with their fruitless search
Homeward retrace their cautious steps. 'Twas then
Upon a rock beneath a forest lime
That with a thousand eyes her fragnance wept,
Loud wailing lay, in agony deep, a prince
With severed legs and arms ; and none was near
Except the workers of the dead who watched
With heavy, hearts from distance over the scene,
But who you shape that like a shadow walks
The nighted wood ? Some ghost whose haunts disturbed
The prince's wail ? Oh no ! it is the saint
Whom oft at early morn the woodman meets
Crossing with speed of wind the forest tracts.
Has he then heard prince's cry ? He did,
And is presently at his side. "Alas !
Innocent prince", he cried, and from his pot
Sprinkled the holy water over his form.
At once the bleeding stopped, and, in his arm
Holding the swooning prince, the holy saint
Windswift over forest flew.

CONCLUSION

The sun has set ; but, linger yet his rays
Over the odorous heights of eastern peaks,
'Where, stopping in her thoughtless speed, the fawn
With baby-wonder eyes the setting day,
That, twitching now his mantle bright, walked down
The slopes of the western mount. The forest lay
In all its twilight grandeur robed in shades.

But who be she that like a goddess sat
Upon a rock that edged a noiseless stream
And shiplike rose amidst a leafy sea ?
All clad in purest white : one diamond lace
Alone adorned her neck and dangling rested
Over her fairy breast. Long did she trace
With thoughtful eye the evening evolutions
Of earth and sky, while each image that graced
Her orbs wooed back some relic of the past
Or golden thoughts that blossomed in her breast.
Softly she rose from reverie and withdrew
Her palm from 'neath her rosy cheek, and touched
A VIN* with flowerets decked, and charmed the wood :-

Chorous : *With power and pelf so falsely fair,*
The world is all to thee ;
O speak no more ; O speak no more,
The world is not for me.

With tempting hues the lilies blow
Upon the Lake of Life ;
But all below, unseen they grow
The weeds of sin and strife.

The plant of wealth on guile is grown
And watered is with sin ;
The craft of power on blood is built
Its sails are puffed with din.

O not to me that power and wealth
O not to me the world ;
In muddied streams there life doth flow
And vapours dim are curled.

Mine be these woods, these hills, these dales
Mine be the crystal stream,
Like wild bird in these happy vales
A happy heart I roam.

---

* Veena

The prince that was by me undone
Lives in the cave below ;
His limbs would all be whole again
In dozen moons or so.

I tend him like a mother true
It is a joy to me ;
The holy saint of wondrous poweis
Says Gods have forgiven me.

And when the prince is strong and whole
And to his Raj shall hie ;
My loved lord the king of kings
Will come and live with me.

And here beside this pleasant stream
A home we'll build of straw ;
And bright-blue-eyed and rosy-smiled
Shall creepers deck it a'.

And here relieved from worldly cares
His easy head shall rest ;
Though spurred by fate from faith it's strayed
Upon this dear breast.

And in the noon the gentle winds,
Shall make us flower beds meet,
And little fawns with fishy eyes
Shall frolic at our feet.

As oft I pass the twilight lake
I spy the naiad fair ;
Like lightning over the dark-blue skies
She sinks her then and there.

But I shall hide behind some brake
When moon is shining bright,
When she to ripples walks the lake
With tread so airy light.

Then half above the water's face
The naiad glides along
Planting among the furrowed waves
Her lilies bright and young.

* 'సారంగధర' విజయనగరం పత్రిక 'ఇండియన్ లీజర్ అవర్' అన్న దానిలో ప్రచురింపబడింది. తరవాత వెనువెంటనే 'రీస్ అండ్ రయ్యెర్' అన్న కలకత్తా పత్రికలో 1883లో ప్రచురింప బడింది.

కాంగ్రెస్ మహాసభ (మద్రాస్ 1908)

Tell me not in scornful numbers
Congress is an 'empty' show
For though many a delegate slumbers
Seats are 'full' in every row.

Congress is earnest ! Congress is real !
Self–Government is its goal;
Acton said, a high ideal
Is always good for the human soul !

In the Congress field of battle,
In constitutional stife,
Indulge internal rattle,
Never lift a chair for tife.

Lives of Moderates all remind us
We should wisely keep from crime ?
Open sedition only finds us,
Shelter in a far-off clime !

Let us then line up and Speaking,
Speaking at a furious rate ;
Not always some benifit Seeking,
Learn to be loyal and to wait.

---

* విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం 'వ్యాసచంద్రిక' ప్రథమ ముద్రణ (నవంబరు, 1953) సంపుటంలోని 'మద్రాసు కాంగ్రెస్ మహాసభ' అన్న వ్యాసంలోనివి యీ ఇంగ్లీషు పద్యాలు. ఈ సంపుటంలో దీనికి శ్రీ శ్రీ భావానువాద గీతాలున్నాయి. వ్యాసం పాదపీఠికలో "సూరత్ కాంగ్రెస్ అనంతరం 1908లో జరిగిన మద్రాసు కాంగ్రెస్ మహాసభ గురించి అప్పారావుగారు వ్రాసిన ఆంగ్ల వ్యాసం. ఆంగ్ల దిన పత్రిక హిందూలో ప్రకటితము". అని వుంది.

THE EMERALDS*

Under the bowers
Where the Ocean Powers
Sit on their Pearled thrones,
Through Coral woods
Of weltering floods,
Over heaps of unvalued stones ;
Through the dim beams
Which amid the streams
Weave a network of coloured light.

Last night I locked the thought of her,
Within the dungeon of my heart,
But what a daring thief that was
He ran away with prison itself.

పై పద్యానికి పాఠాంతరం

The thought of her, I locked by night
Within the dungeon of my soul,
But strange to think the burglar's might
Who ran away with jail and all.

---

*పూర్తిగా తెలుగు సాహిత్య రచనకు ఉపక్రమించాక కూడా గురజాడ ఇంగ్లీషు గీతాలు రాస్తూ వుండేవారు. ఇదీ, దీని తరవాతదీ అటువంటి వాటిలోనివే. రెండో దానికి శీర్షిక లేదు. "మహారాజా వారు ఒక పెర్షియను గీతమును మధురముగా చదివి వినిపించారు. దాని అర్థం యిదీ : ఖైదీ చాలా అసాధ్యుడు. ఖైదులోంచి తప్పించుకొని పారిపోతూ తన వెంట ఖైదునే తీసుకపోయాడు!" (చూ. "మాటా, మంతీ, అవీ, యివీ.") కొన్ని రైమ్స్ కూడా వున్నాయి. అవి చాలా చిత్తుగా రాసి వుండడం వల్ల ప్రచురించడం లేదు.